Φιλική Εταιρεία 200 χρόνια από την ίδρυσή της

Διακόσια χρόνια μετά

Εδώ και δυόμισι χιλιάδες χρόνια, ο ελληνισμός ζει και αναπνέει κοιτάζοντας διαρκώς προς τα «έξω»· έφτασε στα πέρατα της **Δύσης** –τις στήλες του Ηρακλέους– και της **Ανατολής**, μέχρι τις Ινδίες. Περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο λαό διαμόρφωσε τον κόσμο και τον πολιτισμό που ξέρουμε, τον χριστιανισμό, τη φιλοσοφία, τον ορθό λόγο, την τέχνη. Και πάντα φεύγοντας, την στενοχωρία ενός τόπου μικρού, τραβώντας για τους ανοικτούς ορίζοντες. Ακόμα και μέχρι τον 19ο αιώνα, σκλαβωμένοι, συνεχίζαμε να αρδεύουμε την ανατολική Ευρώπη, τα Βαλκάνια, την Εγγύς Ανατολή.

Τόσο πολύ που κάποτε εξαντλήσαμε αυτή την αστείρευτη πηγή που έδωσε τον «θαυμαστό ελληνικό κόσμο». Και μείναμε ξέπνοοι, εξαντλημένοι, κουβαλώντας σαν βάρος τρεις ή έξι χιλιάδες χρόνια ιστορία. Η δημογραφική κατάρρευση, η οικονομική κρίση, ο νεο-οθωμανισμός, ο κατακλυσμός από ξένους λαούς και κουλτούρες, η πολιτισμική παρακμή, απειλούν πια με αφανισμό, με τελεσίδικο στέρεμα, την ίδια αυτή πηγή που την πιστεύαμε ανεξάντλητη και γι' αυτό τόσο γενναιόδωρα την ξοδεύαμε, και σήμερα κινδυνεύουμε να μεταβληθούμε σε ένα απλό σύνορο των κόσμων. Η Φιλική Εταιρεία δοκίμασε να μεταβάλει, και πάλι, αυτό που έγινε σύνορο σε *οικουμένη*, σε ό,τι δηλαδή υπήρξε για πάνω από δύο χιλιάδες χρόνια, μέχρι και το Βυζάντιο, ο ελληνικός κόσμος. Γι' αυτό στοχοθέτησε τη συμπερίληψη όλου του βαλκανικού χώρου, με κέντρο την Κωνσταντινούπολη, τη φυσική του πρωτεύουσα, στο επαναστατικό της σχέδιο.

τόπ᾽ Ἄγγλου, Γάλλου νοῦς, βόλι Τουρκιάς,
πέλαγο μέγα πολεμᾶ, βαρεῖ τὸ καλυβάκι.

Γι᾽ αυτό και ανολοκλήρωτο θα μείνει το όραμα, ανεκπλήρωτο, πριν καν αρχίσει να μπαίνει σε εφαρμογή, το διάβημά της. Ως μια πρόκληση εσαεί για τους Έλληνες –αλλά και τους λοιπούς Βαλκάνιους– όσο συνεχίζουν να υπάρχουν, να απαντήσουν κάποτε θετικά στον «καημό της ρωμιοσύνης», τον καημό των λαών της Βαλκανικής. Εξ άλλου, αυτός ο καημός, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, κάποτε θα λυθεί, είτε *αρνητικά*, με την εξαφάνιση, την απορρόφησή μας από τους δύο αυτούς κόσμους, που μέχρι σήμερα όρισαν την τραγικότητα, το ανολοκλήρωτο των προσπαθειών μας, είτε επί τέλους θετικά, ως ανασυγκρότηση ενός έστω σμικρυμένου αλλά εν τέλει αυτόνομου συλλογικού υποκειμένου.

Τώρα πια το μόνο που μπορεί να μας σώσει είναι μια **επιστροφή,** μια **μεγάλη επιστροφή** στον γενέθλιο τόπο, μετά από τόσους και τόσους αιώνες. Αν το μπορέσουμε. Στην Ελλάδα και στην Κύπρο, χρειαζόμαστε μια ελληνική αναγέννηση, μια **δική μας** πολιτιστική και πολιτική επανάσταση, που θα συνεχίσει και θα ολοκληρώσει επί τέλους αυτό που έμεινε ανολοκλήρωτο τα διακόσια χρόνια που πέρασαν από τη Φιλική Εταιρεία και την Επανάσταση του ᾽21.

Το **βασικό δίλημμα** που πρέπει να αντιμετωπίσει ο ελληνικός λαός αυτή την περίοδο συνίσταται στο εάν θα επιτύχουμε τη ρήξη με το παρελθόν ή θα βυθιστούμε στο σκότος της υποταγής. Η Ελλάδα και η Κύπρος αποτελούν έναν χώρο που κείται μεταξύ Δύσης και Ανατολής και αντιμετωπίζει τις αποικιακές αξιώσεις αμφότερων των πλευρών, τόσο από τον δυτικό πόλο όσο και από την νεο-οθωμανική Τουρκία. Άλλωστε, η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία αναπτύσσεται, ιστορικά, σε συνέργεια με τον τουρκικό περιφερειακό ηγεμονισμό. Όπως αποδείχτηκε περίτρανα με την τραγική εμπειρία της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας,

Συχνά έχει υποστηριχτεί, όπως έγινε και για τη Φιλική Εταιρεία, πως οι δύο μεγάλοι ποιητές της παλιγγενεσίας, ο Σολωμός και ο Κάλβος θα μείνουν αποσπασματικοί, ο Σολωμός θα αφήσει ατελείωτους τους *Ελεύθερους Πολιορκημένους*, ο Κάλβος θα σιωπήσει από τα τριάντα τέσσερα (34) χρόνια του. Ο *Νικόλας Κάλας*, μάλιστα, θα γράψει για το θέμα αυτό, ίσως σε μια από τις πιο σφαλερές κριτικές τοποθετήσεις του:

> «Ο Σολωμός είχε μάλλον αδύνατη ποιητική φλέβα –μας έδωσε μόνο κάτι ωραία λυρικά τραγούδια– όσο για τον Κάλβο..., ο πατριωτισμός του είναι πολύ διανοητικός και ατομικιστικός για ένα αίσθημα τόσο μαζικό όπως είναι ο πατριωτικός ενθουσιασμός». (Νικόλας Κάλας, *Κείμενα ποιητικής και αισθητικής*, Πλέθρον, Αθήνα 1982, σ. 56).

Για άλλη μια φορά, φαίνεται πως ο Γεώργιος Σεφέρης έλυσε το «μυστήριο» πολύ πιο αποτελεσματικά:

> Μπορούμε να στοχαστούμε πολλά για τη μοίρα της φυλής και του ελληνικού λόγου, όταν λογαριάσουμε ότι, σε μια ορισμένη στιγμή που το Γένος αρχίζει να βγαίνει από έναν μεγάλο ύπνο, τα έργα δύο μοναδικών ποιητών είναι σημαδεμένα από κάτι τέτοιες καρβουνοσακούλες.
>
> (Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, Α΄ (1936-1947), Ίκαρος, Αθήνα 1974, σ. 210).

Με τις «καρβουνοσακούλες» –εξηγεί ο Σεφέρης– εννοεί τα μαύρα χάσματα στον Ουρανό, σύμφωνα με μια αρχαία αυστραλιανή παράδοση – δηλαδή τα **«μαύρα χάσματα» στη διαμόρφωση του γένους**. Ο Σολωμός και ο Κάλβος θα εξοντωθούν από την αδυναμία της Ελλάδας να «αντέξει» μια υψηλή ποίηση, και όχι βέβαια επειδή είχαν «αδύνατη ποιητική φλέβα», όπως υποστηρίζει ο Κάλας, το αντίθετο μάλιστα. Το επαναστατικό όραμα της Φιλικής θα παραμείνει ανολοκλήρωτο και οι ίδιοι οι εμπνευστές του δεν θα προλάβουν έστω να δοκιμάσουν να το θέσουν σε εφαρμογή, όχι γιατί δεν διέθεταν τη συνθετική και αγωνιστική δυνατότητα και διάθεση για κάτι τέτοιο, αλλά διότι η μοίρα μας, για οκτώ αιώνες, έως σήμερα, ορίζεται από αυτή τη συνθήκη του *συνόρου* δύο κόσμων, ανάμεσα στους οποίους συνθλιβόμαστε.

Οι «καρβουνοσακούλες» ήταν πάρα πολλές – μαύρες τρύπες δημογραφικές, οικονομικές, πνευματικές και, προπαντός, ο όγκος δύο μεγάλων κόσμων, αυτό που θα τονίσει ο Διονύσιος Σολωμός στους *Ελεύθερους Πολιορκημένους*:

κατά τη δεκαετία του 1990, τα Βαλκάνια έχουν μεταβληθεί σε πολιτικό εργαστήριο όπου διαμορφώνονται μοντέλα συγκυριαρχίας μεταξύ των αποικιακών δυνάμεων της γερμανικής Ευρώπης και της νεο-οθωμανικής Τουρκίας (βλέπε Κόσοβο-Βοσνία, κατεχόμενη Κύπρος).

Ο ελληνισμός, στον αγώνα για την ανεξαρτησία του, θα πρέπει να αναπτύξει στην πραγματικότητα έναν ***διμέτωπο αγώνα*** και μάλιστα μέσα σε αρνητικές γεωπολιτικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, όπως κατ' αναλογία συνέβαινε όταν δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε η Φιλική Εταιρεία. Τότε που η ήττα του Ναπολέοντα και η ιερά Συμμαχία είχαν δημιουργήσει ασφυκτικές συνθήκες για την Ελλάδα. Και έπρεπε να περάσουν τρία ή τέσσερα χρόνια αγώνα, για να αρχίσουν να μεταστρέφονται κάποιες από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Και σήμερα, για να περάσουμε με επιτυχία μέσα από τις συμπληγάδες, για να αποφύγουμε επί τέλους τις «καρβουνοσακούλες», πρέπει να υιοθετήσουμε τη στρατηγική ενός παρατεταμένου αντάρτικου, που σκοπό θα έχει να προκαλέσει ρήγματα στη γεωπολιτική μας περικύκλωση.

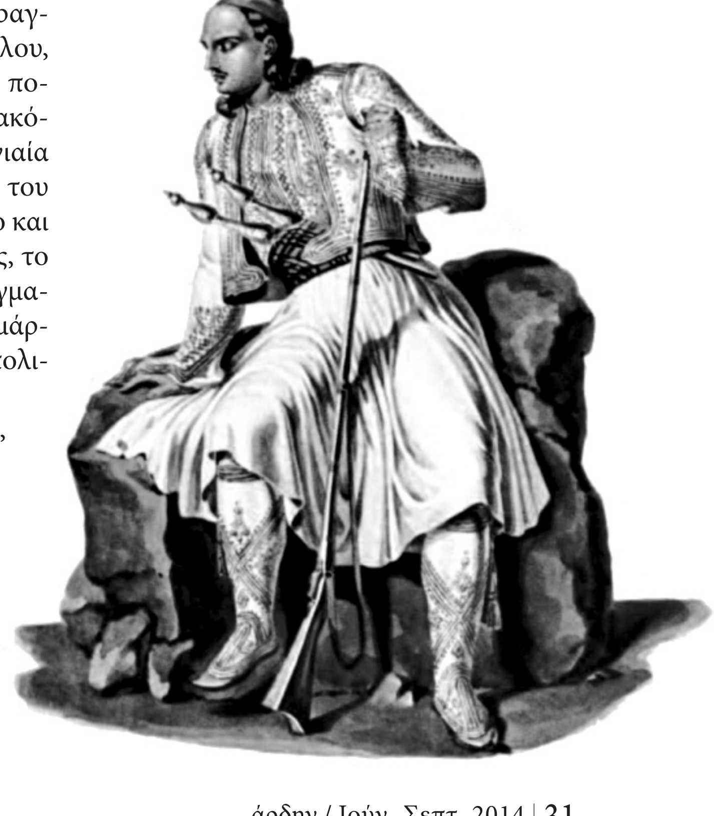
Διακόσια χρόνια μετά τη δημιουργία της Φιλικής έχουμε και πάλι απέναντί μας την Τουρκία, που επιστρέφει ως νεο-οθωμανισμός, και πρέπει να διαμορφώσουμε στρατηγικές συμμαχίες με τις υπόλοιπες χώρες των Βαλκανίων που απειλούνται επίσης να υπαχθούν στην τουρκική σφαίρα επιρροής (Σερβία, Βουλγαρία,) αλλά και με τις δυνάμεις, που, τόσο στο εσωτερικό της Τουρκίας όσο και στη Μέση Ανατολή, αντιμάχονται τα τουρκικά αυτοκρατορικά σχέδια (τους Κούρδους, τους αλεβήτες, τους σιίτες του Λιβάνου, το Ιράν, τους χριστιανούς Άραβες κ.ο.κ.), τέλος την ορθόδοξη Ευρώπη, τη Ρωσία. Και πριν απ' όλα αποφασιστική σημασία έχει η διαμόρφωση βαλκανικής στρατηγικής. Όπως και κατά τον 14ο-15ο αιώνα, η Τουρκία δοκιμάζει την περικύκλωση του ελληνικού χώρου μέσα από την εδραίωση ενός δικού της τόξου επιρροής, που ξεκινάει από τη Μαύρη Θάλασσα και καταλήγει στην Αδριατική – αυτή τη φορά χρησιμοποιώντας μάλιστα αποφασιστικά τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς που ζουν στη Βαλκανική. Οι λαοί των Βαλκανίων θα πρέπει να συμμαχήσουν σε έναν αγώνα για την αυτοδιάθεσή τους, καθώς τα μεγέθη και η γεωγραφική θέση τους έχει αποφασίσει: ο δρόμος των αλληλοσπαραγμών και της διχόνοιας είναι ο δρόμος της εκ νέου πολιτικο-οικονομικής υποδούλωσης στη «νέα Υψηλή Πύλη». Εξάλλου και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του '21 αν είχε ευοδωθεί η στρατηγική συμμαχία και η από κοινού δράση με τους Σέρβους κατ' εξοχήν, τους Ρουμάνους και τους Βουλγάρους, όπως πάσχιζε η Φιλική Εταιρεία, διαφορετική θα ήταν η τύχη της Επανάστασης και της περιοχής. Σήμερα εμείς και οι υπόλοιποι Βαλκάνιοι πληρώνουμε εν πολλοίς τις διαιρέσεις και την έλλειψη συμμαχιών μεταξύ μας.

Επιστέγασμα και προϋπόθεση για την πραγμάτωση της αληθινής επανάστασης που έχει ανάγκη ο ελληνισμός για να επιβιώσει, και οι Έλληνες για να ζήσουν ελεύθεροι, είναι μια **επανάσταση στον πολιτισμό**. Ο πολιτισμός, δεν συνιστά για μας «υποκατηγορία» αλλά μια καθολικότητα που εμπεριέχει όλα τα άλλα. Ο πολιτισμός είναι το κατ' εξοχήν ανθρώπινο άθλημα και η ιστορία του πολιτισμού αποτελεί την πραγματική ανθρώπινη ιστορία. Εξάλλου, στον αρχαίο κόσμο, η οικονομία, η πολιτική, η θρησκεία, η φιλοσοφία, ακόμα και ο πόλεμος, αποτελούσαν ενιαία στοιχεία του ελληνικού ήθους και του πολιτισμού, όπως και στο Βυζάντιο και στην Τουρκοκρατία. Οι κοινότητες, το ορθόδοξο ήθος των Ελλήνων πραγματευτών, η κλεφτουριά και οι νεομάρτυρες συγκροτούσαν ένα ενιαίο πολιτισμικό υπόδειγμα.

Η πνευματική μας παράδοση, που για χρόνια ολόκληρα καταπατήθηκε και υποβαθμίστηκε από τον εθνομηδενισμό, τη γλωσσική και πολιτιστική αλλοτρίωση, τον μιμητισμό, τον χυδαίο και ανούσιο καταναλωτισμό, θα πρέπει να ξαναβρεί την επαφή της με το αληθινό και το ωραίο του πολιτισμού μας αλλά και όλων αυτών που έχουν να μας προσφέρουν οι ξένοι πολιτισμοί. Εξάλλου, σε όλη μας την ιστορική διαδρομή, δεν υπήρξαμε ποτέ κλεισμένοι στον εαυτό μας· διαμορφώσαμε έναν πολιτισμό των συνόρων που έπαιρνε από άλλους λαούς και πολιτισμούς και έδινε στο πολλαπλάσιο, έχοντας μετασχηματίσει δημιουργικά τα ξένα στοιχεία. Μόνο στις εποχές της παρακμής, όπου κυριαρχούσαν οι γραικύλοι, το στοιχείο της δημιουργικής αφομοίωσης υποχωρούσε μπροστά σε εκείνο του μιμητισμού, που πάντα τον έλεγαν «εκσυγχρονισμό».

Όπως έλεγε ο ποιητής, «γυρίσαμε διψασμένοι από τη Δύση», δηλαδή, γνωρίσαμε και τη Δύση και την Ανατολή και τα βρήκαμε λειψά. Ονειρευόμαστε και θέλουμε έναν ελληνικό πολιτισμό, ικανό να γονιμοποιήσει το ξένο, το αλλότριο, με τη ζύμη του εγχώριου, ώστε να προσφέρει δημιουργικά στον ανθρώπινο πολιτισμό.

Γι' αυτό και η Φιλική έθεσε το εμβληματικό και ταυτόχρονα ανολοκλήρωτο πρόταγμα του νεώτερου ελληνισμού. Γι' αυτό γυρνάμε και ξαναγυρνάμε σ' αυτήν, γι' αυτό μας γοητεύει, διότι αποτελεί το πρόσωπο –διαχρονικό και, στις μέρες μας, τραγικό– του ελληνισμού: Έλληνες, Βαλκάνιοι, οικουμενικοί.

Η κατήχηση των Φιλικών

(Γενικά Αρχεία του Κράτους, Συλλογή Ρήγα Παλαμήδη)

Ὁ σκοπὸς

Ἡ Ἑταιρεία συνίσταται ἀπὸ καθ' αὐτὸ Γραικοὺς φιλοπατρίδας καὶ ὀνομάζεται Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν.

Ὁ σκοπὸς αὐτῶν εἶναι ἡ καλυτέρευσις τοῦ ἰδίου ἔθνους καί, ἂν ὁ Θεὸς τὸ συγχωρήσῃ, ἡ ἐλευθερία των.

Μετὰ τὴν συνήθη ἐξομολόγησιν καὶ κατήχησιν ὁ ὡρκωμένος προσήλυτος ἂς ὀνομάζεται Ἱερεὺς τῶν Φιλικῶν.

Μέρος Αον

Ἀφοῦ γνωρίσῃς ἕνα Γραικόν, ὅτι εἶναι βέβαιος καὶ θερμὸς ἐραστὴς τῆς πατρίδος καὶ καλὸς ἄνθρωπος· ὅτι δὲν εἶναι μέλος εἰς καμμίαν ἄλλην ἑταιρείαν μυστικήν, ὁποία καὶ ἂν εἶναι· ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ κατηχηθῇ εἰς τὴν Ἑταιρείαν μας ὄχι ἀπὸ ἁπλῆν περιέργειαν, ἀλλ' ἀπὸ καθαρὸν πατριωτισμόν, τότε τοῦ δίδεις τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θέλεις τὸν δεχθῇ εἰς τὴν Ἑταιρείαν· καὶ πρῶτον τὸν κάμνεις ἀδελφοποιτὸν μὲ τὸ Εὐαγγέλιον.

Βον. Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας τὸν πηγαίνεις εἰς ἕνα ἱερέα λέγοντάς του, ὅτι θέλεις να ὁρκίσῃς τὸν παρόντα ἄνθρωπον, ἂν ἴσως ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑπόσχεται καὶ λέγει διὰ μίαν γνωστὴν ὑπόθεσιν εἶναι ἀληθινά. Ἔπειτα κατὰ μέρος (διὰ νὰ μὴν ἀκούσῃ ὁ ἱερεὺς) τοῦ λέγεις τὸν ὅρκον καὶ αὐτὸς τὸν ἐπαναλαμβάνει τρεῖς φορὲς φωνῇ χαμηλοτέρᾳ, ἔπειτα τὸν ἐρωτᾷς δυνατώτερα, διὰ νὰ ἀκούσῃ καὶ ὁ ἱερεύς, ὁ ὁποῖος λέγει εἰς τὸν ὁρκιζόμενον: αὐτὰ τὰ ὁποῖα εἶπες εἰς τὸν φίλον σου εἶναι ἀληθινά; Αὐτὸς θέλει ἀποκριθῇ: ναί, εἶναι καὶ θέλουν εἶσθαι ἀληθινὰ· καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειάν των ὁρκίζομαι εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ τότε τὸν βάζεις καὶ κάμνει τὸν ὅρκον κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν νόμον.

Εἰς τοὺς ἔξω τῆς Γραικίας εὑρισκομένους εἶναι συγχωρημένον νὰ γένῃ αὐτὸς ὁ ὅρκος καὶ εἰς ἱερέα τίμιον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἂν ἴσως δεν εἶναι ἱερεὺς ὀρθόδοξος.

Γον. Ὕστερα ἀπὸ τὸν ὅρκον, τὸν παίρνεις εἰς ἀπόκρυφον μέρος καὶ τοῦ κάμνεις τὴν διωρισμένην ἐξομολόγησιν μὲ ἀκρίβειαν:

αον τοῦ λέγεις, ἂν εἶναι ἀρκετὰ δυνατὸς να βαστάξῃ τὸ μυστικὸν μὲ τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς του, διότι αὐτὰ τὰ ὁποῖα μέλλει νὰ μάθῃ, εἶναι πράγματα ἱερὰ καὶ ἀξιοσέβαστα εἰς τάς φιλογενεὶς καρδίας, καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρέμαται ἡ τύχη τοῦ ἰδίου ἔθνους, καὶ ὅτι ἀφ' οὗ ἔμβῃ εἰς ταύτην τὴν Ἑταιρείαν, πρέπει νὰ λάβῃ τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν, τὸν θάνατον μ' ὅλα τὰ σκληρὰ βάσανά του καὶ κατὰ περίστασιν ἠμπορεῖ να φονεύσῃ ἕνα παραβάτην τῆς Ἑταιρείας, ἂς εἶναι καὶ ὁ πλησιέστερος συγγενὴς του.

Δον. Τέλος πάντων νὰ στοχασθῇ ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι δεσμοὶ καὶ ὑποχρεώσεις, ὁποὺ ἔχει εἰς τὸν κόσμον εἶναι πλέον οὐδὲν ἔμπροσθεν τοῦ δεσμοῦ τῆς Ἑταιρείας· καὶ ἂν ἴσως δὲν αἰσθάνεται ἀρκετὴν δύναμιν καὶ ἀπόφασιν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, να παραιτηθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ γένῃ μέλος τῆς Ἑταιρείας.

Εον. Τοῦ ἐξηγεῖς τὸν σκοπόν σου, λέγοντας, ὅτι αὔριον θέλετε ἀνταμωθῇ διὰ νὰ τοῦ εἰπῇς μερικὰ ἀκόμη καὶ νὰ μὴν ἀλησμονήσῃ νὰ προμη-

θευθῇ μὲ ἕνα μικρὸν κίτρινον κεράκι. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸν ἐρωτᾷς καὶ αὐτὰς τὰς ἑξῆς ἐννέα ἐρωτήσεις:

αον. Πῶς ζῇς καὶ πόθεν ὁ πόρος τῆς ζωῆς σου;

βον. Τί συγγενεῖς ἔχεις; ποίου ἐπαγγέλματος καὶ ποίας καταστάσεως;

γον. Ἐσυγχίσθης ποτὲ μὲ κανέναν ἢ συγγενῆ, ἢ φίλον, ἢ ἄλλον τινά;

δον. Ἐφιλιώθης μὲ αὐτοὺς καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο;

εον. Εἶσαι ὑπανδρευμένος; ἔχεις κλίσιν νὰ ὑπανδρευθῇς;

στον. Ἔχεις ἔρωτα; εἶχες ποτέ σου; ἀπέρασε; καὶ ἀπὸ τί καιρόν;

ζον. Σὲ ἀκολουθεῖ καμμία μεγάλη ζημία, ἢ μεταβολὴ καταστάσεως;

ηον. Εἶσαι εὐχαριστημένος εἰς τὸ ἐπάγγελμά σου καὶ τί ἐπιθυμεῖς περισσότερον;

θον. Ἔχεις κανένα φίλον πιστὸν καὶ ποῖος εἶναι;

Τέλος, πῶς ἔχεις σκοπὸν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ζήσῃς ;

Μέρος Βον

Μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας ἐν καιρῷ νυκτὸς σιωπώντας πηγαίνετε εἰς ἀσφαλὲς μέρος· καὶ πρῶτον βάζεις ἐπάνω εἰς μίαν τράπεζαν μίαν εἰκόνα, ἐπάνω τῆς ὁποίας ἀφήνει ὁ κατηχούμενος τὸ κεράκι του. Αὐτὸ τὸ κεράκι σημαίνει τὴν θυσίαν τῆς ἑκατόμβης, ὁποὺ ἕκαστος χρεωστεῖ εἰς τὴν ὑπὲρ πατρίδος καλὴν προειδοποίησιν. Αὐτὸ τὸ κεράκι εἶναι ὁ μόνος μάρτυς, τὸ ὁποῖον ἡ δυστυχισμένη πατρὶς μᾶς δίδει διὰ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἐλευθερίας της, καὶ ζητοῦσα παρὰ τῶν ἰδίων της τέκνων παραμυθίαν τῆς σκλαβιᾶς της.

Καὶ τούτου γενομένου τοῦ λέγεις, ἂν ἴσως δὲν στοχάζεσαι τὸν ἑαυτὸν σου ἀρκετὰ δυνατόν, διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ μυστήριον, ἔχει ἀκόμη καιρὸν νὰ στοχασθῇ καὶ να παραιτηθῇ τοῦ δεσμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἤδη ἐμβαίνει, διότι μόνος ὁ θάνατος ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ, ἡ δὲ μετέπειτα μεταμέλειά του εἶναι ἀσυγχώρητος.

Μετὰ ταῦτα γονατίζει μὲ τὸ δέξι μόνον γόνυ κοντὰ εἰς τὴν τράπεζαν καὶ κάμνει τρεῖς φορὲς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ· εἶτα τοῦ δίδεις καὶ ἀσπάζεται μὲ κατάνυξιν τὴν εἰκόνα καὶ βάνοντας τὸ δέξι του χέρι ἐπάνω εἰς αὐτὴν ἀνοικτόν, ἀνάπτει τὸ κεράκι του, σβήνων κάθε ἄλλο φῶς.

Τότε, ἔχοντος ἐκείνου τὸ κερὶ ἀναμμένον εἰς τὸ ἀριστερὸν του χέρι, τοῦ λέγεις: ἀδελφέ, αὐτὸ τὸ κεράκι εἶναι ὁ μόνος μάρτυς, τὸν ὁποῖον ἡ δυστυχισμένη πατρὶς μᾶς δίδει δεσμὸν εἰς τὸν ὅρκον τῆς ἐλευθερίας μας· καὶ κάμνοντες ὁμοῦ πάλιν τὸν σταυρὸν τρίς, σὺ μὲν ἀναγιγνώσκεις τοὺς ὅρκους καὶ αὐτὸς ἐξακολουθεῖ μ᾽ ὅλον τὸ ἀνῆκον σέβας εἰς τὴν ἱερότητα καὶ μεγαλειότητα τοῦ πράγματος.

Τελειωθέντων τῶν εἰρημένων, βάζεις τὸ δεξιὸν σου χέρι ἐπάνω εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμόν του καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸν σηκώνεις τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς βαστᾷ ὡσαύτως μὲ τὴν δεξιὰν του καὶ ἐκφωνεῖς τὰ ἀκόλουθα:

Ἐνώπιον τοῦ ἀοράτου καὶ πανταχοῦ παρόντος ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ μόνου αὐτοδικαίου καὶ ἐκδικοῦντος τοὺς παραβάτας καὶ πονηροὺς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καὶ μὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔδωκαν οἱ Μεγάλοι Ἱερεῖς τῶν Ἐλευσινίων, καθιερῶ τὸν δεῖνα ………………………, ἐκ πατρίδος δεῖνα ……………………, ἐτῶν τοσούτων ………...............……, ἐπαγγέλματος ……………....………..
καὶ τὸν δέχομαι διὰ μέλος, ὡς καὶ ἐγὼ ἐδέχθην εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Φιλικῶν.

Μετὰ τὴν παροῦσαν καθιέρωσιν σβήνεται τὸ κεράκι καὶ τὸν παραγγέλλεις να τὸ φυλάττῃ καλῶς, ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει πάντοτε μαζί του μάρτυρα τῶν μεθ᾽ ὅρκου ὑποσχέσεών του.

Καὶ τούτου γενομένου ἄρχεται ἐκφωνῶν τοὺς ἑξῆς ὅρκους:

Μυήσεις	Όνομα	Επάγγελμα	Καταγωγή	Μυητής	Τόπος μυήσεως	Χρονολογία
49	Αναγνωσταράς	Στρατιωτικός	Πελοπόννησος	Ν. Σκουφάς	Οδησσός	1817
36	Γ. Δικαίος	Κληρικός	Πελοπόννησος	Π. Αναγνωστόπουλος	Κων/πολη	1818
31	Ν. Καλυβάς	Ιατρός	Ζάκυνθος	Ι. Ασημακόπουλος	Ζάκυνθος	1819
30	Α. Παππάς	Δάσκαλος	Θεσσαλία	-	Ιταλία	1818
25	Κ. Πεντεδέκας	Έμπορος	Ήπειρος	Ν. Γαλάτης	Μόσχα	1816
23	Σ. Χαχαμάκης	Έμπορος	Κων/πολη	Ν. Σκουφάς	Οδησσός	1817
23	Α. Στρατηγόπουλος	Έμπορος	Σμύρνη	-	Οδησσός	1820
18	Π. Αναγνωστόπουλος	Έμπορος	Πελοπόννησος	Ν. Σκουφάς	Οδησσός	1815
18	Ν. Παμπούκης	Δάσκαλος	Πελοπόννησος	Αναγνωσταράς	Ύδρα	1818
17	Α. Τσούνης	Έμπορος	Πελοπόννησος	-	Οδησσός	1818
17	Ε. Χρυσοσπάθης	Στρατιωτικός	Πελοπόννησος	Ν. Σκουφάς	Οδησσός	1817
16	Ν. Σκουφάς	Έμπορος	Ήπειρος	-	Οδησσός	1814
15	Π. Αρβάλης	Έμπορος	Πελοπόννησος	-	Κων/πολη	1818
13	Π. Αθανασίου	Έμπορος	Πελοπόννησος	Α. Τσακάλωφ	Κων/πολη	1818
12	Γ. Γάτσος	Έμπορος	Ήπειρος	Α. Κομιζόπουλος	Μόσχα	1817
12	Α. Πελοπίδας	Έμπορος	Ήπειρος	Γ. Δικαίος	Κων/πολη	1818
12	Σ. Αρβανιτάκης	Έμπορος	Ζάκυνθος	Ν. Μουζάκης	Γαλάτσι	1820
11	Δ. Παμπούκης	Κληρικός	Πελοπόννησος	Ν. Παμπούκης	Πελοπόννησος	1819
11	Θ. Κολοκοτρώνης	Στρατιωτικός	Πελοπόννησος	Αναγνωσταράς	Ζάκυνθος	1818
10	Δ. Πελοπίδας	Έμπορος	Πελοπόννησος	-άγνωστος-	Οδησσός	1820
10	Ι. Κλάδος	Ιατρός	Κύθηρα	-άγνωστος-	Ύδρα	1820

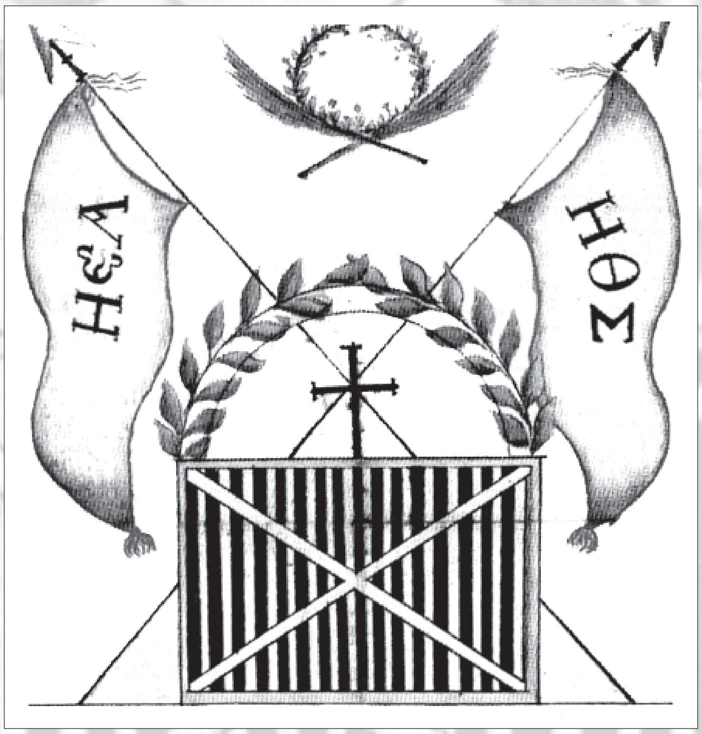
Οι σημαντικότεροι μυητές της Φιλικής

Ο όρκος των Φιλικών

Ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ δικαίου καὶ πανταχοῦ παρόντος, ὁρκίζομαι αὐτοθελήτως, ὅτι θέλω μείνει πιστὸς εἰς τὴν Ἑταιρείαν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα, δὲν θέλω φανερώσει τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὰ σημεῖα ἢ λόγους της, μήτε θέλω δώσει νὰ καταλάβη τινάς ποτέ, ὅτι ἐγὼ ἠξεύρω τι περὶ τούτων, μήτε συγγενής μου, μήτε πνευματικός μου, μήτε φίλος μου.

Ὁρκίζομαι, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς δὲν θέλω ἔμβη εἰς καμμίαν ἄλλην ἑταιρείαν, ὁποία καὶ ἂν εἶναι, μήτε εἰς κανένα δεσμὸν ὑποχρεωτικόν, ἀλλὰ μάλιστα ὅ,τι δήποτε δεσμὸν ἤθελον ἔχει εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὸν πλέον μέγιστον, θέλω τὸν μετρᾷ μηδὲν ὡς πρὸς τὴν Ἑταιρείαν.

Ὁρκίζομαι, ὅτι θέλω θρέφει εἰς τὴν καρδίαν μου ἀδιάλλακτον μῖσος ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὀπαδῶν τους καὶ ὁμοφρονούντων. Θέλω ἐνεργεῖ πάντα τρόπον πρὸς βλάβην τους, ὅταν ἡ περίστασις συγχωρήση τὸν ἐξολοθρευμὸν τους. Ὁρκίζομαι, ὅτι ποτὲ δὲν θέλω μεταχειρισθῆ βίαν εἰς (τὸ) να συγχωρηθῶ μὲ ἕνα συναδελφόν, ἀλλὰ θέλω προσέχει μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ μὴν λανθασθῶ καὶ ὕστερον ἀκολουθήσει τι ἐναντίον.

Ὁρκίζομαι, ὅτι ὅπου εὑρεθῶ μὲ συνάδελφον, θέλω τὸν συμβοηθεῖ καὶ συντρέχει μὲ ὅλην τὴν δύναμιν καὶ κατάστασίν μου· θέλω προσφέρει εἰς αὐτὸν σέβας καὶ ὑπακοήν, ἂν εἶναι μεγαλύτερος εἰς τὸν βαθμὸν· καὶ ἂν αὐτὸς ἦτον πρότερος ἐχθρός μου, τόσον περισσότερον θέλω τὸν ἀγαπᾷ, ὅσον ἡ ἔχθρα μας ἦτον μεγαλυτέρα.

Ὁρκίζομαι ὅτι, καθὼς ἐγὼ ἐδέχθην εἰς τὴν Ἑταιρείαν, οὕτω καὶ ἐγὼ θέλει δέχομαι ἀδελφόν, θέλω μεταχειρίζομαι κάθε τρόπον καὶ ἄργητα ἕως νὰ τὸν γνωρίσω, ὅτι εἶναι Ἕλλην ἀληθινὸς καὶ θερμὸς ὑπερασπιστὴς τῆς δυστυχοῦς πατρίδος, ἐνάρετος καὶ καλὸς ἄνθρωπος, ἄξιος νὰ φυλάττη τὸ μυστικὸν καὶ νὰ τὸ κατηχῇ εἰς ἄλλον.

Ὁρκίζομαι, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον δὲν θέλω ὠφεληθῆ ἀπὸ τὰ μετρητὰ τῆς κάσσας τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ θέλω τὰ στοχάζομαι ὡς πράγματα ἱερὰ καὶ ἀναγκαῖον ἐνέχυρον εἰς ὅλον τὸ ταλαίπωρον ἔθνος μας, καθὼς καὶ τὰ λαμβανόμενα καὶ στελλόμενα γράμματα.

Ὁρκίζομαι, ὅτι δεν θέλω ἐρωτήσει τινὰ Φιλικόν, διὰ νὰ μάθω ποῖος τὸν ἐδέχθη εἰς τὴν Ἑταιρείαν, μήτε ἐγὼ θέλω φανερώσει τὸν δέξαντά με· καὶ ἂν γνωρίσω τὸ σημεῖον εἰς τὸ ἐφοδιαστικόν τινος, θέλω προσποιηθῇ ὅτι δὲν τὸ ἐγνώρισα.

Ὁρκίζομαι, ὅτι θέλω προσέχει πάντοτε εἰς τὴν διάνοιάν μου καὶ διαγωγήν μου νὰ εἶμαι εὐσεβής, ἐνάρετος, εὐλαβὴς εἰς τὴν θρησκείαν μου, χωρὶς νὰ καταφρονῶ φανερὰ τὰς ξένας, θέλω δίδει πάντοτε τὸ καλὸν παράδειγμα, θέλω βοηθεῖ, συμβουλεύει, συντρέχει τὸν ἀσθενῆ, δυστυχῆ καὶ ἀδύνατον ὁμογενῆ· θέλω σέβομαι τὴν διοίκησιν, τὰ ἔθιμα, τὰ κριτήρια, τοὺς μετόχους τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον διατρίβω.

Τέλος πάντων, ὁρκίζομαι εἰς τὸ ἱερὸν ὄνομά σου, ὦ ἱερὰ καὶ ἀθλία πατρὶς· ὁρκίζομαι εἰς τὰς πολυχρονίους βασάνους σου, ὁρκίζομαι εἰς τὰ πικρὰ δάκρυα τῶν αἰχμαλώτων καὶ καταδίκων κατοίκων σου, τὰ ὁποῖα τόσους αἰῶνας κατὰ στιγμὴν ὑποφέρουν τὰ ταλαίπωρα τέκνα σου, ὅτι ἀφιεροῦμαι ὅλος εἰς ἐσέ, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς σὺ θέλεις εἶσαι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλογισμῶν μου, τὸ ὄνομά σου ὁδηγὸς τῶν πράξεών μου καὶ ἡ ἐδική σου εὐτυχία ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου. Ἡ θεία δικαιοσύνη ἂς ἐξαντλήσῃ ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλήν μου ὅλους τοὺς κεραυνοὺς τῆς δικαιοκρισίας της, τὸ ὄνομά μου, οἱ κατὰ διαδοχὴν κληρονόμοι μου ἂς εἶναι, εἰς ἀποστροφήν, καὶ τὸ ὑποκείμενόν μου τὸ ἀντικείμενον τῆς κατάρας καὶ τοῦ ἀναθέματος τῶν ὁμογενῶν μου. Καὶ ἂν ἴσως λησμονῶ μίαν στιγμὴν τὰς δυστυχίας σου καὶ δεν ἐκπληρῶ τὸ χρέος μου, ὁ θάνατος ἂς εἶναι ἡ ἄφευκτος τιμωρία καὶ ἀνταμοιβὴ τοῦ ἁμαρτήματός μου, διὰ νὰ μὴν μολύνω τὴν ἁγιότητα τῆς ἱερᾶς Ἑταιρείας σου μὲ τὴν συμμετοχήν μου.

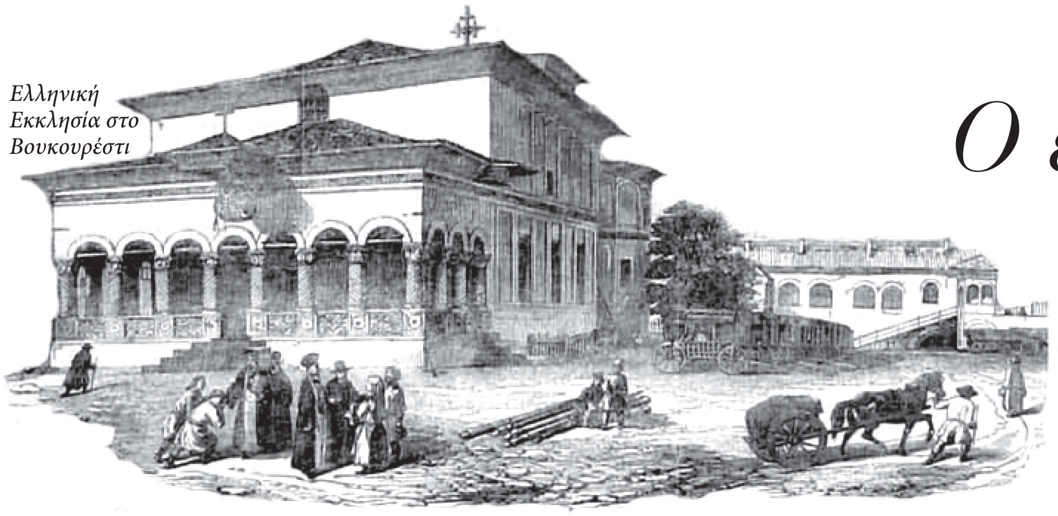
Ὅρκος μέγας

Ὁρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης.

Ὁρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τῆς γλυκυτάτης καὶ πεφιλημένης μου μητρὸς πατρίδος.

Ὁρκίζομαι τέλος πάντων εἰς τὸ ὄνομα (Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος) τοῦ Ὑπερτάτου Ὄντος τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, ὅτι ὑποφέρων τὰ πλέον σκληρὰ βάσανα καὶ μὲ θυσίαν τῆς ἰδίας μου ζωῆς, θέλω φυλάξει μυστικὸν καθ' ὅλην τὴν δύναμιν τῆς λέξεως τὸ μυστήριον, τὸ ὁποῖον μοὶ γίνεται γνωστὸν κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον.

Α: Ο εταιρισμός πριν τη Φιλική Εταιρεία

Ελληνική Εκκλησία στο Βουκουρέστι

του Γιώργου Καραμπελιά

Πολλές δεκαετίες πριν την εμφάνιση της *Φιλικής Εταιρείας*, μαρτυρούνται απόπειρες των Ελλήνων για τη σύσταση επαναστατικών οργανώσεων, με σκοπό την απελευθέρωση της Ελλάδας. Το 1732, ο Μυτιληναίος κληρικός Σεραφείμ Μυτιληναίος (Πωγωνάτος)[1], σε ανάκρισή του στη Ρωσία, υποστήριξε πως, πριν από το 1700, ήδη είχε δημιουργηθεί μυστική εταιρεία στην Ελλάδα με σκοπό την απελευθέρωσή της[2], ενώ ο ίδιος είχε έλθει σε επαφή με τον τσάρο Πέτρο τον Μεγάλο για τον ίδιο σκοπό. Μυστική εταιρεία θεωρείται ότι συγκρότησε στη Μόσχα, πριν τα ορλωφικά, ο Πέτρος Μελισσηνός (1726-1796), ο οποίος έφθασε μέχρι τον βαθμό του στρατηγού του ρωσικού πυροβολικού και μαζί με τον Κεφαλλονίτη μηχανικό Μαρίνο Χαρμπούρη και τον Γεώργιο Παπαζώλη έπεισαν τους αδελφούς Ορλώφ για την ανάγκη ανακίνησης επανάστασης στην Ελλάδα[3].

Μεταξύ των σημαντικότερων εταιριστικών κινήσεων μπορούμε να αναφέρουμε την εταιρεία «Αλέξανδρος», που ιδρύθηκε από τον ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρο Μουρούζη το 1777, την *Εταιρεία των Φίλων,* που ιδρύθηκε το 1780 στο Βουκουρέστι (μέλος της υπήρξε ενδεχομένως και ο Ρήγας Φεραίος), την *Ελληνοδακική Φιλολογική Εταιρεία,* που ιδρύθηκε το 1780 στο Βουκουρέστι, καθώς και την εταιρεία *Φοίνιξ*, την οποία ίδρυσε, μετά τη φυγή του στη Ρωσία το 1787, ο ηγεμόνας της Βλαχίας Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο αποκαλούμενος Φιραρής (δηλ. φυγάς). [...]

Εν τέλει, και καθόλου τυχαία, η *Φιλική Εταιρεία* θα ιδρυθεί στην Οδησσό, μια νέα πόλη που συνδύαζε το ελληνικό επαναστατικό πνεύμα –θα εγκατασταθούν πληθυσμοί με μεγάλη επαναστατική παράδοση, από την Πελοπόννησο και τα νησιά–, την ευνοϊκή για τους ομόδοξους Έλληνες ρωσική πολιτική και, τέλος, τα νεωτερικά ρεύματα – η πόλη δημιουργήθηκε κατά τα πρότυπα του Διαφωτισμού, με σημαντική παρουσία δυτικοευρωπαίων.

Ο «τρίτος πόλος» του ελληνισμού, μεταξύ Παρισίων και Κωνσταντινούπολης, ο πόλος Βιέννης-Βουκουρεστίου-Οδησσού[4], που οραματίζεται μια βαλκανική πολιτεία, ταυτοχρόνως ελληνική και πολυεθνική, ανεξίθρησκη και ορθόδοξη, διαφωτιστική και ρομαντική, ισχυροποιείται στα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα, μετακινείται αδιάκοπα προς τα ανατολικά, εν τέλει δε η έδρα της Φιλικής Εταιρείας θα μεταφερθεί το 1818 στο πληθυσμιακό, οικονομικό, πολιτικό και εκκλησιαστικό κέντρο του ελληνισμού, την Κωνσταντινούπολη.

Η ισχυροποίηση αυτού του πόλου εκφράζει και τη μετατόπιση του κέντρου βάρους του παροικιακού ελληνισμού, από τη δυτική, προς την κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Σύμφωνα με το πρώτο υπόμνημα του Καποδίστρια προς τον τσάρο, το 1811, στη Ρωσία ζούσαν ήδη

---

[1] Βλ G. Episov, μετφρ. Κ. Παλαιολόγος «Ο Έλλην κληρικός Σεραφείμ», *Παρνασσός* 4(1880) σσ. 28-51· Γιώργος Βαλέτας, «Σεραφείμ Μυτιληναίος. Πρόδρομος της Εθνεγερσίας και του Διαφωτισμού», *Αιολικά Γράμματα* 1 (1971) σσ. 226-235· Στυλιανός Μπαϊρακτάρης, *Σεραφείμ Μυτιληναίος, ο λησμονημένος πρωτοπόρος (1670 - 1735)*, Αθήνα 1973, Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, «Η «Σοσιετά των Γραικών» στην αυτοκρατορία των Αψβούργων, 1720» *Δωδώνη* 3 (1974), σσ. 153-170· Κυριάκος Κ. Παπουλίδης, *Το πολιτικό και θρησκευτικό κίνημα του Ιεροεθνισμού και οι πρωτοπόροι του: Σεραφείμ ο Μυτιληναίος ci. 1667-ci. 1735,* Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2008.

[2] Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, *Η Φιλική Εταιρεία – αναμνηστικόν τεύχος επί τη εκατονταετηρίδι*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1964, σ. 15.

[3] Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, *Η Φιλική Εταιρεία – ό.π.* σ. 16. Κοντογιάννης

[4] Η Οδησσός, που δημιουργήθηκε το 1794, κατοικήθηκε αρχικά από 900 Έλληνες. Βλ. Απόστολος Βακαλόπουλος, «Ο ελληνισμός της διασποράς», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΑ΄, Εκδοτική Αθηνών, σσ. 231-243.

Η ελληνική συνοικία στην Οδησσό

45.000 Έλληνες και στην Αυστροουγγαρία 90.000, ενώ στις ηγεμονίες, σε άμεση επαφή με τον ρωσικό χώρο, οι Έλληνες ανέρχονται σε δεκάδες χιλιάδες. Την ίδια εποχή, στη Βενετία, την Αγκώνα, το Λιβόρνο και τη Νεάπολη ήταν μόλις 4.000, στην Ολλανδία 100 και στη Γαλλία 50[5]· ενώ μεταξύ του 15ου και του 17ου αι., περισσότεροι ήταν οι Έλληνες έμποροι οι εγκατεστημένοι στη Βενετία και ασήμαντος ο αριθμός όσων βρίσκονται στη Ρωσία.

Το 1814, το έτος που εδώ θα ξεκινήσει η *Φιλική Εταιρεία*, θα ιδρυθεί και η *Φιλόμουσος Εταιρεία*, από τον Καποδίστρια και τον Ιγνάτιο Ουγγροβλαχίας, με στόχο την εκπαίδευση και τη μορφωτική ανύψωση των Ελλήνων.[6].

Η Φιλόμουσος και ο αγγλορωσικός ανταγωνισμός

Η Φιλόμουσος Εταιρεία της Βιέννης ιδρύθηκε ως συνέχεια, αλλά και ως απάντηση στην ομώνυμη *Φιλόμουσον Εταιρεία* των Αθηνών, η οποία ιδρύθηκε την 1η Σεπτεμβρίου 1813. Έφοροί της υπήρξαν Αθηναίοι λόγιοι και πρόκριτοι με διακηρυγμένο στόχο «*νὰ ἴδωσι τάς ἐπιστήμας νὰ ἐπιστρέψωσι πάλιν εἰς τὸ Λύκειον καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημίαν των*» και τέθηκε υπό την αιγίδα των Άγγλων[7]. Από τον κατάλογο των συνδρομητών της φέρονταν μέλη της πλήθος λογίων, αγωνιστών, εμπόρων και κληρικών, καθώς και επιφανείς ξένοι, όπως ο λόρδος Γκίλφορντ, που έγινε και πρόεδρής της, ενώ το 1816 επισκέφθηκε την Αθήνα η *πριγκίπισσα της Ουαλίας Καρολίνα*.

Μέλος της έγινε και ο Άνθιμος Γαζής, ο οποίος ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα στη Βιέννη, έγραψε πολλά μέλη σε αυτήν και ενημέρωσε τον Ιωάννη Καποδίστρια, που βρισκόταν στην πόλη για να συμμετάσχει στις εργασίες του Συνεδρίου της Βιέννης (Φθινόπωρο του 1814), καθώς και τον Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιο. Αυτοί δημιούργησαν αμέσως μια ομώνυμη **Φιλόμουσο Εταιρεία** και την έθεσαν υπό την αιγίδα του Τσάρου, θέλοντας να απαντήσουν στην αγγλική επιρροή. Γράφει σχετικά ο Καποδίστριας για τις προτάσεις που έκανε στον τσάρο:

Οἱ Ἄγγλοι ἱδρυσαν ἤδη ἐν Ἀθήναις ἑταιρείαν μὲ τὸν φαινομενικὸν σκοπὸν τῆς συλλογὴς καὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἂς ἀκολουθησωμεν τὸ παράδειγμα τοῦτο, ἐφαρμοζοντες αὐτὸ οὐχὶ προκειμένου περὶ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ περὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μελλοντος.

Συνδρομητές θα γραφτούν ο τσάρος Αλέξανδρος, η τσαρίνα, καθώς και άλλοι Ευρωπαίοι ηγεμόνες, υπουργοί, πρίγκιπες. Ανάμεσά τους και πολλοί Έλληνες της ανώτερης τάξης, η Ρωξάνη Στούρντζα, ο Γεώργιος Σταύρου, ο Αλέξανδρος Βασιλείου και ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ενώ θα δημιουργηθούν παραρτήματά της σε δεκάδες πόλεις, την Πάδοβα, το Μόναχο, το Ζεμούν (Σεμλίνο), τη Βουδαπέστη και στην Ελλάδα.

Η αυστριακή αστυνομία έσπευσε να ενημερώσει σχετικά τον Μέττερνιχ, που τη θεώρησε όργανο της ρωσικής πολιτικής για την προετοιμασία απελευθερωτικού κινήματος των Ελλήνων. Τόσο είχαν θορυβηθεί οι Αυστριακοί, ώστε ο γενικός πρόξενος των Αψβούργων στην Κέρκυρα, στρατηγός φον Πάουλιχ (von Paulich) έγραφε στις 15 Απριλίου 1818 ότι η *Εταιρεία των Φιλομούσων* της… Αθήνας στην πραγματικότητα ήταν «Εταιρεία των Φιλορώσων»[8]. [...]

Η *Εταιρεία των Φιλομούσων* αποτελούσε την έκφραση της στρατηγικής των ανώτερων στρωμάτων της ελληνικής ελιτ για μια «εκπαιδευτικό-πολιτισμική στρατηγική» ενδυνάμωσης του ελληνισμού, που θα τον καθιστούσε ικανό, την κατάλληλη στιγμή, διαθέτοντας τα ανάλογα στελέχη, να ανασυστήσει ένα ελληνικό βασίλειο ή μια ελληνική «Αυτοκρατορία». Σε μια τέτοια κατεύθυνση συναινούσαν τόσο ο Καποδίστριας, όσο και το Πατριαρχείο, ο Αδαμάντιος Κοραής, ο Ιγνάτιος, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Εξάλλου ο πιστότερος οπαδός του Αδαμάντιου Κοραή, ο Αλέξανδρος Βασιλείου, διηύθυνε το κεντρικό ταμείο της Εταιρείας, αποτελώντας έτσι ένα σύνδεσμο μεταξύ Κοραή και Καποδίστρια. Όπως τονίζει ο Απ. Βακαλόπουλος:

---

[5] Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία*, τ. Ε΄, *ό.π.*, σ. 43.

[6] Βλ. σχετικά, Ελένη Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η παιδεία (1803-1822) - Α΄: Η Φιλόμουσος Εταιρεία της Βιέννης* (Διατριβή). Αθήνα 1958· Λάιος Γεώργιος, «Η «Φιλόμουσος Εταιρεία» της Βιέννης (1814-1820). Νέα έγγραφα», Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου 12 (1962) σ. 166-223 Εμμ. Πρωτοψάλτης, *Ιγνάτιος, μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας 1766-1828,* Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, Ακαδημία Αθηνών, τ. Δ, Αθήνα 1959-1962 τχ Ι, σσ. 127-164 τχ. ΙΙ, σσ. 55-62.

[7] Βλ. Τηλέμαχος Θ. Βελιανίτης, *Η Φιλόμουσος Εταιρεία των Αθηνών*, Ιστορικές εκδόσεις Στ. Βασιλόπουλος Αθήνα 1993· Γιώτα Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, «Ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρία καὶ οἱ ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Α. Λογοθέτη-Χωματιανοῦ πρὸς τὸν Γκίλφορντ», Ἀμητὸς *στὴ μνήμη Φώτη Ἀποστολόπουλου*, ΚΜΕ, Ἀθήνα 1984, σσ.191-253.

[8] Ενεπεκίδης, Λαΐου, Βακαλόπουλος, τ. Ε΄ σ. 57.

Η ιδέα του εξελληνισμού των χριστιανικών λαών της Βαλκανικής και της Ανατολής ήταν κυρίως αντίληψη των συγχρόνων εκείνων, αλλά και μεταγενεστέρων Ελλήνων λογίων, που αποδοκίμαζαν την επανάσταση ως πρόωρη. Αυτοί ισχυρίζονταν ότι, αν οι Έλληνες εξακολουθούσαν να ζουν ειρηνικά με τους Τούρκους, θα επηρέαζαν ολοένα και περισσότερο την τουρκική διοικητική μηχανή και τελικά [...] θα κατόρθωναν να υποσκελίσουν τους αφέντες τους, να τους αντικαταστήσουν σε θέσεις-κλειδιά και τελικά να τους επιβληθούν, χωρίς κανένα βίαιο κλονισμό. [...] παραμερίζοντας από το ένα μέρος τους Τούρκους και αφομοιώνοντας από το άλλο τους αλλοεθνείς χριστιανούς, οι Έλληνες θα μπορούσαν να ξαναθεμελιώσουν στις ακτές του Βοσπόρου τη βυζαντινή αυτοκρατορία[9].

Από τη Γαλλία στο «μικρό Παρίσι» της Οδησσού

Ιδιαίτερη ιδεολογική και πολιτική σημασία έχει η σύσταση μιας ελληνικής οργάνωσης στα 1809, από τους Έλληνες του Παρισιού, με την ονομασία *Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον*. Πρωτεργάτες της υπήρξαν ο *Γρηγόριος Ζαλύκης* ή Ζαλίκογλου (1776-1827), που είχε εγκατασταθεί μετά το 1802 στο Παρίσι ως διπλωματικός εκπρόσωπος του ηγεμόνα της Βλαχίας Σκαρλάτου Καλλιμάχη[10], ενώ πρόεδρος της οργάνωσης ήταν ο φιλέλληνας κόμης *Ωγκύστ ντε Σουαζέλ Γκουφιέ*, αρχαιολόγος, πρώην πρέσβης της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη· Σημαίνον μέλος της υπήρξε και ο *Αθανάσιος Τσακάλωφ* – ο όποιος αναχώρησε από το Παρίσι το 1814. Στον αρχικό πυρήνα της οργάνωσης συμμετείχαν ακόμα ο *Πέτρος Ομηρίδης-Σκυλίτσης* (μεγαλέμπορος στη Μασσαλία, Φιλικός, μετέπειτα δήμαρχος Πειραιά[11]), και η γνωστή Ελληνοκύπρια λογία *Ελισάβετ Σάντη Λουμάκη Σενιέ*, μητέρα δύο φημισμένων Γάλλων ποιητών της εποχής, του Αντρέ (1762-1794), που καρατομήθηκε την παραμονή της πτώσης του Ροβεσπιέρου, και του Ζοζέφ Σενιέ (1764-1811).

Επειδή στο *Ξενοδοχείο* συμμετείχε και ένας απόγονος των Ελλήνων που είχαν καταφύγει στην Κορσική, ο *Δημήτριος Κομνηνός*, ο οποίος συνδεόταν με την οικογένεια Βοναπάρτη, πιστεύεται ότι ο Ναπολέων, τόσο μέσω του Σουαζέλ–Γκουφφιέ, όσο και του πρίγκιπα Κομνηνού, ήταν ενήμερος, ο δε Σάθας υποστηρίζει ότι η οργάνωση είχε συστηθεί «συνεργεία του Ναπολέοντος»[12].

Ο Κοραής παρέμεινε έως το τέλος ορκισμένος εχθρός της οργάνωσης, την οποία γνώριζε ήδη από το 1810 και τη χαρακτήριζε «συνωμοσία δύο ἤ τριῶν πονηρῶν ἀνθρωπίσκων μὲ ἄλλους δύο ἤ τρεῖς ἠλιθίους», την οποία «ὁ μωροπαμπόνηρος (δηλ. ο Ζαλύκης) ἐσύστησε καθ᾽ αὐτό διὰ νὰ ἀτιμάσῃ καὶ νὰ βλάψῃ ἐμὲ, ἤγουν μὲ ἐλπίδα νὰ ἐμβάσῃ ὅλους τοὺς ἐδῶ Γραικοὺς εἰς αὐτὴν, πλὴν ἐμοῦ, καὶ οὕτω νὰ ἔχῃ πρόφασιν εὐλογοφανῆ νὰ κηρύττῃ, ὅτι μόνος ἐγὼ ἀποσκιρτῶ ἀπὸ τὴν μετὰ τοῦ γένους ὁμόνοιαν. Καὶ ἐνδέχεται νὰ τὸ κατορθώσῃ…»[13]. Ωστόσο, παρά τους φόβους του, το Παρίσι, μετά την οριστική πτώση του Ναπολέοντα, θα πάψει να αποτελεί κέντρο ζύμωσης. Πάντως, το *Ξενοδοχείον* θα αποτελέσει όντως τον σημαντικότερο πρόδρομο της *Φιλικής Εταιρείας*, ένα ακόμα «κληροδότημα» της Γαλλικής Επανάστασης στην ελληνική.

[9] Βακαλόπουλος, Ε΄ σσ. 59-60, Δ. Βικέλα, Η Ελλάς προ του 1821, σσ. 20-21, Αθήνα 1884.

10 Ο Ζαλίκογλου ήταν ο συγγραφέας του «Γαλλοελληνικού Λεξικού», που εξεδόθη το 1809 στο Παρίσι, ενώ, ένα χρόνο μετά τον θάνατό του, εξεδόθη στο Παρίσι ο «Διάλογος περί της Ελληνικής Επαναστάσεως», που είχε γράψει στο Κισίνεβ, το 1822, με πρόλογο του Κ. Νικολόπουλου.

[11] Βλ. Γιάννης Κόκκωνας, *Ο πολίτης Πέτρος Σκυλίτζης Ομηρίδης 1784-1872. Μελέτη της συμμετοχής ενός ελάσσονος σε γεγονότα μείζονος σημασίας*, ΕΜΝΕ-Μνήμων, Αθήνα 2003, σσ. 61-91.

[12] Κωνσταντίνος Σάθας, *Τουρκοκρατουμένη Ελλάς: ιστορικόν δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του Οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του Ελληνικού Έθνους (1453-1821)*, Αθήνα 1869, σσ. 607-608. Οι περισσότερες πληροφορίες για το Ξενοδοχείον, έχουν δοθεί από τον Ομηρίδη-Σκυλίτση στον Ιωάννη Φιλήμονα· βλ. *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. Δ΄, Αθήνα 1861, σσ. δ΄-ια΄. Επίσης, Ευαγγ. Τζιάτζιος, «Ο Μακεδών Γρηγόριος Ζαλίκης και η επαναστατική εταιρεία Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον», *Μήνες Γ΄* (1939) τχ. 1, σσ. 68-76, τχ. 2-3, σσ. 89-101.

[13] Αδαμάντιος Κοραής, «Επιστολή προς Αλέξανδρον Βασιλείου, 10 Μαΐου 1810», *Αλληλογραφία*, τ. Γ΄ΟΜΕΔ-Ερμής, Αθήνα 1979, σσ. 25-26.

B: Γένεση και διαμόρφωση

Η κοινωνική και γεωγραφική σύνθεση της Φιλικής

Εν τέλει, απέναντι στη στρατηγική της μακροπρόθεσμης άλωσης εκ των ένδον του οθωμανικού κράτους, θα πρυτανεύσει η στρατηγική της άμεσης επαναστατικής δράσης, η στρατηγική της Φιλικής Εταιρείας.

Η Φιλική[1] ιδρύθηκε στην Οδησσό –ή τη Μόσχα για ορισμένους ερευνητές[2]– από απλούς εμπόρους μικρής οικονομικής επιφάνειας και κοινωνικού κύρους, ή ακόμα και εμποροϋπαλλήλους. Ως προς τη χρονική στιγμή της ιδρύσεως της, ο Εμμανουήλ Ξάνθος στα απομνημονεύματά του αναφέρει τον Σεπτέμβριο του 1814. Σύμφωνα με χειρόγραφο της Μονής της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, «ή ύψωσις του Τιμίου Σταυρού είναι η πρώτη ημέρα της συστάσεως της Μεγάλης Αδελφότητος»[3].

Εξ αιτίας του εθνικού ζητήματος, οι ταξικοί ανταγωνισμοί –υπαρκτοί και ενεργοί– δεν θα αποτελέσουν στην Ελλάδα, τουλάχιστον μέχρι το 1922, επίκεντρο των αντιπαραθέσεων, κατά τον τρόπο που συνέβη π.χ. στη Γαλλική ή τη Ρωσική Επανάσταση. [...] Οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές της επανάστασης είχαν συνείδηση αυτής της διαταξικότητας: Τόνιζε ο *Κολοκοτρώνης*, μιλώντας στη σπουδάζουσα νεολαία, στην Πνύκα: «Όταν αποφασίσαμε να κάμουμε την επανάσταση, … όλοι, και οι Κληρικοί και οι Προεστοί, και οι Καπεταναίοι και οι πεπαιδευμένοι και οι έμποροι, μικροί και μεγάλοι, όλοι εσυμφωνήσαμε εις αυτόν τον σκοπόν και εκάμαμε την επανάσταση...». Ο *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, υπογραμμίζει: «...Όλοι μαζί εδράξαμεν τα όπλα εξ αρχής της Επαναστάσεως και συμφώνως τα εμεταχειρισθήκαμεν κατά του κοινού εχθρού της Πατρίδος και της θρησκείας μας...».[4]

Η επανάσταση υπήρξε λοιπόν *εθνικοαπελευθερωτική*, χωρίς αυτό να αναιρεί την παρουσία των τάξεων στο εσωτερικό της και τον ιδιαίτερο ρόλο που έπαιξε η θρησκεία και η Εκκλησία στη διατήρηση της εθνικής συνοχής, η διανόηση και η αστική τάξη στην προετοιμασία της, υλική και πνευματική, και οι λαϊκές τάξεις στη διεξαγωγή της. Η επιτυχία της Φιλικής στηρίζεται ακριβώς στον συνδυασμό δύο στοιχείων. Πρώτον, στην αταλάντευτη επαναστατική βούληση –που αρδευόταν τόσο από την ελληνική επαναστατική παράδοση, όσο και από τα νέα επαναστατικά ρεύματα που διαπερνούσαν την Ευρώπη μετά τη Γαλλική Επανάσταση· δεύτερον, στη συνείδηση πως ένας εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας θα πρέπει να συμπεριλάβει το σύνολο των δυνάμεων του γένους. Η σύνθεση ριζοσπαστικότητας και ευρύτητας αποτέλεσε το θαύμα της Φιλικής και το κατόρθωμα των πρωτεργατών της.

Η Εταιρεία τα πρώτα χρόνια φυτοζωεί και κατορθώνει να μυήσει ελάχιστα μέλη – 5 το 1814, 1 το 1815, 13 το 1816, 23 το 1817[5] και παραμένει μια συνωμοτική απόπειρα ορισμένων «θερμόαιμων» πατριωτών. Ωστόσο, από το 1817 οι τύχες της μεταβάλλονται. Η μύηση, το 1817, τριών Πελοποννήσιων οπλαρχηγών, του *Παναγιώτη Αναγνωσταρά*, του *Ηλία Χρυσοσπάθη* και του *Παναγιώτη Δημητρόπουλου*, και το 1818 του Κωνσταντινουπολίτη μεγαλέμπορου Παναγιώτη Σέκερη, θα εγκαινιάσουν μια νέα φάση στην αυξανόμενη πρόσβασή της και τη σύνδεσή της με νέα κοινωνικά στρώματα, με την αυξανόμενη πρόσβασή της σε οπλαρχηγούς, πολεμιστές και πρόκριτους της Πελοποννήσου. Εξάλλου, από το 1818 ο ίδιος ο Σκουφάς, η κινητήρια δύναμη της Εταιρείας, λίγο πριν πεθάνει, θα μεταφέρει το κέντρο της

---

[1] Βλ. σχετικά, Εμμ. Ξάνθος, *Απομνημονεύματα περί Φιλικής Εταιρείας*, Αθήνα 1845· Α. Ξόδιλος, *Η Εταιρεία των Φιλικών και τα πρώτα συμβάντα του 1821, ανέκδοτα απομνημονεύματα, προκηρύξεις, γράμματα κ.ά. κείμενα*, ΑΑ, Αθήνα 1964· *Memoires du prince Nicolas Ypsilanti:* D' apres le manuscrit no 2144 de la Bibliotheque Nationale de Grece / publie par le Dr. D. Gr. Kambouroglous, Ελευθερουδάκης, Αθήνα χ.χ.· Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί Φιλικής Εταιρείας*, Ναύπλιο 1834· Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί Ελληνικής… ό.π.*· Σακελλάριος Γ. Σακελλαρίου, *Φιλική εταιρεία Εν Οδησσώ*, Τύποις Ε. Χρυσογέλου 1909· Β.Γ. Μέξας, *Οι Φιλικοί. Κατάλογος των Μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του Αρχείου Σέκερη*, Αθήνα 1937· Ι.Α. Μελετόπουλος, *Η Φιλική Εταιρεία. Αρχείον Π. Σέκερη*, Αθήνα 1967· Βακαλόπουλος, Ν., *Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του Φιλικού Γεωργίου Λασσάνη* ΕΜΣ, Θεσ/νίκη 1973) Ε.Γ. Πρωτοψάλτης, *Η Φιλική Εταιρεία, ό.π.*· G. D. Frangos, *The Philike Etaireia, 1814-1821*, ό.π.· Ε. Μωραϊτίνης-Πατριαρχέας, *Νικόλαος Γαλάτης ο Φιλικός*, Κέδρος, Αθήνα 2002· Κ. Παπαγιώργης, *Εμμανουήλ Ξάνθος. Ο Φιλικός*, Καστανιώτης, Αθήνα 2004.

[2] Βλ. σχετικά, Κ. Σβολόπουλος, «Η σύσταση της Φιλικής Εταιρείας: μια επαναπροσέγγιση», *Τα Ιστορικά* 18:35 (2001), σσ. 283-298.

[3] Διαμαντάρας, Α., «Χειρ/φον της Ι. Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου», *Δ.Ι.Ε.Ε* 9 (1926), σελ. 556.

[4] Γιάννης Βαρδακουλάς «Ο Χαρακτήρας…» *ό.π.*

[5] G. D. *Frangos*, ό.π. *τ.Ι* σ. 227.

από την Οδησσό στην Πόλη, όπου οι μεγαλέμποροι αναλαμβάνουν και την ηγεσία. (Ο Σέκερης θα ενισχύσει αποφασιστικά και τα οικονομικά – μέχρι τα τέλη του 1818 είχε προσφέρει 25.000 γρόσια ως ενίσχυση.[6])

Η απογείωση της Εταιρείας σημειώνεται μετά το 1818, όταν θα μυηθούν 210 μέλη, το 1819 416, το 1820 233, και τους πρώτους μήνες του 1821 137 – σύνολο 1058[7]. Από τα 859 μέλη γνωστής καταγωγής, οι 351 κατάγονταν από την Πελοπόννησο, οι 116 από τα Ιόνια νησιά, οι 107 από τα νησιά του Αιγαίου, 99 από την Ήπειρο, 59 από τη Θεσσαλία κ.λπ[8]. Επιπλέον, διευρύνεται η επαγγελματική διασπορά των μελών: Από 911 Φιλικούς γνωστού επαγγέλματος, εμπορευόμενοι γενικά δήλωναν 479 ή 53,7% του συνόλου, έμποροι 445, εμποροϋπάλληλοι 10 και πλοίαρχοι 24· οι επαγγελματίες/διανοούμενοι ήταν 117 13,1%, – δικηγόροι 13, γιατροί 26, δάσκαλοι 51, φοιτητές 6 υπάλληλοι και γραμματείς 21· οι προεστοί 111, 11,7%· οι κληρικοί 85 (9,5%), εξ ων επίσκοποι 17· οι στρατιωτικοί 78 (8,7%)· τέλος αγρότες 6 (0,6%), βιοτέχνες 7 (0,7%), και ναυτικοί 28 (3,1%)[9].

Οι 425 από τους 1027 το 41% των μελών, είχαν μυηθεί στις ηγεμονίες ή τη νότιο Ρωσία[10] και 180 στην Κωνσταντινούπολη[11].

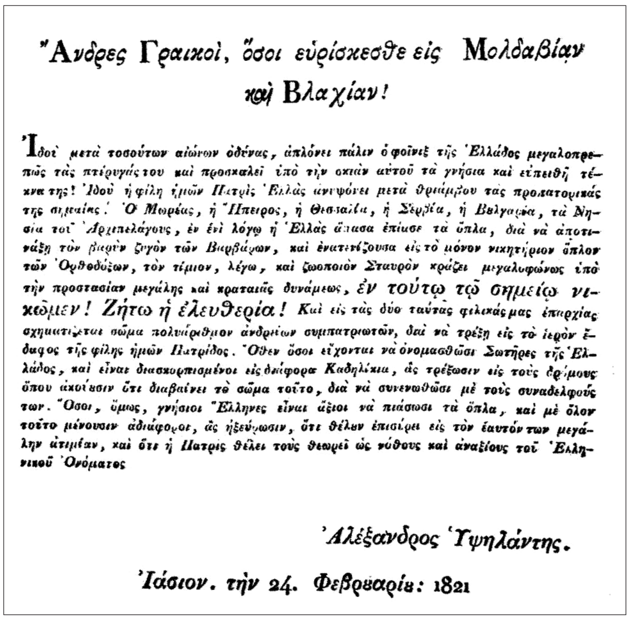
Όπως σημειώνει ο Φράγκος, είναι μικρό το ποσοστό των διανοουμένων και επαγγελματιών που συμμετείχαν στην Εταιρεία, ενώ «είναι ακόμα πιο χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η επιρροή τους στο εσωτερικό της Εταιρείας μοιάζει ασήμαντη»[12]. Μόνο δύο σημαντικοί διανοούμενοι, ο Θεόδωρος Νέγρης και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, φαίνεται να έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο, όχι όμως πριν από την Επανάσταση[13].

[6] G. D. *Frangos,* ό.π. *τ.Ι* σ. 113.
[7] G. D. *Frangos*, ό.π., σ. 159-163.
[8] G. D. *Frangos, τ.Ι , ό.π.*, σ. 195.
[9] G. D. Frangos, τ.Ι , ό.π., σσ. 229.
[10] G. D. Frangos, τ.Ι ό.π., σσ. 136-137.
[11] G. D. Frangos, τ.Ι ό.π., σσ. 159-163.
[12] G. D. Frangos, τ.Ι ό.π., σ. 240.
[13] G. D. Frangos, τ.Ι ό.π., σ. 240.

Πάντως, όλα τα στοιχεία που διαθέτουμε, για τη σύνθεση των μελών (κοινωνική, ηλικιακή, καταγωγής κ.λπ.) πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ενδεικτικά, διότι είναι βέβαιο πως, ιδιαίτερα μετά το 1820, χιλιάδες νέα μέλη είχαν μυηθεί με τον έναν ή άλλο τρόπο στην Εταιρεία. Κατά συνέπεια, τα δεδομένα που παραθέσαμε αφορούν μάλλον στα **στελέχη** της Εταιρείας.

Ο αρχικός πυρήνας και η εξάπλωσή του

Το εναρκτήριο λάκτισμα θα δοθεί από δυνάμεις κοινωνικά και ιδεολογικά καινοτόμες, που δεν ανέχονταν πλέον την τουρκική τυραννία και είχαν επηρεαστεί και από τον γενικότερο επαναστατικό αναβρασμό της Ευρώπης. Και οι τρεις πρωτεργάτες της Φιλικής, οι Σκουφάς, Τσακάλωφ, Ξάνθος, τη στιγμή που συνέλαβαν την ιδέα και έθεσαν τις βάσεις της, όχι μόνο ήταν μάλλον οικονομικά κατεστραμένοι[14] και declassés, –σίγουρα οι δύο από αυτούς–, αλλά και είχαν ήδη επαφή με το εταιριστικό κίνημα, καθώς και αρνητικές εμπειρίες από την τουρκική εξουσία.

"Ανδρες Γραικοί, όσοι ευρίσκεσθε εις Μολδαβίαν και Βλαχίαν!

Ιδού μετά τοσούτων αιώνων οδύνας, απλόνει πάλιν ο φοίνιξ της Ελλάδος μεγαλοπρεπώς τας πτέρυγάς του και προσκαλεί υπό την σκιάν αυτού τα γνήσια και ευπειθή τέκνα της! Ιδού η φίλη ημών Πατρίς Ελλάς ανυψόνει μετά θριάμβου τας προπατορικάς της σημαίας! Ο Μωρέας, η Ήπειρος, η Θεσσαλία, η Σερβία, η Βουλγαρία, τα Νησία του Αρχιπελάγους, εν ενί λόγω η Ελλάς άπασα επίασε τα όπλα, διά να αποτινάξη τον βαρύν ζυγόν των Βαρβάρων, και ενατενίζουσα εις το μόνον νικητήριον όπλον των Ορθοδόξων, τον τίμιον, λέγω, και ζωοποιόν Σταυρόν κράζει μεγαλοφώνως υπό την προστασίαν μεγάλης και κραταιάς δυνάμεως, εν τούτω τω σημείω νικώμεν! Ζήτω η ελευθερία! Και εις τας δύο ταύτας φιλικάς μας επαρχίας σχηματίζεται σώμα πολυάριθμον ανδρείων συμπατριωτών, διά να τρέξη εις το ιερόν έδαφος της φίλης ημών Πατρίδος. Όθεν όσοι εύχονται να ονομασθώσι Σωτήρες της Ελλάδος, και είναι διασκορπισμένοι εις διάφορα Καδηλίκια, ας τρέξωσιν εις τους δρόμους όπου ακούσιν ότι διαβαίνει το σώμα τούτο, διά να συνενωθώσι με τους συναδελφούς των. Όσοι, όμως, γνήσιοι Έλληνες είναι άξιοι να πιάσωσι τα όπλα, και με όλον τούτο μένουσιν αδιάφοροι, ας ηξεύρωσιν, ότι θέλουν επισύρει εις τον εαυτόν των μεγάλην ατιμίαν, και ότι η Πατρίς θέλει τους θεωρεί ως νόθους και αναξίους του Ελληνικού Ονόματος

Αλέξανδρος Υψηλάντης.

Ιάσιον. την 24. Φεβρουαρίου: 1821

Η ψυχή της, ο **Νικόλαος Σκουφάς** (Κομπότι Άρτας 1779-Κωνσταντινούπολη 1818), είχε υποχρεωθεί να εγκαταλείψει τη βιοτεχνία κατασκευής σκούφων στην Άρτα, όταν ο Αλής προσπάθησε να μονοπωλήσει τον κλάδο, δοκίμασε να εμπορευτεί στην Οδησσό, αλλά απέτυχε και μετακινήθηκε στη Μόσχα, όπου το 1812 εργαζόταν ως γραμματέας Έλληνα εμπόρου. Εκεί ήρθε σε επαφή με τις εταιριστικές ιδέες του καρμποναρισμού μέσω του ***Κωνσταντίνου Ράδου***.

[14] Ο Καποδίστριας εντελώς χαρακτηριστικά θα τους χαρακτηρίσει «ελεεινούς εμποροϋπάλληλους κατεστραφέντες λόγω της κακής των διαγωγής». *Αυτοβιογραφία του Ιωάννου Καποδίστρια*, Γαλαξίας, Αθήνα 1962, σ. 131,.

Ο **Εμμανουήλ Ξάνθος** (Πάτμος 1772, Αθήνα 1852), του οποίου ο πατέρας υπηρέτησε στον ρωσικό στρατό, δοκίμασε την τύχη του ως έμπορος στη Σμύρνη και την Τεργέστη, ενώ το 1810 βρισκόταν στην Οδησσό «γραμματεύων παρά τω μεγαλεμπόρω Βασίλειω Ξένη… και εμπορευόμενος», αναφέρει ο ίδιος[15]. Σε ένα ταξίδι του στις αρχές του 1813 στη Λευκάδα, «εισήχθη εις την Εταιρείαν των ελευθέρων κτιστών (Μασόνων)· ων δε ιδεών ελευθέρων… συνέλαβε αμέσως την ιδέαν, ότι ηδύνατο να ενεργηθή μία μυστική εταιρία… διά να ενεργήσωσι εν καιρώ την ελευθέρωσιν της πατρίδος»[16].

Αναφερθήκαμε ήδη στον **Αθανάσιο Τσακάλωφ**, ο οποίος όχι μόνο συμμετείχε στο *Ελληνόλλωσσον Ξενοδοχείον*, αλλά και στην ίδρυση μιας ακόμα εταιρείας, της *Φιλανθρώπου Εταιρείας*[17], ενώ, είχε μάλλον επαφή και με τον Κωνσταντίνο Ράδο.

Ο μάλλον άγνωστος σήμερα **Ράδος** μπορεί να θεωρηθεί ως ο πρώτος που έριξε στη Ρωσία τον σπόρο της δημιουργίας μιας απελευθερωτικής οργάνωσης: Ο *Κωνσταντίνος Ράδος* (1785–1865) γεννήθηκε στο Τσεπέλοβο από εύπορη οικογένεια. Ο παππούς του χρημάτισε προεστός στο Ζαγόρι, ενώ ο πατέρας του εμπορευόταν στο Γαλάτσι. Όταν το 1797 ο παππούς του έπεσε

[15] Ξάνθου, *Απομνημονεύματα*, σ. 2.
[16] Ξάνθου, *Απομνημονεύματα*, σ. 2.
[17] Μαρία Ανεμοδουρά, «Αθανάσιος Τσακάλωφ», 2008, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Εύξεινος Πόντος* URL: http://www.ehw.gr/l.aspx?id=11151

στη δυσμένεια του Αλή – τον φυλάκισε και πέθανε από τις κακουχίες στη φυλακή, ενώ δήμευσε την περιουσία του–, η οικογένεια μετανάστευσε στο Γαλάτσι, μαζί της και ο δωδεκάχρονος Κωνσταντίνος. Έμπορος στη Μόσχα, προσπάθησε να ιδρύσει επαναστατική εταιρεία για την απελευθέρωση της Ελλάδας, ήδη από τις αρχές του 1812, ενώ βρέθηκε πιθανώς[18] στην Πίζα για σπουδές, όπου λέγεται ότι συνδέθηκε με τις οργανώσεις των καρμπονάρων.

> Λέγεται ότι ο πρώτος ο οποίος εξέφρασε την ιδέαν της εταιρίας ταύτης ήταν ο Κωνσταντίνος Ράδος εις Μόσχαν περί το 1812, ολίγον προ της αφίξεως των Γάλλων· έν εσπέρας εις την οικίαν του, εις την οποίαν ήσαν και τινές, Αντώνιος Κομιζόπουλος, Μάνθος Ριζάρης και ο Σκουφάς[19].

Όμως ο Ράδος δεν πρόλαβε να προχωρήσει στην ολοκλήρωση της ιδέας του, γιατί τα στρατεύματα του Ναπολέοντα κατέλαβαν τη Μόσχα και οι Σκουφάς και Τσακάλωφ έφυγαν προς τη νότιο Ρωσία, ενώ ο ίδιος συντάχθηκε με τους Γάλλους. Εν συνεχεία, εγκατέλειψε τη Ρωσία, μαζί με τα στρατεύματα του στρατηγού Νεΐ, απέκτησε γαλλική υπηκοότητα και εγκαταστάθηκε ως έμπορος στη Σμύρνη. Εκεί τον επισκέφθηκε ο Τσακάλωφ το 1818 και τον μύησε στη Φιλική Εταιρεία[20].

Ωστόσο οι ηγέτες της Φιλικής, παρά τη ριζοσπαστική αφετηρία τους, δεν θέλησαν ποτέ να περιορίσουν την απήχησή της σε ορισμένα κοινωνικά στρώματα, αλλά στόχευσαν εξ αρχής στη διεύρυνσή της και μάλιστα προς τις «ελίτ» του ελληνικού έθνους, μεγαλεμπόρους, προεστούς, οπλαρχηγούς, εκκλησιαστικούς ηγέτες και Φαναριώτες. Γι᾽ αυτό και θα περιορίσουν το πρόγραμμά τους στον στόχο της απελευθέρωσης, χωρίς να επιμένουν ιδιαίτερα στα χαρακτηριστικά της νέας πολιτείας. Οι πρώτοι κατηχηθέντες στην Εταιρεία ήταν ο ***Γεώργιος Σέκερης***, στις 24 Οκτωβρίου 1814, φοιτητής από την οικογένεια των μεγαλεμπόρων της Πόλης και της Οδησσού, ο μεγαλέμπορος ***Αντώνιος Κομιζόπουλος***, για να ακολουθήσει στην Οδησσό ο εμποροϋπάλληλος **Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος** και ο εργοδότης του **Αθανάσιος Σέκερης**. Στα μέσα του 1817 τα μυηθέντα μέλη φθάνουν τα τριάντα, ανάμεσά τους ο επίσης μεγαλέμπορος **Νικόλαος Πατζιμάδης**, ο **Γεώργιος Λεβέντης**, διερμηνέας του ρωσικού προξενείου του Ιασίου, ο **Γεώργιος Ολύμπιος**, ο **Χριστόφορος Περραιβός** κ.λπ.

Όταν μάλιστα θα αρχίσει να διευρύνεται (υποστηρίζεται, καθ᾽ υπερβολήν, πως πριν από την επανάσταση είχε φτάσει τα 80.000 μέλη[21]), θα μεταβληθεί περαιτέρω η σύνθεση της ηγεσίας. Το 1818, μέλος της «Ανωτάτης Αρχής» και χρηματοδότης της Εταιρείας γίνεται ο μεγαλέμπορος της Κωνσταντινούπολης, αδελφός των προηγουμένων, ***Παναγιώτης Σέκερης***, στενός φίλος του Γρηγόριου του Ε΄[22]. Εν συνεχεία θα γίνουν μέλη της Φαναριώτες (Μαυροκορδάτος, Καρατζάς, Νέγρης), ανώτατοι κληρικοί (Διονύσιος Εφέσου, Παλαιών Πατρών Γερμανός), κοτζαμπάσηδες (Πετρόμπεης, Δηλιγιάννης), όλοι οι πρόξενοι της Ρωσίας στις ελληνικές πόλεις, μεγαλέμποροι, ενώ ο υπασπιστής του τσάρου **Αλέξανδρος Υψηλάντης** θα χριστεί αρχηγός της. Παράλληλα όμως «ποιμένες και χοιροβοσκοί και κάπηλοι και αχθοφόροι ακόμη εμυήθησαν»[23], και η *Εταιρεία* αποκτά μια ευρύτατη διαταξικότητα.

Οι προσπάθειες κάποιων να διατηρηθεί ένας πιο ριζοσπαστικός κοινωνικά και πολιτικά χαρακτήρας, παράλληλα με τον εθνικοαπελευθερωτικό, θα αποβούν μάταιες. Επί παραδείγματι, όταν μετά τον θάνατο του Σκουφά, τον Ιούλιο του 1818, ο μεγαλέμπορος της Πόλης Παναγιώτης Σέκερης ουσιαστικά αναλαμβάνει την ηγεσία, συνεπικουρούμενος από τον επίσης μεγαλέμπορο **Κυριακό Κουμπάρη**, ο *Ηλίας Χρυσοσπάθης* (1789-1828), από τα επιφανή μέλη της στην Κωνσταντινούπολη, θα αποσχισθεί πρόσκαιρα και θα ιδρύσει μια νέα εταιρεία. Σύμφωνα με τον Νικόλαο Υψηλάντη, επρόκειτο για «κλάδο της μυστικής Εταιρείας των καλών-εξαδέλφων (Confrerie des Buono-Coudzinos)», δηλαδή των Καρμπονάρων. Οι μύστες της οργάνωσης του Χρυσοσπάθη χρησιμοποιούσαν αλληγορικές φράσεις παρμένες από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και αντί του αργυρού πελέκεως που είχαν κάτω από το πουκάμισό τους οι Καρμπονάροι έφεραν έναν ξύλινο σταυρό, ως σύμβολο χρησιμοποιούσαν το ρόπαλο (του Ρήγα;) και αντί της κεφαλής του λύκου που συμβόλιζε τους αντιπάλους, είχαν ως σύμβολο του εχθρού το σαρίκι. Όμως μετά την έντονη αντίδραση του Τσακάλωφ η νέα εταιρεία διαλύθηκε και τα μέλη της επανέκαμψαν στη Φιλική[24].

[18] Η μετάβαση στην Πίζα δεν μαρτυρείται από όλες τις διαθέσιμες πηγές.

[19] Κωνσταντίνος Λαζαρίδης, *Ο εθνικός αγωνιστής Κωνσταντίνος Ράδος, και οι εθνικοί ευεργέτες από το Τσεπέλοβο*, Μικρή Ζαγοριακή Βιβλιοθήκη, Γιάννινα 1971, σ. 10.

[20] Βλπ. Επικήδειος του Κ. Ράδου από τον Ι. Κόνιαρη (πρ. δήμαρχο Αθηναίων) στις 9 Αυγούστου 1865, εφ. *Εθνοφύλαξ*, Αθήνα 14/8/1865· Κ. Λαζαρίδης, *Ο εθνικός αγωνιστής…, ό.π.*· Αλ. Δεσποτόπουλος, *Η απόφασις περί της ελληνικής επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα 1965, σσ. 6-8· Αγησίλαος Τσελάλης, *Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος ο Φιλικός*, Αθήνα 1933, σ. 13.]

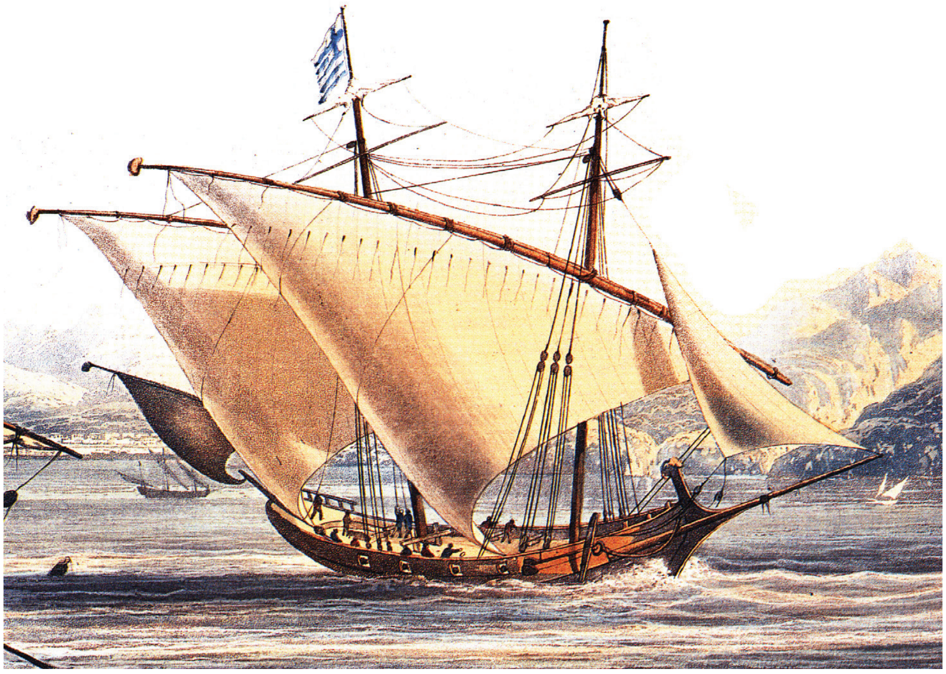
[21] Λεωνίδα Στρίγγου *Η επανάσταση του ‘21*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1966,σελ.. 48

[22] Λεωνίδα Στρίγγου, ό.π. σ. 49.

[23] ΑμβρόσιοςΦραντζής*Επιτομήτηςιστορίαςτης αναγεννηθείσης Ελλάδος*, Αθήνα 1839-1841.

[24] Βλ. *Memoires du prince Nicolas Ypsilanti, ό.π.* σσ. 25-27· Στέφανος Μακρυμίχαλος, «Η Εταιρεία του Ρήγα και τα απομνημονεύματα του Νικ. Υψηλάντη», *Βιβλιόφιλος* 6 1952, σσ. 123-125· Απ. Βακαλόπουλος *ό.π.* τ. Ε΄ σσ. 79-400.

Γ:
Η Φιλική και οι Μεγάλες Δυνάμεις

Η Φιλική Εταιρεία θα κάνει το αποφασιστικό βήμα. Η Επανάσταση θα αποτελέσει το έργο των Ελλήνων αποκλειστικά, παρά την εχθρότητα όλων των μεγάλων δυνάμεων. Χαρακτηριστικά, ο πρώην υπασπιστής του Τσάρου, ο θεωρούμενος από πολλούς ως «όργανο των Ρώσων», ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, θα γράψει, στις 8 Οκτωβρίου του 1820, απευθυνόμενος, μάλιστα στους «Ἀρχιερεῖς, Ἄρχοντες καὶ Προεστῶτες, προύχοντες τοῦ Γένους, ἁπανταχοῦ εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους διατρίβοντες», οι οποίοι ταλαντεύονταν, ακριβώς γιατί δεν ήταν βέβαιοι για τη ρωσική βοήθεια.:

> Ἐξεύρω, ὅτι εἰς ὅλων τὰς καρδίας εἶναι ριζωμένη ἡ ματαία ἐκείνη πρόληψις, ὅτι ποτὲ μόνοι μας δὲν ἐμποροῦμεν νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσμένωμεν ἀπὸ ξένους τὴν σωτηρίαν μας. Ἕκαστος νουνεχὴς ἐμπορεῖ νὰ γνωρίσῃ πόσον ψευδὴς εἶναι ἡ πρόληψις αὕτη, ἀρκεῖ μόνον νὰ βαθύνῃ εἰς τὰ πράγματα τῆς πατρίδος μας. Ρίψατε τὰ βλέμματά σας εἰς τὰς θάλασσας καὶ θέλετε τὰς ἰδεῖ κατασκεπασμένας ἀπὸ θαλασσοπόρους ὁμογενεῖς, ἑτοίμους νὰ ἀκολουθήσωσι τὸ παράδειγμα τῶν ἡρώων τῆς Σαλαμῖνος. Κοιτάξατε καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἁπανταχοῦ βλέπετε Λεωνίδας ὁδηγοῦντας φιλοπάτριδας Σπαρτιάτας. Κοιτάξατε τὴν ὁμόνοιαν ἥτις συνδέει τῶν ἡρώων τούτων τὰς ψυχάς. Κοιτάξατε τὴν προθυμίαν καὶ τὸν ζῆλον αὐτῶν. Παραβάλετε τὰς ἐξαισίους καὶ μεγάλας ταύτας ἀρετὰς μὲ τὴν χαυνότητα, ἀδυναμίαν καὶ ἐσωτερικὴν ταραχὴν τοῦ ἐχθροῦ μας καὶ τότε ἂν ἐμπορῆτε εἴπατε, ὅτι ἀπὸ ἄλλους πρέπει νὰ προσμένωμεν τὴν σωτηρίαν μας. Ναί, ἀδελφοὶ ὁμογενεῖς. Ἔχετε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ποτὲ ξένος δὲν βοηθεῖ ξένον χωρὶς μεγαλώτατα κέρδη. Τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον θέλουσι χύσει οἱ ξένοι δι᾽ ἡμᾶς, θέλομεν τὸ πληρώσει ἀκριβότατα· καὶ οὐαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν συστηματικὴ δεσποτεία ἐνθρονισθῇ εἰς τὰ σπλάχνα της. Ὅταν ὅμως μόνοι μας ἀποσείσωμεν τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας, τότε τῆς Εὐρώπης ἡ πολιτικὴ θέλει βιάσει ὅλας τὰς ἰσχυρὰς δυνάμεις νὰ κλείσωσι μὲ ἡμᾶς συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας ἀδιαλύτους.
>
> Χαίρετε.
>
> Ἰσμαὴλ τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 1820
>
> Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης[1]

Ο Υψηλάντης, αντί να αφήσει έστω υπονοούμενα για κάποια πιθανολογούμενη ρωσική παρέμβαση, την *απεύχεται*! Και μάλιστα, τονίζει πως «ποτὲ ξένος δὲν βοηθεῖ ξένον χωρὶς μεγαλώτατα κέρδη». Επί πλέον, παίρνει ανοικτά θέση ενάντια στον ρωσικό δεσποτισμό και την πιθανότητα να εγκαθιδρύσει μια νέα τυραννία στην Ελλάδα, «οὐαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν συστηματικὴ δεσποτεία ἐνθρονισθῇ εἰς τὰ σπλάχνα της»! Όμως: «Ὅταν ὅμως μόνοι μας ἀποσείσωμεν τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας, τότε τῆς Εὐρώπης ἡ πολιτικὴ θέλει βιάσει ὅλας τὰς ἰσχυρὰς δυνάμεις νὰ κλείσωσι μὲ ἡμᾶς συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας ἀδιαλύτους».

Οι Έλληνες, μετά την εμπειρία των ορλωφικών και τις απογοητεύσεις που τους προκάλεσε η στάση του Ναπολέοντα και της Γαλλίας, το μόνο που μπορούν να προσδοκούν είναι πως η δική τους επανάσταση *θα υποχρεώσει* τις μεγάλες δυνάμεις να πάρουν θέση, όπως και πράγματι θα συμβεί. Και γι᾽ αυτό εξ άλλου δεν εισάκουσαν και όλους εκείνους που, όπως ο Κοραής, ο Καποδίστριας, ο Ιγνάτιος, ο Μαυροκορδάτος, ο Κούμας κ.ά., προσπαθούσαν να τους αποτρέψουν από το επαναστατικό διάβημα, με το επιχείρημα πως οι διεθνείς γεωπολιτικές συγκυρίες δεν ήταν καθόλου ευνοϊκές (Ιερά Συμμαχία, Μέττερνιχ κ.λπ.). Ως αποφασιστικό κριτήριο θα θεωρήσουν μόνο την εσωτερική ωρίμανση των

[1] Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, *Η Φιλική Εταιρεία – αναμνηστικόν τεύχος επί τη εκατονταετηρίδι*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1964, σ. 284.

επαναστατικών συνθηκών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και προπαντός την επαναστατική βούληση και προετοιμασία των Ελλήνων.

Το ιδιότυπο κράμα μιας δημοκρατικής ιδεολογίας, εμπνευσμένης ή τουλάχιστον συμπορευόμενης με τη Γαλλική Επανάσταση, και της ταυτόχρονης στήριξης στη Ρωσία, στο «ξανθό γένος» και στην ορθόδοξη παράδοση, αντανακλά την ιδιαιτερότητα του ελληνικού διαφωτιστικού, δημοκρατικού και επαναστατικού κινήματος. Ακόμα και ο Ιωάννης Καποδίστριας θα απολαμβάνει, τουλάχιστον στην πρώτη περίοδο της διακυβέρνησής του, την υποστήριξη τόσο του «ρωσικού» όσο και του «γαλλικού» κόμματος, του Κολοκοτρώνη και του Κωλέττη, ενώ θανάσιμοι αντίπαλοί του θα είναι οι Άγγλοι και το «αγγλικό» κόμμα. Η ίδια ιδεολογία εμπνέει και τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, ο οποίος υπηρετούσε μεν το ρωσικό κράτος, αλλά δεν επιθυμούσε τη «δεσποτεία» του· τονίζει έτσι στο ίδιο κείμενο:

> Εἰς τὰς παρούσας κρισίμους περιστάσεις, ὅτε τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἅπαντα ἀγωνίζονται ν᾽ ἀποκτήσωσι τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν δικαιώματα καὶ νὰ περιορίσωσι τὴν δύναμιν τῶν τυράννων, ἤρχισε νὰ ἀνατέλλῃ καὶ τὸ λαμπρότατον ἄστρον τῆς εὐδαιμονίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ταχεῖα καὶ εὐτυχὴς διάδοσις τῶν φώτων εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τοῦ Γένους μας διέλυσε τὸ σκοτεινὸν νέφος. [...] Ὅλων αἱ καρδίαι καταφλέγονται ἀπὸ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἱερὸν ἔρωτα[2].

Ο Τάσος Βουρνάς, διερευνώντας τα ιδεολογικά ρεύματα της Φιλικής Εταιρείας, θα επισημάνει εύστοχα πως το «αστικοδημοκρατικό ρεύμα», το οποίο είχε την αφετηρία του «στο κήρυγμα και την ιδεολογία του Ρήγα και συνεχιζόταν στην πολιτική δραστηριότητα του Σκουφά», και του οποίου επιφανείς εκπρόσωποι υπήρξαν «ο Αναγνωστόπουλος, ο Παπαφλέσσας, ο Κολοκοτρώνης, ο Νικηταράς, ο Αναγνωσταράς, ο Ανδρούτσος», «ιδεολογικά κατάγεται από τη Γαλλική Επανάσταση, αλλά πολιτικά στηρίζεται στο ρούσικο κρατικό μηχανισμό, που τον χρησιμοποιεί επιδέξια»[3].

Η Φιλική εμπνέεται, όπως και ο Ρήγας, από το επαναστατικό-δημοκρατικό πνεύμα της Επανάστασης του 1789, αλλά αναζητεί τις συμμαχίες της με βάση τις γεωπολιτικές σταθερές του ελληνικού χώρου και την ταχύτατη μετακίνηση του επικέντρου του προς τα ανατολικά. Η εμμονή να ανακηρυχθεί ο Καποδίστριας ηγέτης της και η τελική επιλογή του πρίγκιπα Υψηλάντη εντάσσονταν στην αγωνιώδη προσπάθεια να μεταστραφεί η ρωσική πολιτική προς την ενεργό υποστήριξη του επαναστατικού εγχειρήματος.

Οι Φαναριώτες και οι κοτζαμπάσηδες, εξάλλου, θα συμμετάσχουν στην επανάσταση προσδοκώντας μια πιθανολογούμενη ρωσική υποστήριξη και γι᾽ αυτό επιθυμούσαν να μην ξεσπάσει η επανάσταση πρώτα στην Πελοπόννησο[4].

Η ίδια προσδοκία βρίσκεται πίσω από την έναρξη της επανάστασης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Πράγματι, ενώ μέχρι την επαναστατική σύσκεψη στο Ισμαήλ, στις αρχές του Οκτωβρίου του 1820[5], η Εταιρεία είχε αποφασίσει η κήρυξη της επανάστασης να πραγματοποιηθεί στην Πελοπόννησο από τον ίδιο τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, ο οποίος θα έφθανε εκεί μέσω Τεργέστης, αυτός, μερικές ημέρες μετά, θα μεταστραφεί, και αναγγέλλει πως θα αρχίσει το κίνημα στη Μολδοβλαχία και, διασχίζοντας τη Σερβία, θα κατέβει στην ελλαδική χερσόνησο[6]. Μέσω της επανάστασης στη Μολδοβλαχία θα προσπαθήσει να παρασύρει τους Σέρβους, αλλά και τους Βουλγάρους –ενώ οι Βλάχοι ήδη συμμετείχαν στις επαναστατικές προετοιμασίες με τον Βλαδιμηρέσκου–, να συμμετάσχουν ενεργά σε αυτήν· μέσω μιας γενικευμένης εξέγερσης που θα προκαλούσε την εμπλοκή της Ρωσίας, εγγυήτριας δύναμης του καθεστώτος αυτονομίας των ηγεμονιών.

Και είχαν βάσιμους λόγους να ελπίζουν σε κάτι τέτοιο, μια και η Ρωσία υπήρξε διαχρονικά ο μεγαλύτερος αντίπαλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. [...] Εξάλλου οι πρόξενοι της Ρωσίας, Έλληνες στη συντριπτική τους πλειοψηφία, ήταν μυημένοι σχεδόν όλοι στη Φιλική Εταιρεία... Ο γραμματέας του ρωσικού προξενείου στο Ιάσιο και το Βουκουρέστι, ***Γεώργιος Λεβέντης***, ήταν ήδη από το 1816 μέλος της Φιλικής, και ίσως ο πρώτος που θα συλλάβει την αντίληψη μιας παμβαλκανικής Εταιρείας· προς αυτό τον σκοπό, είχε μυήσει, ήδη από το 1817, τον Σέρβο ηγέτη *Καραγεώργη*[7]· ακόμα και ο Κεφαλλονίτης αρχηγός της μυστικής αστυνομίας της Πετρούπολης, *Γοργόλης*, θα παρέμβει το 1816 για να προστατέψει τον Χριστόφορο Περραιβό[8]. Ο Ρώσος πρόξενος, ταγματάρχης του ρωσικού στρατού, *Ιωάννης Βλασσόπουλος*, έγινε Πρόεδρος της Γενικής Εφορείας της Εταιρείας[9]. Στην πρεσβεία της Κων/πολης θα κατηχηθεί, από το 1818, ο αρχιγραμματέας της, Γαβριήλ Κατακάζης[10]. Τέλος, ο Ιωάννης Παπαρρηγόπουλος (1780 - 1874), γραμματέας του ρωσικού προξενείου στην Πάτρα, ήταν δραστήριος Φιλικός.

Και όμως, αντίθετα από κάθε προσδοκία των Ελλήνων, ο Ομπρένοβιτς θα εγκαταλείψει τους Φιλικούς, οι Βούλγαροι δεν θα κινηθούν, η εξέγερση στην Κωνσταντινούπολη θα ματαιωθεί και η Ρωσία θα επιτρέψει στα τουρκικά στρατεύματα να εισβάλουν στις ηγεμονίες και να καταπνίξουν την επανάσταση.

Ο επαναστατικός αναβρασμός στην Ευρώπη και η Ιερά Συμμαχία

Ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ –μεταρρυθ-

---

[2] Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, *Η Φιλική Εταιρεία…*, *ό.π.*, σσ. 283-284.

[3] Τάσος Βουρνάς (επιμ.) *Φιλική Εταιρία, Α. Παράνομα Ντοκουμέντα, Β. Απομνημονεύματα Αγωνιστών (Ε. Ξάνθος – Γ. Λεβέντης)*, Εκδ. Τ. Δρακόπουλου, Αθήνα 1965, σελ. 17.

[4] Βλ. Γκριγκόρι Αρς, *Η Φιλική Εταιρεία στη Ρωσία*, Παπασωτηρίου, Αθήνα 2011, σσ. 381-382.

[5] Βλ. Γκρ. Αρς, *Η Φιλική*, *ό.π.*, σσ. 369-370.

[6] Φιλήμονος, Δοκίμιον ελληνικής τ. Α΄ σ. 232.

[7] Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, *Η Φιλική Εταιρεία…*, *ό.π.*, σσ. 38-41.

[8] Τάσος Βουρνάς, *ό.π.*, σ. 14.

[9] Βλ. Αναστ. Γούδα, *Βίοι Παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τ. 5ος, σσ. 184,190-195.

[10] Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, *Η Φιλική Εταιρεία…*, *ό.π.*, σσ. 38-41.

μιστής στα νιάτα του– όχι μόνο δεν θα υποστηρίξει την ελληνική Επανάσταση, σε προφανή αντίθεση με τα μακροπρόθεσμα γεωπολιτικά συμφέροντα της Ρωσίας, αλλά θα αποπέμψει ουσιαστικά και τον Καποδίστρια, συντασσόμενος με την ανθελληνική πολιτική του Μέττερνιχ.

Αυτή η πολιτική εξηγείται από τον αυξανόμενο φόβο του τσαρισμού απέναντι σε κάθε επαναστατικό κίνημα[11]. Οι αντιτσαρικές προκηρύξεις που κυκλοφόρησαν στο σύνταγμα Σεμενόφσκι, της αυτοκρατορικής φρουράς, τον Οκτώβριο του 1820, η ανταρσία που ακολούθησε και οι αυξανόμενες υποψίες για τις επαναστατικές κινήσεις των «δεκεμβριστών», οδήγησαν σε καθολική σκλήρυνση την πολιτική του τσάρου. [...]

Τη χαριστική βολή σε οποιαδήποτε σκέψη να διαχωριστεί η ελληνική επανάσταση από τις παράλληλες επαναστατικές και ανατρεπτικές κινήσεις στην Ευρώπη, ενώ γιγαντώνεται το κίνημα των καρμπονάρων, θα την επιφέρουν οι επαναστάσεις στην Ισπανία[12], τη Νάπολη, το Πεδεμόντιο και τη Λατινική Αμερική· τα συνέδρια των μεγάλων δυνάμεων στο Τρόπαου, το Λάιμπαχ και τη Βερόνα επισφράγισαν την αντεπαναστατική Ιερά Συμμαχία. Μεσούντος του συνεδρίου του Λάιμπαχ, το 1821 έφθασε η είδηση για την έκρηξη της ελληνικής επανάστασης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Το συνέδριο αποφάσισε να επιληφθεί του ζητήματος στην επόμενη σύνοδό στη Βερόνα, όπου στις 2 Δεκεμβρίου 1822 εξεδόθη ανακοινωθέν που καταδίκαζε ανοικτά την ελληνική επανάσταση:

> Μέγα πολιτικόν γεγονός εξερράγη περί τα τέλη της τελευταίας συνελεύσεως. Ό,τι το ανατρεπτικόν των κοινωνιών πνεύμα ήρχισεν εν τη δυτική χερσονήσω, ό,τι εδοκίμασε να πράξη εν τη Ιταλία, το κατώρθωσεν εις τας ανατολικάς εσχατιάς της Ευρώπης. Καθ' ον καιρόν κατευνάσθησαν αι εν τοις βασιλείοις της Νεαπόλεως και της Σαρδηνίας στρατιωτικαί επαναστάσεις διά της δυνάμεως, ερρίφθη ο επαναστατικός δαυλός εν μέσω της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι άνακτες, έχοντες σταθεράν απόφασιν ν' απωθήσωσι την αρχήν της επαναστάσεως καθ' οποίον μέρος και εν οποία μορφή και αν εφαίνετο, έσπευσαν να την καταδικάσωσιν εκ συμφώνου [...]. Αλλ' ακούοντες και την φωνήν της συνειδήσεως και του ιερού χρέους συνηγόρησαν υπέρ των θυμάτων ασυνέτου και εγκληματικού επιχειρήματος.

Ο τσάρος ταλαντευόταν διαρκώς ανάμεσα στην προσωπική του συμπάθεια προς τους Έλληνες και τον παθολογικό σχεδόν φόβο του απέναντι σε κάθε επαναστατικό κίνημα. Έτσι, όταν εκρήγνυται η επανάσταση, τη χαρακτηρίζει καθοδηγούμενη από «την Παρισινή Κεντρική Επιτροπή» και ως μια ακόμα εστία «εναντίον των χριστιανικών αρχών που διακήρυξε η Ιερά Συμμαχία»[13]. Ωστόσο οι προσπάθειες του Καποδίστρια, καθώς και οι γεωπολιτικές σταθερές της ρωσικής πολιτικής, μοιάζουν να φέρνουν καρπούς γύρω στο καλοκαίρι του 1821, παρά τις λυσσαλέες προσπάθειες του Μέττερνιχ και της Αγγλίας. Τότε πραγματοποιήθηκαν ακόμα και διαπραγματεύσεις στο Λονδίνο για τη χορήγηση μεγάλου ρωσικού δανείου στους επαναστατημένους Έλληνες, ενώ ο Αυστριακός πρεσβευτής Λεβτσέρτεν πληροφορεί την κυβέρνησή του πως:

> Τα πράγματα εδεινώθησαν και ο Καποδίστριας επικρατεί· ο δε τσάρος απαιτεί ικανοποίησιν [...] η πρότασις του εκ της Ευρώπης διωγμού των Τούρκων, προέρχεται εξ αυτού του ιδίου[14].

Τελικώς όμως, μια ασήμαντη επαναστατική κίνηση στην Πολωνία, την οποία θα διογκώσει έντεχνα η αυστριακή προπαγάνδα, ενταφίασαν τα σχέδια του Καποδίστρια. Ηττημένος, θα υποβάλει ήδη τον Δεκέμβριο του 1821 την πρώτη του παραίτηση. Τον Μάρτιο του 1822, παρά την αντίθετη γνώμη του, διορίζεται πρέσβης της Ρωσίας στην Αυστρία ο ανθέλληνας Τατίτσεφ και στην Αγγλία ο αναλόγου προσανατολισμού Λίβεν[15]. Η ευμενής διάθεση του Αλεξάνδρου προς τον Καποδίστρια και τους Έλληνες θα αποδειχθεί ανίσχυρη απέναντι στην «ταξική του θέση», που επέτασσε την συμπόρευσή του με τις λοιπές δυνάμεις της Ιεράς Συμμαχίας.

Μόνο ο νέος «αντιδραστικός» τσάρος Νικόλαος θα αποκαταστήσει τις γεωπολιτικές σταθερές της ρωσικής πολιτικής, θα ταχθεί υπέρ της παραχώρησης ανεξαρτησίας στην Ελλάδα, υποχρεώνοντας και την Αγγλία να την ακολουθήσει: Συνθήκη του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827), Ναυμαχία του Ναυαρίνου (20 Οκτωβρίου 1827), και εν τέλει ρωσοτουρκικός πόλεμος(1828-1829), που με τη Συνθήκη της Αδριανούπολης (14 Σεπτεμβρίου 1829) θα αναγκάσει και την Οθωμανική Αυτοκρατορία να αναγνωρίσει την αυτονομία της Ελλάδας. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης δεν φανταζόταν ίσως πόσο δίκαιο είχε, όταν το 1820 καλούσε τους Έλληνες να αγωνιστούν χωρίς να αναμένουν βοήθεια από πουθενά, και μόνον «Ὅταν μόνοι μας ἀποσείσωμεν τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας, τότε τῆς Εὐρώπης ἡ πολιτικὴ θέλει βιάσει ὅλας τὰς ἰσχυρὰς δυνάμεις νὰ κλείσωσι μὲ ἡμᾶς συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας ἀδιαλύτους».

---

[11] Βλ. A.G. Mazour, *The First Russian Revolution, ό.π.* σσ. 98-116.

[12] Το 1820, προκλήθηκε επανάσταση που επιζητούσε να επανέλθει το καταργηθέν από τον Φερδινάνδο Ζ΄ Σύνταγμα του 1812, και ο ίδιος αιχμαλωτίστηκε. Στις αρχές του 1823 όμως, μετά τη σύμφωνη γνώμη της Ιεράς Συμμαχίας» η Γαλλία εισέβαλε στην Ισπανία, και ο Φερδινάνδος επανήλθε στον ισπανικό θρόνο, καταστέλλοντας τις λαϊκές ελευθερίες και δολοφονώντας πλήθος επαναστατών.

[13] Ι. Ιόββα, *Οι Δεκεμβριστές του Νότου και το ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1986, από επιστολή του Αλεξάνδρου στον Α. Ν. Γκαλίτσιν.

[14] Καρόλου Μενδελσώνος Βαρθόλδη, *Ιστορία της Ελλάδος από της εν έτει 1453 Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων* /μτφρ. Αγγ. Βλάχου, τ. Α΄ Αθήνα-Κων/πολη 1873, σ. 405.

[15] Μενδελσώνος Βαρθόλδη, *Ιστορία… ό.π*., σσ. 403-408, Αλέξ. Ι. Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις της Ελλάδος*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996, σσ. 36-41.

Δ: *Ένα «πρόωρο» εγχείρημα;*

Το όραμα μιας βαλκανικής υπερεθνικής επανάστασης, έστω και με υπεροχή του ελληνικού στοιχείου, απεδείχθη ουτοπικό. Και όχι μόνον διότι «εισήχθη» από τη δυτική Ευρώπη η εθνοκρατική λογική, η οποία και εν τέλει κυριάρχησε, αλλά διότι η «οικουμενική» φάση της οθωμανικής κυριαρχίας δεν μπόρεσε εν τέλει να εξαφανίσει ολοκληρωτικά μηχανισμούς εθνικής διαμόρφωσης και εθνικής διαφοροποίησης των βαλκανικών εθνών, που είχαν εγκαινιαστεί πολλούς αιώνες πριν, ακόμα και πριν από εκείνες της δυτικής Ευρώπης. Και οι νεώτεροι Έλληνες δεν διέθεταν την αφομοιωτική ικανότητα να συγκροτήσουν ένα διευρυμένο έθνος, το οποίο θα περιελάμβανε και ένα μέρος των λοιπών Βαλκανίων, ευρισκόμενοι οι ίδιοι κάτω από την οθωμανική κατοχή. Εξ άλλου, η ίδια η γεωγραφία των Βαλκανίων δεν ευνοούσε κάτι τέτοιο.

Οι Έλληνες –έμποροι, Φαναριώτες, λόγιοι–, στα Βαλκάνια και την Κεντρική Ευρώπη, κινούνταν στην επιφάνεια των ανταλλαγών, της διοίκησης, της εκπαίδευσης και δεν διέθεταν πληθυσμούς ριζωμένους στην αγροτική και τη βιοτεχνική παραγωγή[1] και, όπου δοκίμασαν να αποκτήσουν, όπως στη Μοσχόπολη, εξοντώθηκαν. Και μια μακρόχρονη επανάσταση μπορούσε να διεξαχθεί μόνο με τη συμμετοχή, την επιμονή, τις θυσίες των λαϊκών μαζών, της αγροτιάς πριν απ᾽ όλους, γι᾽ αυτό και η ελληνική Επανάσταση θα συνεχιστεί μέχρι το τέλος στη Νότια Ελλάδα και τα νησιά.

Σύμφωνα με ένα μέρος του Φαναρίου και του Πατριαρχείου, οι Έλληνες θα έπρεπε να συνεχίσουν την άνοδό τους *μέσα* στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν πρόσφορες συνθήκες για οποιοδήποτε ευτυχές επαναστατικό εγχείρημα. Εξάλλου και από το μεγαλύτερο μέρος των επιφανών λογίων και διαφωτιστών υπήρξε μια παρόμοια εφεκτική, αν όχι και αρνητική στάση.

Εν τέλει, πριν την έκρηξη του κινήματος του ᾽21 –και μάλιστα μέχρι το 1819– ελάχιστοι ανάμεσα στους διανοουμένους και την «ηγεσία του γένους» το υποστήριζαν. Όχι μόνον ο Κοραής, ο Καποδίστριας, ο Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας, αλλά και ο Άνθιμος Γαζής, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος κ.λπ. αποδοκίμαζαν το άμεσο επαναστατικό διάβημα. Ο Καποδίστριας υποστήριζε, όπως ο Κοραής, ότι «πρέπει πρώτα να μορφώσωμεν Έλληνας και έπειτα να κάμωμεν Ελλάδα»[2], παρ᾽ όλο που ο αδελφός του, Βιάρος, είχε ήδη γίνει μέλος της Φιλικής Εταιρείας.

Ο «παρισινός πόλος», με κύριο εκπρόσωπο τον Κοραή, όπως και ο σημαντικότερος τα τελευταία χρόνια πριν την επανάσταση, «κύκλος της Πίζας», θεωρεί άκαιρη την επαναστατική απόπειρα του ᾽21. Σύμφωνα με τον Κοραή, ο ελληνισμός χρειαζόταν μια μακρά περίοδο εκπαιδεύσεως. «Χρειάζεται πεντήκοντα ἀκόμη ἐτῶν παιδείας τὸ γένος, διὰ νὰ ἔλθει εἰς κατάστασιν νὰ κατορθώσει τίποτε αὐτοκινήτως καὶ αὐτουργῶς»[3]. Ο *Κωνσταντίνος Κούμας,* που εξέφραζε τις απόψεις του Κοραή, ακόμα και μετά την επανάσταση, θα συνεχίσει να παραμένει αρνητικός.:

> Μιὰ ἑταιρεία, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχή, [...] μένει ἀκόμη αἴνιγμα, ὀνομασθεῖσα ἑταιρεία τῶν φίλων ἤρχισε να ἐνεργῇ μυστικῶς τὴν ἐπανάστασιν. [...] Οἱ δὲ ἑταῖροι εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐπλήθυναν τὴν ἀδελφότητά των. Καθεὶς ἐξ αὐτῶν ἐμυσταγώγει ἀδελφούς. Ἑπειδὴ ἡ χειροτονία ἀδελφοῦ ἐπληρόνετο τουλάχιστον μὲ ἓν φλωρίον,

---

[1] Εκτός από τη Φιλιππούπολη και τη νότια Βουλγαρία/Ανατολική Ρωμυλία

[2] Βλ. Ιωάννου Φιλήμονος, *Δοκίμιον περί της Φιλικής Εταιρείας*, Ναυπλία 1834, σ.128.

[3] Μιχάλης Περάνθης, *Ο άλλος Κοραής*, Φιλιππότης, Αθήνα 1983, σελ. 21. Βλέπε και Απόστολου Βακαλόπουλου, *Ιστορία…*, *ό.π.*, τ. Ε΄. σσ. 61, 62, και Ν. Μ., *Επιστολαί Αδαμαντίου Κοραή*, επ. Δαμαλά, *ό.π.*, τ. 3, σσ. 80 και 461.

οἱ χειροτονηταὶ ἐπιθυμοῦντες να συνάξωσι πολλὴν ποσότητα ἀργυρίου, τὴν ὁποίαν ἔλεγαν ὅτι στέλνουσιν εἰς κοινὸν τι κιβώτιον, ἡ ἀδελφότης ὑπερεπληθύνθη πανταχοῦ ἕως τέλη τοῦ 1820 ἔτους. Δεν ἐσυνήργει ὀλίγον εἰς τοῦτο πολλῶν χειροτονητῶν ἡ ἰδιοτέλεια… 0ι πρόκριτοι τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Τουρκίας, Χριστιανοὶ, ἤκουαν τὰ θρυλλούμενα· ἔτρεμαν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον· ἀλλὰ πῶς ἠδύναντο νὰ ἀπαντήσωσι τοῦτον;[4]

Για τον Κούμα, η Φιλική Εταιρεία ενισχύθηκε εξ αιτίας της ιδιοτέλειας των μελών της, τα δε κηρύγματά της «ἐσάλευαν τὰς φρένας τῶν ἁπλουστέρων». Η στάση αυτή του Κούμα έναντι της Φιλικής Εταιρείας εκφράζει σε μεγάλο βαθμό την αντίθεση ενός μέρους των «κοραϊκών». Βέβαια, άλλοι, όπως ο Άνθιμος Γαζής και ο Βενιαμίν Λέσβιος, έγιναν Φιλικοί ή, όταν εξερράγη η επανάσταση, συντάχθησαν μαζί της, όπως με τόση ζέση και ενθουσιασμό έκανε και ο ίδιος ο Κοραής. Αυτή η μάλλον αρνητική εντύπωση για τη Φιλική ήταν εξαιρετικά διαδεδομένη, αν όχι και κυρίαρχη μεταξύ των λογίων, ακόμα και μετά την Επανάσταση,. Ο ιστορικός της επανάστασης, *Σπυρίδων Τρικούπης*, γράφει: «Ἡ ὕποπτος δὲ αὕτη καὶ ἐπικίνδυνος ἑταιρία συνεχέετο ἐπιτηδείως ἐνώπιον πολλῶν μετὰ τῆς ἀνυπόπτου καὶ ἀκινδύνου τῶν Φιλομούσων… Ἡ Ἑταιρία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν εἶχεν ἀξιοσύστατον»[5].

Η αντίθεση ανάμεσα στους οπαδούς της άμεσης επαναστατικής δράσης και τους υπολοίπους ήταν πραγματική και είχε βαθύτατες ρίζες. Ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού δεν ανεχόταν πλέον την τουρκική τυραννία, ενώ οι Έλληνες ενδυναμώνονταν οικονομικά, πνευματικά, ακόμα και στρατιωτικά. Από την άλλη πλευρά, οι σπουδαιότερες κεφαλές του γένους δεν μπορούσαν να δεχτούν ένα επαναστατικό κίνημα χωρίς να υπάρχουν οι κατάλληλες γεωπολιτικές και διπλωματικές προϋποθέσεις. Μία επιστολή του Καποδίστρια αποδίδει έξοχα και αδρά αυτή την αντίθεση:

«Προς επαύξησιν των θλίψεών μου ήλθον εξ Ακαρνανίας, Πελοποννήσου, Ηπείρου οι Βότσαροι, οι Κολοκοτρώναι και άλλοι αρχηγοί. [...] Έλεγον δε αυτοίς ότι ο Αυτοκράτωρ υπ' ουδεμίας αιτίας διετίθετο να γυμνώση το ξίφος κατά Τουρκίας, ούτε να συμπλεχθή μετά της Αγγλίας. [...] Ώφειλον διό ν' αποθέσωσι τας κακώς ληφθείσας ελπίδας και να οπλισθώσι μὲ υπομονήν. Ας δώσωσιν όμως εθνικήν ανατροφήν εις τα τέκνα των, και ας περιμένωσιν εκ του χρόνου την σωτηρίαν των.

– Ημείς δεν δυνάμεθα (απεκρίνοντο)· [...] Τι θα γείνωμεν; Τι θα γείνωσιν αι άθλιαι οικογένειαί μας; [...] Αχ! Εάν η Ρωσσία μας εγκαταλείψη, ο Θεός όμως βεβαίως δεν θα μας αφήση να χαθώμεν. Θεμένοι εις τόσας σκληράς στενοχώριας των δυναστών της γης, ημείς θα σηκώσωμεν, εάν μη επιτύχωμεν, το να ελευθερωθώμεν από τους Τούρκους, και θ' αποθάνωμεν τουλάχιστον όχι αναξίως των προγόνων μας. Σεις μας ομιλείτε ωραία διά μακρυνάς ελπίδας, δι' ανατροφήν των τέκνων μας, ενώ στερούμεθα του επιουσίου άρτου, και δεν έχομεν τι να εορτάσωμεν το ερχόμενον Πάσχα.

– Η απάντησις αυτή με έθλιψε ζωηρώς την καρδίαν αλλά τί εδυνάμην να πράξω; Αντέτεινα μολοντούτο όσον ηδυνήθην ισχυρώτερον, και επέμεινα εις τας προτροπάς μου.»[6]

Αυτή η βαθύτατη και πραγματική αντίθεση ήταν δομικού χαρακτήρα, ριζωμένη στην ίδια τη συγκρότηση του ελληνικού κόσμου, και όχι βέβαια ένα υποκειμενικό ζήτημα, που οδηγεί είτε σε δαιμονοποιήσεις της μιας ή της άλλης μερίδας είτε, συχνότερα, σε αποσιωπήσεις. Ο ελληνισμός δεν ήταν ένα ενιαίο ή, έστω, λίγο πολύ ομοιογενές σώμα. Η Κ/πολη ήταν η «πρωτεύουσα» του γένους και της Φιλικής Εταιρείας, αλλά κατοικούνταν –πλειοψηφικά– από μουσουλμάνους, στη Σμύρνη ή τη Θεσσαλονίκη οι μουσουλμανικοί και εβραϊκοί πληθυσμοί πλειοψηφούσαν. Οι Έλληνες είχαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στις ηγεμονίες και τη Ρωσία, αλλά αποτελούσαν μειοψηφία επικεντρωμένη στο εμπόριο και τις διοικητικές θέσεις. Οι πλειοψηφικοί ελληνικοί πληθυσμοί, με μικρή ή κάποτε ανύπαρκτη παρουσία των Οθωμανών, ήταν συγκεντρωμένοι στην Πελοπόννησο, τη Στερεά και τα νησιά. Και το ίδιο ίσχυε από την άποψη της ταξικής σύνθεσης. Άβυσσος χώριζε τους αγρότες ραγιάδες της Θεσσαλίας, της Πελοποννή-

[4] Κωνσταντίνος Κούμας, *Ιστορίαι των ανθρωπίνων πράξεων από των αρχαιοτάτων χρόνων έως των ημερών μας*, τ. 12ος, Βιέννη 1832, ανατ. Διον. Καραβίας, Αθήνα 1996, σσ. 601-602.

[5] Σπυρίδωνος Τρικούπη, *Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα 31888, τ. Α΄, σσ. 6-8.

[6] Demetrio Arlioti, *Vita di Conte Giovanni Capodistria scritta nel 1833*, Κέρκυρα, σσ. 55-59 μτφρ. Π. Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου κράτους*, τ. Α΄ *ό.π.*, σσ. 200-204.

σου ή της Ηπείρου από τους πάμπλουτους, δυτικοσπουδαγμένους Φαναριώτες, που εν μέρει διοικούσαν την αυτοκρατορία· ή τους φτωχούς παπάδες, που έπρεπε να δουλεύουν σκληρά στα χωράφια για να επιβιώσουν, με τον ανώτατο κλήρο, που γύρω από τον Διονύσιο Καλλιάρχη, προωθούσε την πνευματική αναγέννηση του ελληνισμού. Άβυσσος χώριζε τους σκληροτράχηλους Σουλιώτες και τους καπεταναίους του Μοριά από τους «δυτικόφρονες» Σμυρνιούς και Χιώτες μεταξέμπορους· την υψηλή διανόηση της διασποράς από τους Κολυβάδες μοναχούς, που προετοίμαζαν τους νεομάρτυρες στον δρόμο της θυσίας. Σε όλους ήταν δεδομένη η αίσθηση της κοινής ταυτότητας απέναντι στον Τούρκο δυνάστη, γι᾽ αυτό και όλοι θα συμμετάσχουν λιγότερο ή περισσότερο στην επανάσταση και θα υποστούν τις συνέπειές της, αλλά αυτές οι βαθιές διαχωριστικές γραμμές δεν θα επιτρέψουν τη συγκρότηση ενός αρραγούς επαναστατικού μετώπου και θα μειώσουν την ίδια την εμβέλειά της.

Γι᾽ αυτό και οι ανισομέρειες στην ίδια τη σύνθεση της επαναστατικής οργάνωσης, της Φιλικής, και οι διαφορετικές κατευθύνσεις που αποτυπώνονταν στην ίδια της την κοινωνική και γεωγραφική πραγματικότητα. Μετά το 1818, κέντρο της θα είναι η Κωνσταντινούπολη, η ανώτατη ηγεσία της θα βρίσκεται στη Ρωσία και η ευρύτερη συμμετοχή θα διαπιστώνεται στην Πελοπόννησο! Πάνω από τα μισά γνωστά μέλη της ήταν έμποροι, σε μια Επανάσταση που θα διεξαχθεί με επίκεντρο τη Νότια Ελλάδα και τα νησιά, όπου θα πρωτοστατούν στρατιωτικοί, προεστοί, κληρικοί, άνθρωποι του λαού.

Και όμως, σε ένα τέτοιο εγχείρημα θα χρειαζόταν μια ηγεσία «επαγγελματιών επαναστατών» ιδιαίτερου χαρακτήρα, άνθρωποι που θα μπορούσαν να συνδυάζουν την πολιτική σκέψη και τις γνώσεις του ευρύτερου ευρωπαϊκού γεωπολιτικού περιβάλλοντος, με την αποφασιστικότητα και την ορμή των οπλαρχηγών και των καπεταναίων της στεριάς και της θάλασσας. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ομοίαζε πλησιέστερα από όλους στο πρότυπο που θα μπορούσε να συγκεντρώσει αυτές τις δύο αναγκαίες ιδιότητες. Αλλά η σύλληψη και η φυλάκισή του από τους Αυστριακούς το 1821 δεν του έδωσε την ευκαιρία να δείξει αν θα μπορούσε να αναδειχθεί στον ηγέτη που χρειαζόταν η επανάσταση. Έτσι η επανάσταση θα βαδίζει με τις δυνάμεις της διάσπαρτες, με σύμβολα τον σκληροτράχηλο αγωνιστή, τον Κολοκοτρώνη, και τον πεπαιδευμένο και ικανό Φαναριώτη Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, σε μια διαρκή διελκυστίνδα αντιπαράθεσης.

Ο ηγέτης που διακαώς επιθυμούσαν οι Έλληνες και οι Φιλικοί, ο Ιωάννης Καποδίστριας, όχι τυχαία, θα απορρίψει το επαναστατικό κάλεσμα της Φιλικής. Ο Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος[7] συνοψίζει μέσα από τη συνάντηση του Καποδίστρια με τον Ξάνθο, στις αρχές του 1820, τη συνάντηση δύο κόσμων:

> Οι δύο ούτοι άνδρες αντιπροσώπευον δύο κόσμους διαφόρους. Ο είς, Υπουργός των Εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, ο κορυφαίος Έλλην της εποχής και άμα κορυφαίος πολιτικός της Ευρώπης, ευγενής εκ καταγωγής, τυχών εξαιρέτου ανωτάτης παιδείας, κάτοχος και άλλως σπανίας μορφώσεως και μεγίστης πείρας επί των δημοσίων πραγμάτων, [...]· συνεργάτης και έμπιστος του ισχυροτέρου Αυτοκράτορος της Γης, μέλος του υψηλότερου κύκλου της ευρωπαϊκής κοινωνίας και εκ των διασημοτέρων προσωπικοτήτων αυτής· γνώστης άριστος των διεθνών συνθηκών και του διεθνούς πολιτικού κλίματος, [...] και πλήρως ενήμερος επί των διαθέσεων και των δυνατοτήτων του Ρώσσου Αυτοκράτορος [...]· τέλος, ειθισμένος εις την ψυχράν λογικήν των διπλωματών και την εκτίμησιν των πραγμάτων άνευ επιρροής των συναισθημάτων. Ο άλλος, μετρίας μορφώσεως, αποτυχών έμπορος, αργότερον εμποροϋπάλληλος, εις των ιδρυτών και αρχηγών μυστικής επαναστατικής εταιρίας, ιδρυθείσης από εξαετίας και πλέον προς απελευθέρωσιν του Έθνους, εξαπλωθείσης ήδη εις όλας τας τάξεις και όλας τας κοινότητας του Ελληνισμού, διάγων από διετίας τουλάχιστον την ζωήν επαγγελματίου επαναστάτου, φορεύς της ενθουσιώδους νοοτροπίας και του ειδικού τρόπου σκέψεως των επαναστατών, ενέχοντος αγνόησιν η σμίκρυνσιν των εμποδίων, των δυσχερειών και των κινδύνων. [...]
>
> Ο Ξάνθος, επίστευεν, ότι οι Έλληνες δύνανται να επιτύχωσι την απελευθέρωσιν αυτών δι᾽ επαναστάσεως κατά του Σουλτάνου, νικώντες τους Τούρκους, «κατώτερους των Ελλήνων εις τα φώτα και την ανδρείαν»[8], και εζήτει από τον Καποδίστριαν να αναλάβη την αρχηγίαν της Εταιρίας και της Επαναστάσεως, ήτοι να θέση το κύρος αυτού εις την υπηρεσίαν της Εταιρίας και της Επαναστάσεως [...]· και επί πλέον να εξασφαλίση παρά του Αυτοκράτορος μυστικήν βοήθειαν εις χρήμα και εις όπλα. [...].
>
> Διά της εκλογής του Καποδίστρια ως αρχηγού, επεδιώκετο επί πλέον να παρασυρθή η Ρωσσία εις πόλεμον κατά της Τουρκίας[9]. Κατά τον Σπηλιάδην, η εκλογή του Καποδίστρια ως αρχηγού οφείλεται «εις την ελπίδα των πρωτεργατών, ότι δι᾽ αυτής επιτυγχανούσης θα προυκαλείτο εν τέλει Ρωσσοτουρκικός πόλεμος»[10]. [...] Κατά τον Φωτάκον, «μέγας σκοπός της Φ.Ε. ήτο να δυνηθή να παρασύρη την Ρωσσίαν, εις πόλεμον κατά των Τούρκων» [11], και κατά τον Φιλήμονα, «…η ελπίς ενός Ρωσσικού πολέμου, μόνου βοηθητικού εις την Επανάστασιν της Ελλάδος δεν ήτο αποβολιμαία κατά την εποχήν αυτήν»[12].

Ο υπουργός του τσάρου θα συναινέσει μάλλον στην επιλογή του Αλέξανδρου Υψηλάντη ως του ηγέτη της οργάνωσης, θα υποταχθεί εν μέρει και αυτός στο μεγάλο κύμα που πλέον κανείς δεν μπορούσε να σταματήσει. Ο Καποδίστριας, άνθρωπος πεπειραμένος και γνώστης των πολιτικο-κοινωνικών φαινομένων, κατανοούσε πως ένα επαναστατικό εγχείρημα, που έχει

[7] Βλ. Αλ. Δεσποτόπουλου, *ό.π.*, σσ. 39 και 40.

[8] Ξάνθου, ε.α.

[9] Βλ. Αλ. Δεσποτόπουλου, *ό.π.*, σσ. 39 και 40.

[10] Ν. Σπηλιάδη, *Απομνημονεύματα*, σ. 4.

[11] Φωτάκου, *Απομνημονεύματα*, τ.Α΄, σ. 8.

[12] Φιλήμονος, Δ.Φ.Ε., σ. 136.

λάβει τέτοιες διαστάσεις, δεν μπορεί πλέον να ανακοπεί. Και παρότι αρνήθηκε ο ίδιος να τεθεί επί κεφαλής, παρακολουθούσε πλέον εκ του σύνεγγυς τις εξελίξεις. Εξάλλου και ο γραμματέας του, Κωνσταντίνος Καντιώτης, ήταν μέλος της Φιλικής.

Παρότι, όταν θα εκραγεί η επανάσταση, όλοι, εκόντες ή άκοντες, θα συμμετάσχουν σε αυτήν, εν τούτοις, όσοι θεωρούσαν ότι αποτελούσε μια εσφαλμένη ή ακόμα και «εγκληματική» ενέργεια, δεν θα πιστέψουν ποτέ στην αυτόνομη δυνατότητα των Ελλήνων να τη φέρουν εις πέρας, και θα αναζητούν διαρκώς προστάτες και δάνεια, σε διαρκή σύγκρουση με όλους εκείνους που είχαν ριχτεί στον αγώνα χωρίς επιφύλαξη.

Και όμως, υπό αυτές τις συνθήκες, μία και μόνη αποτελεσματική λύση υπήρχε. Εφ' όσον ο συρμός είχε ήδη ριχθεί στις ράγες και τίποτε πλέον δεν μπορούσε να τον σταματήσει, οι κορυφές του γένους, παραμερίζοντας τους ενδοιασμούς τους ήταν υποχρεωμένες να τεθούν επί κεφαλής και να προσπαθήσουν να φέρουν εις πέρας το επαναστατικό εγχείρημα με τους καλύτερους δυνατούς όρους. Διότι οι δισταγμοί ή η άρνηση συμμετοχής σε τέτοιες συνθήκες έχουν μάλλον τα αντίθετα αποτελέσματα. Δεν μπορεί να παίζει κανείς με την εξέγερση.

Ήταν κατάλληλες οι εσωτερικές συνθήκες;

Παρότι το εγχείρημα της Φιλικής ήταν σχετικά απαράσκευο και οι διεθνείς συνθήκες δεν ήταν οι καλύτερες δυνατές, εν τούτοις ο ελληνισμός είχε φθάσει σε εκείνο το ψυχολογικό σημείο βρασμού, που δεν μπορούσε πλέον να ανεχθεί την οθωμανική απολυταρχία. Οι Έλληνες είχαν γνωρίσει μία ταχύρυθμη οικονομική και πνευματική ανάπτυξη, προ παντός από τα μέσα του 18ου αι. Οι Έλληνες είναι μεγαλέμποροι και καραβοκυραίοι, η χώρα γεμίζει εκπαιδευτικά ιδρύματα, εταιρείες, υπάρχει φιλελληνισμός. Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα ήταν γεμάτη από εξεγέρσεις, επαναστάσεις, κινήματα, στην Ελλάδα, την Ευρώπη, την Αμερική. Η πρώτη μεγάλη επανάσταση, των ορλωφικών στα 1770, οι αγώνες των Σουλιωτών ενάντια στον Αλή πασά, ο Λάμπρος Κατσώνης, ο Ρήγας Βελεστινλής, η κατάληψη των Επτανήσων από τα επαναστατικά στρατεύματα του Ναπολέοντα, ο Νικοτσάρας, ο Βλαχάβας, ο Ζαχαριάς, οι Κολοκοτρωναίοι, ο Κατσαντώνης, ο Ανώνυμος, η σερβική επανάσταση στα 1804· οι Έλληνες ηγεμόνες στη Μολδοβλαχία και οι δραγουμάνοι, ο Καποδίστριας και οι Υψηλάντες· και παράλληλα στην Ευρώπη και την Αμερική, ένας επαναστατικός αναβρασμός χωρίς ιστορικό προηγούμενο. Η Αμερικανική και Γαλλική Επανάσταση, οι πόλεμοι σε όλη την Ευρώπη, οι επαναστάσεις στην Ισπανία, την Ιταλία. Η Ιερά Συμμαχία προσπαθεί να εμποδίσει τον χείμαρρο που ξεχυνόταν από παντού και, όπως πάντα συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις, το αποτέλεσμα ήταν ακριβώς το αντίθετο.

Οι Έλληνες, μέσα σε αυτό το εσωτερικό και διεθνές περιβάλλον, ήταν αδύνατο πλέον να ανεχθούν τον οθωμανικό ζυγό. Εξάλλου και η συγκυριακή οικονομική κρίση, μετά το τέλος των ναπολεόντειων πολέμων, ήρθε να επιτείνει τον αναβρασμό.

Επί πλέον, σε ό,τι αφορά στις εσωτερικές συνθήκες, ήταν μάλλον οι ευνοϊκότερες δυνατές. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν σε κακά χάλια. Οι μεταρρυθμιστικές απόπειρες των σουλτάνων Σελίμ Γ΄(1789-1807) και Μαχμούτ Β΄ (1808-1839) δεν είχαν επιτύχει, ούτε ολοκληρωθεί. Οι γενίτσαροι παρέμεναν ισχυροί, ο στρατός αποδιοργανωμένος και, μόλις υπό την πίεση του Χαλέτ εφέντη, ο σουλτάνος είχε κηρύξει τον πόλεμο εναντίον του Αλή πασά. Η απόφαση του Μαχμούτ Β΄ και του Χαλέτ εφέντη να στραφούν ανοικτά εναντίον του Αλή απειλούσε με συντριβή όλες τις ενόπλες δυνάμεις του ελληνισμού, στη Ρούμελη και την Ήπειρο.

Ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ επερνούσε κατά τα τελευταία εκείνα χρόνια πολύ ανήσυχους ημέρας. [...]. Ο Αλή πασσάς είχε περιχαρακωθεί εις τα Ιωάννινα, και απειλούσεν, αν δεν κατεβάλλετο, να επεχτείνει το αυτόνομον πασσαλίκι του εις ολόκληρον την Ρούμελην. Ο πασσάς της Πτολεμαΐδος είχεν επαναστατήσει. Οι Δρούσοι ενοχλούσαν τας γειτονικάς των επαρχίας και εζητούσαν αυτονομίαν. Φίλαρχοι Άραβες απειλούσαν αυτήν την Μέκκαν και την Μεδίναν. Ο σάχης της Περσίας εισέβαλλε διαρκώς εις τας ανατολικάς επαρχίας. Ισχυρά ρωσικά στρατεύματα συνεκεντρούντο επί των όχθων του Προύθου [...]. Οι Σέρβοι εννοούσαν να επιτύχουν επίσημον αναγνώρισιν του ηγεμόνος των Μίλος Οβρένοβιτς [...]. Και συγ-

Μάχη στον Προύθο (Μουσείο Μπενάκη)

χρόνως εκυκλοφορούσαν φήμαι περί υπάρξεως μυστικής πολιτικής εταιρείας δρώσης εντός αυτού του κράτους με σκοπόν την επανάστασιν των Ελλήνων[13].

Την ίδια στιγμή κορυφώνονται οι αντιπαραθέσεις μεταξύ Σέρβων και Πύλης, ενώ στη Βλαχία τον Ιανουάριο του 1821 εκδηλώθηκε το κίνημα του Βλαδιμηρέσκου.

Οι Φιλικοί απέδιδαν αποφασιστική σημασία στη Σερβία, διότι ήταν η μόνη εκτός από τους Έλληνες που διέθετε σημαντικές ένοπλες δυνάμεις και ανησυχούσαν για πιθανή παρασπονδία της[14]. Στο «Σχέδιον Γενικόν», που συντάχθηκε μεταξύ Μαΐου και Ιουνίου 1820, πιθανότατα από τον Δικαίο, τον Λεβέντη και άλλους Πελοποννησίους στο Βουκουρέστι, εγκρίθηκε από τον Υψηλάντη[15] και αποτελεί την εγκυρότερη καταγεγραμμένη πηγή για τον σχεδιασμό της Φιλικής, διαβάζουμε στο Άρθρο Α΄:

«Διά να αποκοιμήσωμεν το εχθρικόν όμμα είς το να μη ίδη προσεκτικώτερον τα κινήματά μας … συμφέρον… και αναγκαίον το να εγείρωμεν παντοίοις τρόποις τους Σέρβους κατά του εχθρού»[16].

Το δεύτερο άρθρο συνεχίζει:

Βº. Αν εισέτι δεν εξέπνευσεν η αλληπασσική δύναμις, οπόταν ανελπίστως και οι Σέρβοι οπλοφορήσωσι, πρώτον ο εχθρός εκών άκων θέλει βιασθεί να διχοτομηθή. [ ]. Οι Σέρβοι όντες προειδεασμένοι περί των καθ' ημάς πραγμάτων, δεν ελπίζομεν να μη δεχθώσι άσμενοι τας προτάσεις μας, εν ώ μάλιστα έδωσαν υπόσχεσιν να συμμαχήσουν[17].

Το τρίτο άρθρο αναφέρεται στους Μαυροβουνίους.. Το τέταρτο και το πέμπτο αναφέρεται στην Ήπειρο και τον Αλή πασά και το έκτο στο επίκεντρο της επανάστασης, την Πελοπόννησο, όπου θα μεταβεί ο Υψηλάντης. Στο έβδομο και το όγδοο επανέρχεται στη Σερβία:

7º … συμφερότερον εις την Ελλάδα είναι το ν'αρχίσουν οι Σέρβοι, δια να ορμήση εκείσε ο εχθρός· επειδή, αν ημείς αρχίσωμεν, οι Πελοποννήσιοι, το βάρος της εχθρικής φάλαγγας θέλει επιπέσει εις ημάς· οι δε Σέρβοι αρχινώντες μετά ταύτα, ίσως διόλου δεν απαντήσουν εχθρόν, και εκ τούτου έπεται να προχωρήσουν, όσον δεν συμφέρει εις την Ελλάδα και Θράκην.[18]

8º…προσεκτέον μήπως απατηθώμεν από τους Σέρβους· [ ] Όθεν οι απεσταλμένοι τόσον εις την Σερβίαν όσον εις Μοντενέγκρους, πρέπει να συνδέσωσι την συμμαχίαν με τόσον ιερά και εσφιγμένα δεσμά, ώστε με κανένα τάξιμον της Πόρτας να μην ενδώσουν…[19]

Αυτό το σημαντικό προγραμματικό κείμενο της επανάστασης, στην ουσία προαναγγέλει εκατό χρόνια πριν τη στρατηγική του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, την ένωση των βαλκανικών λαών εναντίον της Τουρκίας, μόνο που εδώ στη θέση της Βουλγαρίας βρίσκεται ο Αλή πασάς, όχι μόνο δοκιμάζει να βάλει σε *πράξη* την αντιτουρκική βαλκανική συμμαχία που είχε οραματιστεί ο Ρήγας Βελεστινλής, αλλά και αναφέρεται, για πρώτη φορά, έμμεσα στο μακεδονικό ζήτημα. Διότι η αναφορά στον κίνδυνο να προχωρήσουν οι Σέρβοι, «όσον δεν συμφέρει εις την Ελλά-

[13] Διονυσίου Α. Κοκκίνου, *Η Ελληνική Επανάστασις*, Αθήνα, 1956, τ. Α. σσ. 363-365.

[14] Η Σερβία μετά την επανάσταση του 1804 υπό τον Καραγεώργη και την κατάπνιξή της το 1813, είχε κατακτήσει μετά από μια δεύτερη εξέγερση, το 1815, ένα καθεστώς εσωτερικής αυτονομίας υπό τον Μίλος Ομπρένοβιτς. Όταν εξερράγη η ελληνική επανάσταση οι Σέρβοι βρίσκονταν σε οξύτατη διαμάχη με τους Τούρκους και είχαν υποσχεθεί πως θα συμμετείχαν στο επαναστατικό κίνημα, πράγμα όμως που δεν έπραξαν, αναμένοντας προφανώς πιθανή κίνηση της Ρωσίας ή ευνοϊκή εξέλιξη του κινήματος στη Μολδοβλαχία.

[15] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σσ. 47-57, 200.

[16] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σ. 47.

[17] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σσ. 47-48.

[18] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σ. 50.

[19] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σ. 50.

δα και Θράκην», υποδεικνύει πως ήδη είχαν αρχίσει να διακρίνονται τα πρώτα σημάδια των μελλοντικών διαιρέσεων. Ο Καραγιώργης, που ήταν ο φυσικός ηγέτης των Σέρβων, μυημένος στη Φιλική, δολοφονήθηκε το 1818 και ο Ομπρένοβιτς δεν θα τηρήσει τα συμφωνηθέντα.

Έτσι ο Υψηλάντης θα μεταβάλει τα σχέδιά του να μεταβεί στην Πελοπόννησο μόλις στα τέλη Οκτωβρίου 1820 και θα προσπαθήσει από τη Μολδοβλαχία να υποκαταστήσει ίσως, σε μια ύστατη προσπάθεια, την ελλείπουσα συνδρομή των Σέρβων. Αξίζει να παραθέσουμε και τον επίλογο του σχεδίου, που συνοψίζει όλους τους σχεδιασμούς της Φιλικής:

> Ταύτα εμείς κρίνομεν ικανήν δύναμιν να κατατροπώσει τους εχθρούς φθάνει μόνον να επιμεληθώμεν πολυτρόπως, να διεγείρωμεν τους Σέρβους, τους Μοντενέγρους· να διδάξωμεν τους Έλληνας Καπετανέους να βαστάξουν ταχέως την Ήπειρον· να κατορθώσωμεν την ανυπαρξίαν της ναυτικής του εχθρού δυνάμεως· να συναχθώσιν από Κριμαίας και Νεαπόλεως οι ημέτεροι τακτικοί Έλληνες· να κυριευθή η παραδουνάβιος ισχύς του εχθρού, και τέλος η Βλαχομπογδανία να διαξεσχίση το προσωπείο· [...] τότε, ούσης και της Πελοποννήσου διωργανισμένης, μετά της ναυτικής μας δυνάμεως, ο εχθρός αφεύκτως θέλει έμβει εις τα δίκτυά μας, [...] Περί δε της Κρήτης και των λοιπών νήσων της Μεσογείου θέλομεν ομιλήσει τα δοκούντα εν καιρώ πρέποντι[20].

Επρόκειτο για ένα σχέδιο κυριολεκτικά στρατηγικής σύλληψης, που δεν εξέπληξε για την ευθυκρισία του μόνο τον Φιλήμονα[21], αλλά και τον σημερινό μελετητή και αναγνώστη. Μια εταιρεία που ξεκίνησε πριν έξι χρόνια από μία παρέα ενθουσιωδών και φτωχών φίλων, κατόρθωσε να διαμορφώσει ένα σχέδιο που θα ανέτρεπε ολόκληρη τη γεωπολιτική ισορροπία της Ευρώπης εάν επιτύγχανε, όπως και έκανε εν μέρει και όχι εξ ολοκλήρου, εξ αιτίας της παρασπονδίας του Ομπρένοβιτς και των Σέρβων, διότι η συμμετοχή τους θα είχε αλλάξει δραματικά την πορεία των γεγονότων, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο διεθνές πεδίο. Αποδείχθηκε στην πράξη για μια πρώτη φορά πως η βαλκανική συνεννόηση εδράζεται σε ιδιαίτερα ασταθείς βάσεις, παρότι είναι η βασική προϋπόθεση για την επιτυχία οποιασδήποτε στρατηγικής ανεξαρτησίας των καθ' έκαστα βαλκανικών λαών. Γι' αυτό εξ άλλου αναδύεται διαρκώς ως ανάγκη,

παρά τις αλλεπάλληλες αποτυχίες.

Μήπως, δεδομένης της αβεβαιότητας ήταν δυνατό και θα έπρεπε η Εταιρεία να αναστείλει έστω για κάποιο διάστημα το κίνημα, ώστε να προετοιμαστεί καλύτερα;

Κάτι τέτοιο όμως ήταν αδύνατο εξ αιτίας της έκτασης που είχε λάβει η Εταιρεία και από το πλήθος των προπαρασκευαστικών ενεργειών και κινήσεων που είχαν ήδη υποπέσει στην αντίληψη των Τούρκων, αλλά και δυνάμεων όπως οι Άγγλοι, που είχαν σπεύσει να τους ειδοποιήσουν. Το 1820, ο Διόγος είχε αποκαλύψει στον Αλή πασά την ύπαρξη της Εταιρείας και αυτός είχε ειδοποιήσει τον Μαίτλαντ και τον σουλτάνο. Ο τελευταίος δεν τον πίστεψε, ωστόσο είναι γνωστές οι έρευνες του Μαίτλαντ στο σπίτι του Κολοκοτρώνη, του Ρώμα και άλλων Φιλικών στα Επτάνησα, για να ανακαλύψουν ενοχοποιητικά στοιχεία. Τον Δεκέμβριο του 1820, δολοφονείται έξω από τη Νάουσα ο απόστολος της Φιλικής Δημήτριος Ύπατρος ή Ίπατρος, ο οποίος μετέφερε αρκετά έγγραφα, που παραδίδονται στους Τούρκους[22]. Στα μέσα του Ιανουαρίου του 1821, ο Αριστείδης Παππάς κατευθύνεται προς τη Σερβία, μέσω Βλαχίας, έχοντας μαζί του το *σχέδιο επιθετικής και αμυντικής συνεργασίας* Ελλήνων και Σέρβων. Συνελήφθη όμως καθώς διέσχιζε τον Δούναβη, στο Αδά Καλέ, και είτε αυτοκτόνησε είτε εκτελέστηκε μετά από φρικτά βασανιστήρια, δύο μήνες αργότερα[23]. Την ίδια περίοδο, ο Άγγλος πρέσβης στην πόλη Στράνγκφορντ, (Strangford), που είχε πληροφορηθεί το σχέδιο της Εταιρείας από τον εχθρό των Μαυρομιχαλαίων Αλεξ. Κουμουνδουράκη, πληροφόρησε την Πύλη[24]· στη δε Θεσσαλονίκη συνελήφθη ο ιερέας Ανανίας Μαρκόπουλος με ενοχοποιητικά έγγραφα[25]. Τέλος, η σοβαρότερη καταγγελία υπήρξε εκείνη του Ασημάκη Θεοδώρου, που κατέδωσε στον Χαλέτ εφέντη τα σχέδια της κατάληψης του στόλου και της δολοφονίας του σουλτάνου. Συνέπεια δε αυτών των υποψιών υπήρξε και η κλήση των προκρίτων και των μητροπολιτών της Πελοποννήσου στην Τρίπολη, στα μέσα Φεβρουαρίου του 1821, καθώς και η απόφαση καθολικού αφοπλισμού των Πελοποννησίων.

Αυτά τα στοιχεία, ανάμεσα σε πληθώρα άλλων[26], καταδεικνύουν πως το σχέδιο δεν ήταν πλέον δυνατό να κρατηθεί μυστικό.

---

[20] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σ. 57.

[21] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σ. 57.

[22] Στεφ. Ι. Παπαδοπούλου «Ο φιλικός Δημήτριος Ίπατρος. Συμβολή στην Ιστορία της δράσης των αποστόλων της Φιλικής Εταιρείας», *Ελληνικά*, τχ. 16, Θεσσαλονίκη 1958, σσ. 149-165.

[23] ΔΕΕ, τ. Α΄ σσ. 119-120· *Γ. Λαΐου*, *Ανέκδοτες επιστολές* και έγγραφα του 1821, Αθήνα 1958, σσ. 81-83

[24] Ευμορφόπουλου, ό.π. σ. 10-11, Μοσχόπουλου, *Ελληνική Επανάστασις*, σ. 131. Lulu Turheim, Mein Leben, τ. 4. σ. 210, Απόστ. Βακαλόπουλος *ΙΝΕΕ*, ό.π. τ. Ε΄ σσ. 120-121.

[25] Βακαλόπουλος ΙΝΕΕ τ. Ε΄, σ. 325, Ι.Κ. Βασδραβέλλης, *Η Θεσσαλονίκη κατά τον αγώνα της ανεξαρτησίας*, ΕΜΣ Θεσσαλονίκη 1964, σσ. 37-38, Ι.Κ. Βασδραβέλλης, *Η Μακεδονία κατά τον αγώνα της ανεξαρτησίας*, ΕΜΣ Θεσσαλονίκη 1967, σσ. 126-127.

[26] Βλέπε αναλυτικά Φιλήμονος, *ΔΙΦΕ*, σσ. 312-328.

Ε:
Το ελλείπον κέντρο

Οι συνέπειες που είχε η διάσπαρτη συγκρότηση του ελληνισμού αποτελούσαν συνείδηση για τους ίδιους τους επαναστάτες. Μόνο το κέντρο του γένους, η Κωνσταντινούπολη, θα μπορούσε να αποκαταστήσει την ενότητα του συνόλου. Γι' αυτό και εκεί θα μεταφερθεί ή έδρα της επαναστατικής οργάνωσης, παρά τους κινδύνους μιας τέτοιας επιλογής. Γι' αυτό και η μέριμνα για την εκδήλωση επαναστατικού κινήματος στην καρδιά της αυτοκρατορίας!

Στο «Σχέδιον Γενικόν» της Φιλικής περιλαμβανόταν και η εξέγερση των Ελλήνων της Πόλης. Αναφέρει σχετικά το άρθρον Ι΄

> Η γνώμη ήτις ζητεί να κυριεύσωμεν αβλαβή τον στόλον, φαίνεται επωφελής [...] αλλ' όμως είναι πράγμα δυσκολοκατόρθωτον, επειδή η γνώμη αύτη ζητεί δυνάμεις εκτεταμένας και ικανάς [...] ώστε αι μικραί δυνάμεις ημών δεν συγχωρούν άλλο παρά τον εμπρησμόν του στόλου, όστις να ενεργηθή ολιγόν τι πρότερον της αποστασίας της Ελλάδος…[1]

Πράγματι, σύμφωνα με το «Μέγα Σχέδιον», ή «Σχέδιον Μερικόν», που είχε συνταχθεί από τον Κεφαλλονίτη Δ. Ευμορφόπουλο[2], ο ίδιος, σε συνεργασία με τον αρχηγό των πληρωμάτων του τουρκικού στόλου, τον Υδραίο καπετάν Γκιούστο[3], πλοίαρχο της τουρκικής ναυαρχίδας, θα έμπαζαν 400 ναυτικούς στον στόλο, τον οποίο και θα πυρπολούσαν εν μέρει, ενώ τον υπόλοιπο θα τον μετέβαλλαν σε επαναστατικό, θα έβαζαν φωτιά σε πολλά μέρη της πρωτεύουσας και θα δοκίμαζαν να συλλάβουν και τον ίδιο τον σουλτάνο. Γράφει σχετικά ο Φιλήμων:

> Οι πάντες συνεφώνουν περί ενός και μόνου, περί της πρώτης εκρήξεως εν αυτή τη Κωνσταντινουπόλει, ως υπισχνουμένης το ήμισυ της επιτυχίας του πολέμου διά της πυρπολήσεως του εχθρικού στόλου εν τω ναυστάθμω και της εξαλείψεως του σουλτάνου και των μεγιστάνων εν τη αγνοία των θετών πυρκαϊών. Επί του προκειμένου ειργάσθη ο Υψηλάντης ιδίως και μέχρις απειλής περί παραιτήσεως.[4]

Το «Μερικόν περί Κωνσταντινουπόλεως Σχέδιον» ήταν εξαιρετικά αναλυτικό. Αρκεί να διαβάσουμε ένα μέρος του:

> «Ἄρθρον Ζ΄. Τούτων δὲ οὕτω διαταχθέντων, κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἐν διωρισμένῃ ὥρᾳ νυκτὸς δύνανται ἅπαντες να κινηθῶσιν εὐτάκτως πανταχόθεν πρὸς τὸ σκοπούμενον, καὶ να προφθάσουν τάχιστα καὶ ἀνεπαίσθητα εἰς τὰ πλοῖα τῶν ἐχθρῶν. [...] Ὅταν ἀρχήσωσι μὲ τὰ κανόνια καὶ τουφέκια να πυροβολῶσι, ποῖος τολμᾷ να ἔμβη εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ νυκτός; [...] ὁ ἐχθρὸς θέλει τρομάξει τόσον, ὥστε ἀπελπιζόμενος κατὰ θάλασσαν θέλει χάσει τὸ ἐν δεύτερον τῆς ζωῆς του».
>
> [...]
>
> Ἄρθρον ΙΑ΄. Εἰς κυρίευσιν τοῦ ταρσανᾶ πρέπει να διοργανίσητε καὶ τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὸ μπάνιον (κάτεργο) σκλάβους, ὥστε τὴν ἰδίαν νύκτα να διακόψωσι τάς ἁλύσεις των. [...]
>
> «Ἄρθρον ΙΒ΄. Περὶ δὲ στερεᾶς, ἐὰν ἔσεις διορίσητε ἐκ τῶν φρονιμωτέρων κασάπηδων χιλιάρχους καὶ ἑκατοντάρχους, καθ' ὃν τρόπον εἴπομεν καὶ εἰς τὸ ναυτικόν, εὐκόλως αὐτοὶ ἀφ'

[1] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄ σ. 51.

[2] Δ. Ευμορφόπουλου *Απομνημονεύματα*, ΑΑ τόμος 20ός, Αθήνα χχ, επιμ. Εισαγωγή Εμμ. Πρωτοψάλτη, σσ. 9-10.

[3] Ο Υδραίος Κωνσταντίνος Γκιούστος είχε ακόμα δύο αδέρφια, τον Μανόλη και τον Σταμάτη, που είχαν υπηρετήσει και αυτοί στον τουρκικό ναύσταθμο και δολοφονήθηκαν από τους Τούρκους.

[4] Δ. Φιλήμονος, *ΔΙΕΕ* ,τ. 1, σ. λβ΄

ἑαυτῶν ἠμποροῦν να ἀναπληρώσουν ὄχι μόνον πέντε χιλιάδας, τάς ὁποίας νομίζομεν ἱκανάς, ἀλλ᾽ ἴσως καὶ περισσοτέρας. [...]
«Ἄρθρο ΙΓ΄. [...] τοιουτρόπως ὁ τύραννος βλέπων ἑαυτὸν πολιορκημένον, καιομένον καὶ πολεμούμενον, [...] ταῦτα πάντα βλεπῶν καὶ ἀπορῶν, τόσον θέλει τρομάξει, ὥστε τὴν ἰδίαν ἤ τὴν δευτέραν ἡμέραν ἔσεται ἀναγκασμένος να ἐκλέξῃ ἓν ἀπὸ τὰ τρία ἤ τὴν φυγὴν ἤ να παραδοθῇ ἤ να καῇ μὲ ὅλους τοὺς συγγενεῖς του.»[5]

Ο Δ. Θέμελης σε γράμμα του, στις 3 Ιανουαρίου 1821, υπερθεματίζει για την ανάγκη πλήγματος του «θηρίου» στην κεφαλή του, σύμφωνα με το νέο αυτό σχέδιο:

το θηρίον κτυπούμενον εις την ουράν ή και εις τους πόδας, θέλει ξεράσει το θανατηφόρον φαρμάκι του [...]· της κεφαλής του όμως καταστραυματισθείσης, νεκρωθείσης, το λοιπόν σώμα, όσον να κατασπαράξη, είναι πάντοτε με νεκράν και άνεργον κεφαλήν και δένεται ραδιώτατα. Όθεν ας διενεργηθή το σταλθέν σχέδιον, [...] και ας μη παραβλεφθή και αμεληθή, διότι έπονται εμπόδια»[6].

Ωστόσο ο Υψηλάντης είχε δυσαρεστηθεί σφόδρα με την απόρριψη του πρώτου σχεδίου[7] και έφθασε μάλιστα ν᾽ απειλήσει ότι θα παραιτηθεί, ενώ σύμφωνα με μεταγενέστερη φράση του υποστήριξε ότι το σχέδιο απέτυχε εξαιτίας ορισμένων «δειλών εμπόρων»[8]. Ο Σέκερης, καταπικραμένος, του απάντησε σε επιστολή του στις 3 Ιανουαρίου 1821: «Ἡ Ἐκλαμπρότης Σᾶς τι ἐπροσμένατε; να ἴδητε τὰ πάντα ἕτοιμα καὶ χωρὶς κόπον πολύν, καὶ χρόνον μακρόν, καὶ δαπάνη ὄχι ὀλίγην καὶ τύχην λαμπράν; Τὰ καλὰ κόπῳ καὶ μόχθῳ κτῶνται. Μὴ πρὸς Θεοῦ ἀδημονήσετε καὶ παραιτηθῆτε!...[9].

Στις 1 Φεβρουαρίου 1821 ο ίδιος απαντά και στον Ξάνθο: «… τι φόβους λέγεις, αδελφέ; Ποίος φοβείται; Ποίος εφοβήθη; Συ ή εγώ οπού είμαι καθήμενος εις το μακελειό»[10]. Και ο Κωνσταντίνος Καντιώτης, που είχε χρηματίσει γραμματέας του Καποδίστρια, καταγγέλλει τους εφόρους και μάλιστα τον Μαύρο και τον Κουμπάρη, ότι αρνήθηκαν να εκτελέσουν το σχέδιο γιατί φοβούνταν μη χάσουν τα εμπορεύματά τους και γιατί είχε ήδη προδοθεί το μυστικό. Μολαταύτα, η Πύλη κράτησε μυστικές τις αποκαλύψεις για έξι ακόμη εβδομάδες, ώσπου έπιασε τον Αριστείδη Παπά. Ύστερα απ᾽ αυτά, οι Τούρκοι έπιασαν και κρέμασαν τον Γκιούστο και άλλους είκοσι συντρόφους του και έκαναν έρευνες στα καταστήματα των Ρώσων υπηκόων Κουμπάρη, Μαύρου κ.ά. Ο Φιλήμων, με το ψύχραιμο βλέμμα που του προσέφερε η απόσταση των τριάντα πέντε χρόνων, μπορεί πλέον να εκτιμήσει ρεαλιστικότερα:

Σφραγίδα της Εφορείας της Φιλικής Εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη. Τα γράμματα αντιστοιχούν στα αρχικά της Εταιρείας (ΦΕ) και στο αρχικό του επωνύμου των τριών Εφόρων, Κουμπάρη, Μαύρου και Μπάρμπη.

Τι ηδύναντο οι ολιγαριθμότατοι πάντοτε εν τοις κινουμένοις πλοίοις της γραμμής Υδραίοι; Τι ηδύναντο εικοσιπέντε, ή κα πλείονα φορταγωγά πλοία των Κεφαλλήνων διά τον Βόσπορον, το μέγα τηλεβολοστάσιον (Τοπχανάν), τον Κεράτειον κόλπον, την όλην από θαλάσσης περίμετρον της Κωνσταντινουπόλεως; [...] ίνα καταβληθή τοσούτος συντεταγμένος οπωσδήποτε στρατός Γενιτσάρων και άλλων ταγμάτων διαφόρων όπλων, εξ εκατόν περίπου λογιζομένων χιλιάδων, κυριευθώσι δε τοσούτοι ισχυροί στρατώνες και τηλεβολοστάσια, πως επήρκουν, έστω και δεκαπεντακισχίλιοι, παίδες κρεοπωλών, κηπουροί και τοιούτοι άλλοι Θράκες και Ηπειρώται, ότε οι κάτοικοι Χριστιανοί άοπλοι όλως ήσαν και παντάπασιν απόλεμοι;

[...]

Λυπηρώς οι τοιαύτην σχεδιάσαντες την επανάστασιν της Κωνσταντινουπόλεως, ήτοι το κατά κεφαλής του τυράννου κτύπημα, υπέλαβον δυνατά τα αδύνατα, [...] αποτέλεσμα αναπόφευκτον ήθελεν είσθαι η πλήρης θυσία και καταστροφή όλων των εν Κωνσταντινουπόλει Ελλήνων χριστιανών και των περιοίκων, και αύτη άνευ ουσιώδους βλάβης των Τούρκων.[11]

Μήπως, λοιπόν, αυτή η αγωνιώδης προσπάθεια για την πραγματοποίηση ενός επαναστατικού διαβήματος στο κέντρο της αυτοκρατορίας –κέντρου του ελληνισμού και του τουρκισμού ταυτόχρονα– μαρτυρεί και συνηγορεί για το εσφαλμένο της επιλογής των επαναστατών;

[5] Φιλημονος, *ΔΙΕΕ*, σσ. 59-68.
[6] Ξάνθου, Απομν. Σ. 124. και Φιλήμονος, *ΔΙΕΕ*, τ. 1, σ. 268-269.
[7] Gräfin Lulu Thürheim, *Mein Leben, 1819-1852*, τ. 4 G. Müller, Μόναχο 1914-1923, σ. 210.
[8] Thürheim, *Mein Leben, ό.π.*, τ. 4 σ. σ. 212.
[9] Φιλήμονος, *ΔΙΕΕ*, τ. 1 σ. 102, 269. Ανωνύμου, «Φιλικού απομν.», *Παρνασσός* 11 (1887) 350-352. Μελετόπουλου, *Φιλ. Εταιρεία*, σ. 79.
[10] Ανωνύμου, Φιλικού απομν., *όπ.π.*, σ.528. Το ίδιο στου Μελετοπούλου, *Φιλ. Εταιρεία*, σ. 86.
[11] *Φιλημονος ΔΙΕΕ, τ. Α΄ σσ. 68-69.*

ΣΤ: *Η Επανάσταση του ’21 ήταν λάθος;*

Εθνισμός ή υπερεθνική κοινότητα;

Εάν υποθέσουμε πως η εξέγερση είχε ανασταλεί ή αποτραπεί οριστικά, αυτή η αναστολή θα είχε τις ευεργετικές συνέπειες που υποθέτουν όσοι –όλο και περισσότεροι σήμερα– θεωρούν **καταστροφική** την κήρυξη της επανάστασης; Κατ’ αυτούς, η επανάσταση επέφερε ανυπολόγιστες καταστροφές στον ελληνισμό, ανθρώπινες, οικονομικές και πολιτικές, δεδομένου ότι απέκοψε τους Φαναριώτες από τους ηγετικούς κύκλους της αυτοκρατορίας, πυροδότησε την εμφάνιση και των λοιπών βαλκανικών εθνικισμών και επιτάχυνε τις προσπάθειες της τουρκικής άρχουσας τάξης να ανασυγκροτήσει και να μεταρρυθμίσει το οθωμανικό κράτος.

Στο παρελθόν, μια ανάλογη άποψη υποστήριζαν, κατ’ εξοχήν, κύκλοι του πατριαρχείου και των Φαναριωτών, γενικότερα οι οπαδοί του «ανατολικού κόμματος», που πίστευαν ότι στα πλαίσια της «υπερεθνικής» ή έστω προεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήταν δυνατόν οι Έλληνες να αποτελέσουν μία συγκυβερνώσα με τους Οθωμανούς δύναμη και έτσι να συγκροτηθεί μια «δυαδική αυτοκρατορία», κατά το ανάλογο της Αυστροουγγαρίας και εν τέλει οι Έλληνες να συνεχίσουν να δραστηριοποιούνται και να ηγεμονεύουν οικονομικά και πολιτισμικά σε όλο τον χώρο του Βυζαντίου. Στον αντίποδα ακριβώς βρίσκονταν οι οπαδοί του «ελλαδισμού», οι δυτικόστροφοι υποστηρικτές του έθνους-κράτους και η αριστερή διανόηση, που θεωρούσαν πως η Ελλάδα, λίγο πολύ, κατέχει ό,τι της αναλογεί, και ότι ένα έθνος-κράτος περιορισμένο στα όρια της αρχαίας Ελλάδας αποτελεί την πλέον πρόσφορη μορφή κρατικής υπόστασης για τον νεώτερο ελληνισμό. Αυτή η δεύτερη αντίληψη, στον αντίποδα της πρώτης, υποτιμούσε τη σημασία της Πόλης, ως πρωτεύουσας του ελληνισμού για δεκαπέντε αιώνες, καθώς και εκείνη του μικρασιατικού ελληνισμού.

Ωστόσο, σήμερα, στα πλαίσια της «παγκοσμιοποίησης» και της συγκρότησης υπερεθνικών ενοτήτων, διαπιστώνεται μια προσέγγιση των δύο κάποτε αντιτιθέμενων στρατηγικών. Οι άλλοτε οπαδοί του έθνους-κράτους προσχωρούν σε υπερεθνικές στρατηγικές και έτσι σχετικοποιούν, ή κάποτε αρνούνται ανοικτά, τη σημασία αυτού του κράτους και μιας εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης, όπως εκείνης του ’21. Έρχονται εκ των υστέρων και, παραδόξως, να συναντήσουν εκείνους που, επιμένοντας προνομιακά στον χαμένο ελληνισμό, τις χαμένες πατρίδες, υποτιμούν τον υπαρκτό ελληνισμό του ελληνικού έθνους-κράτους και της Κύπρου. Η συνάντηση των δύο ρευμάτων στην **υποτίμηση** του υπαρκτού ελληνισμού, παρά τις διαφορετικές αφετηρίες και οπτικές τους, οδηγεί σε μια κοινή αμφισβήτηση της σημασίας και της εγκυρότητας της Επανάστασης του ’21.

Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, οι Έλληνες δεν ήταν ώριμοι για επανάσταση. Η «εθνική επανάσταση» αποτελούσε ιστορικό σφάλμα, διότι διέλυε έναν ενιαίο χώρο, και γι’ αυτό έπρεπε να ακολουθήσουν την τακτική της «ελληνο-τουρκικής συνεργασίας», η οποία θα επέτρεπε τη διατήρηση του ελληνισμού στην Πόλη και τη Μικρά Ασία, έστω και χωρίς πολιτική αυτονομία. Μέσα στο κλίμα της γενικευμένης απογοήτευσης των Ελλήνων, μοιάζουν να θέτουν πραγματικά ερωτήματα. Υποστηρίζουν πως, εάν η Ελλάδα δεν εγκαινίαζε τις εθνικές επαναστάσεις το 1821, δεν θα αναπτυσσόταν ο εθνικισμός στα Βαλκάνια και την Τουρκία

και, επομένως, μια βυζαντινού τύπου κοινοπολιτεία θα μπορούσε να συνεχίσει να υπάρχει με σύγχρονη μορφή.

Ωστόσο, αυτά τα επιχειρήματα είναι μάλλον ανιστόρητα:

Πρώτον, η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία στηριζόταν στην ύπαρξη μιας κοινής θρησκείας –της Ορθοδοξίας– και μιας κοινής γλώσσας, της ελληνικής, σε αντίθεση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου υπήρχε εθνο-θρησκευτικό χάσμα μεταξύ της μουσουλμανο-οθωμανικής κυριαρχίας και των ραγιάδων, χωρίς να υπάρχει καν η ανάλογη γλωσσική κοινότητα. Οι Τούρκοι παρέμεναν κυρίαρχοι, διότι διέθεταν το μονοπώλιο της στρατιωτικής ισχύος, παρά την οικονομική και πνευματική ανάπτυξη των Ελλήνων.

Δεύτερον, η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία είχε παύσει να υπάρχει μετά τον δέκατο ή ενδέκατο αιώνα, όταν αναπτύσσονται τα πρωτοεθνικά κράτη των Βουλγάρων, των Σέρβων, των Αρμενίων, και Έλληνες πλέον συγκροτούν πλειοψηφικά το ύστερο βυζαντινό κράτος. Γι᾽ αυτό και όλοι οι ιστορικοί μας, Παπαρρηγόπουλος, Άμαντος, Ζακυθηνός, Βακαλόπουλος, Σβορώνος, Δημαράς κ.ά., θεωρούν το 1204 ως αφετηρία για τη συγκρότηση του νεώτερου ελληνισμού[1]. Οι Ρωμιοί του 13ου, του 14ου και του 15ου αιώνα είναι Έλληνες, ενώ οι Βούλγαροι, οι Σέρβοι και οι Αρμένιοι ορίζονται ήδη με το εθνικό τους όνομα.

Τρίτον: Είναι αλήθεια πως η οθωμανική κατάκτηση σχετικοποίησε εκ νέου τις εθνικές ταυτότητες των ορθόδοξων υπηκόων, με την υπαγωγή τους στο ορθόδοξο-ρουμ μιλέτ. Έτσι, για ένα διάστημα, μπόρεσε να δημιουργηθεί η αίσθηση πως η ελληνική γλώσσα θα ήταν δυνατό να μεταβληθεί στο εκπαιδευτικό όχημα όλων των βαλκανικών λαών και να ανασυγκροτηθεί η ρωμαίικη συνείδηση των πρωτοβυζαντινών και μεσοβυζαντινών χρόνων. Ωστόσο, στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο ήταν ανέφικτο, διότι είχε αρχίσει να αφυπνίζεται η υπαρκτή εθνική συνείδηση, αρχικώς των Σέρβων και εν συνεχεία των Ρουμάνων και των Βουλγάρων[2]. Ακόμα και μεταξύ των Βουλγάρων, των οποίων η εθνική συνείδηση έμοιαζε να υπνώττει, επανεμφανίζεται μια «βουλγαρικότητα», την οποία εξάλλου υποδαυλίζουν και οι καθολικοί της βόρειας Βουλγαρίας, διαδικασία που επισφραγίζεται και επιταχύνεται μετά την έκδοση της *Σλαβοβουλγαρικής Ιστορίας* (1762) του μοναχού Παΐσιου Χιλανδαρινού (Paysi, 1720-1773), που διεκδικεί την ιδιαιτερότητα της βουλγαρικής ταυτότητας[3].

Κατά συνέπεια, η εμμονή σε μια τουρκοελληνική «συμμαχία», για τον από κοινού έλεγχο και εκμετάλλευση του βαλκανικού χώρου, θα κινδύνευε να οδηγήσει σε γενικευμένη αντιπαράθεση με τους υπόλοιπους βαλκανικούς πληθυσμούς, μεταβάλλοντας τους Έλληνες σε τμήμα των δυνάμεων του καθεστώτος, με πιθανότατη συνέπεια την οριστική απώλεια της Μακεδονίας, τουλάχιστον. Εξάλλου, μια ανάλογη τακτική μετά την επανάσταση έθεσε σε άμεσο κίνδυνο τη Μακεδονία. Ενώ η Σερβία και, κυρίως, η Βουλγαρία προετοιμάζονταν για τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ανακινούσαν το Μακεδονικό, οι Έλληνες μεταπράτες, αρκούμενοι στα κέρδη τους από το εμπόριο της αυτοκρατορίας, συνέπρατταν με την Αγγλία στη λογική της «ακεραιότητας» της αυτοκρατορίας. Και μόνο οι εξεγέρσεις στη Θεσσαλία και την Ήπειρο, ο Μακεδονικός Αγώνας και οι αλλεπάλληλες κρητικές επαναστάσεις, που θα οδηγήσουν στο Γουδί και τον Βενιζέλο, θα διασώσουν την ύστατη στιγμή τη Μακεδονία και θα οδηγήσουν στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Εξάλλου, έχουμε δίπλα μας και ένα ιστορικό ανάλογο, τους Ούγγρους

[1] Βλέπε αναλυτικότερα στο: Γιώργος Καραμπελιάς, *Το 1204 και η διαμόρφωση του νεώτερου ελληνισμού*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.

[2] Φιλήμονος, *ΔΕΕ*, τ. Α΄, σ. 50.

[3] Βλ. σχ. Παΐσιος Χιλανδαρινός *Σλαβοβουλγαρική ιστορία*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2003· Βασίλειος Γ. Μαραγκός, *Παΐσιος Χιλανδαρινός και Σωφρόνιος Βράτσης. Από την ορθόδοξη ιδεολογία στη διάπλαση της βουλγαρικής ταυτότητας*, Ε.Ι.Ε. - ΙΝΕ, 2009.

στα πλαίσια της Αυστροουγγαρίας. Η αυστριακή, αρχικώς, Αυτοκρατορία των Αψβούργων, εξελίχθηκε σταδιακά σε διπλή αυτοκρατορία, Αυστριακών και Ούγγρων, η δε Ουγγαρία έμοιαζε να είναι η μεγάλη κερδισμένη, διότι είχε συμπεριλάβει στο ουγγρικό βασίλειο τους πληθυσμούς της Σλοβενίας, της Κροατίας, μέρος της Σερβίας, της Ρουμανίας, της Σλοβακίας κ.λπ., και είχε μία αίσθηση μεγάλης δύναμης δίπλα στους Αυστριακούς. Όταν όμως ήρθε η ώρα της κρίσης, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όχι μόνον απογυμνώθηκε από τους σλαβικούς πληθυσμούς, αλλά και έχασε σημαντικές μειονότητες στην Τρανσυλβανία, τη Βοϊβοντίνα, κ.λπ.

Εισιτήριο συναυλίας υπέρ των επαναστατημένων Ελλήνων

* * *

Και όμως, είναι μάλλον βέβαιο πως, εάν το ελλαδικό κράτος και ο ελληνισμός συνολικά –παρά τις τεράστιες οπισθοδρομήσεις που προκάλεσαν οι εμφύλιοι πόλεμοι και η αποδοχή της προστασίας των μεγάλων δυνάμεων– συνέχιζαν μετά το 1830 να εμμένουν στην επιδίωξη της απελευθέρωσης, ακριβώς διότι είχαν προηγηθεί στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, διότι ο ελληνικός πληθυσμός ήταν πολλαπλάσιος του σερβικού και του βουλγαρικού, σε ανάλογο ύψος με τον τουρκικό, και διότι είχαν μια τεράστια οικονομική και πνευματική υπεροχή, θα κατόρθωναν να ολοκληρώσουν ικανοποιητικότερα το αίτημα της εθνικής ολοκλήρωσης και τη «Μεγάλη Ιδέα». Αντίθετα, η εγκατάλειψη της απελευθερωτικής προσπάθειας για μεγάλα χρονικά διαστήματα και οι αυταπάτες για την εκ των ένδον άλωση της αυτοκρατορίας, μπορεί να εξασφάλιζαν σημαντικά κέρδη στο μεταπρατικό ελληνικό κεφάλαιο, αλλά απομάκρυναν τις πραγματικές δυνατότητες της απελευθέρωσης. Διότι τόσο η Τουρκία όσο και οι λοιπές βαλκανικές χώρες θα εκμεταλλευτούν αυτό το αριστοκρατικό και οικουμενιστικό κενό των Ελλήνων, για να προωθήσουν την κρατική εθνική τους συγκρότηση εις βάρος της, πρωτοπόρας αρχικώς, αλλά βραδυπορούσας εν συνεχεία, Ελλάδας.

Καθοριστικό ρόλο σε αυτή την ψευδοοικουμενιστική υποστροφή του ελληνισμού και των ελίτ του, σε ένα μεγάλο μέρος του 19ου αι., θα διαδραματίσει και η επιρροή των μεγάλων δυτικών δυνάμεων, κατ᾽ εξοχήν των Εγγλέζων και δευτερευόντως των Γάλλων και των Γερμανών, που μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα θα συμφωνούν γύρω από το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Και επειδή το ελληνικό μεταπρατικό και κοσμοπολίτικο κεφάλαιο ήταν στενά προσδεμένο σε αυτές τις δυνάμεις, αποτέλεσε μια ακόμα αιτία για την ενίσχυση των οθωμανιστικών αυταπατών.

Η καθοδική πορεία, η παρακμή του ελληνισμού από το 1922 και μετά, δεν μπορεί να αποδοθεί στην έκρηξη της επανάστασης, σε αντίθεση με τη γραμμή μιας ελληνοτουρκικής «διπλής αυτοκρατορίας», αλλά, αντίθετα, στο γεγονός ότι οι άρχουσες ελίτ του ελληνισμού επιδείκνυαν πάντα μια δομική αμφιθυμία απέναντι στη «μακρά ελληνική επανάσταση», που διήρκεσε μέχρι το 1922. Αυτό το γεγονός εξάντλησε τις δυνάμεις του ελληνισμού σε εμφύλιες αντιπαραθέσεις και μόνο οι λαϊκές τάξεις έμεναν σταθερές στους εθνικοαπελευθερωτικούς στόχους. Αυτή η αμφιθυμία και η σύγχυση άλλοτε οδηγούσε τις ελίτ του γένους σε συμμετοχή στα επαναστατικά κινήματα και άλλοτε στην υπονόμευσή τους.

Κατά παράδοξο τρόπο λοιπόν, η υπερεπέκταση της εμπορικής δραστηριότητας εις βάρος της παραγωγικής και μάλιστα για το σύνολο του οθωμανικού χώρου και των παροικιών, οι βυζαντινές επιβιώσεις για τον οικουμενικό ρόλο του Πατριαρχείου και η διασπορά των Ελλήνων στο σύνολο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξέτρεφαν, σε ένα μεγάλο μέρος των ελληνικών ελίτ, την **αυταπάτη μιας υπερεθνικής εξέλιξης** στην περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Αυτοί ήταν οι λόγοι που δεν μας επέτρεψαν να απελευθερώσουμε τους ελληνικούς τόπους στην ολότητά τους, και ιδιαίτερα την ιστορική μας πρωτεύουσα, την Πόλη, καθώς και τη Σμύρνη, **και όχι το ότι εξερράγη η επανάσταση**. Αντίθετα, αυτή διέσωσε εν τέλει ένα σημαντικό μέρος του ελληνικού ιστορικού χώρου. Διαφορετικά, οι απώλειες θα ήταν σίγουρα μεγαλύτερες και τραγικότερες.

Αυτό υπήρξε το δράμα της ελληνικής αναγέννησης επί δύο αιώνες· ο βαθύτατος διχασμός ανάμεσα στις ακολουθητέες κατευθύνσεις, συνέπεια του διάσπαρτου χαρακτήρα του ελληνισμού, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη μερική και μόνο επιτυχία του εγχειρήματος της ελληνικής παλιγγενεσίας. Ο διχασμός στο γλωσσικό επίπεδο, στον προσανατολισμό μεταξύ Ανατολής και Δύσης, μεταξύ της στρατηγικής της Μεγάλης Ιδέας, δηλαδή της συγκέντρωσης των Ελλήνων σε ένα ενιαίο κρατικό σύνολο και της τουρκοβυζαντινής σύνθεσης και συνακόλουθα η προσκόλληση σε διαφορετικές μεγάλες δυνάμεις, που θα σφραγίσουν και τη συνέχεια του εγχειρήματος του 1821 μέχρι το 1922, θα αποβούν εν τέλει μοιραία. Οι Έλληνες, που πρωτοπορούσαν έναντι των υπολοίπων βαλκανικών λαών και των Τούρκων, δεν θα κατορθώσουν να μεταβληθούν στον πόλο έλξης και ενοποίησης των Βαλκανίων, για τον οποίο ήταν προορισμένοι από τα πληθυσμιακά τους μεγέθη, την οικονομική και πολιτισμική τους υπεροχή· σε μια αδιάκοπη εσωτερική διελκυστίνδα και σύγκρουση μεταξύ τους, γύρω από τον καλύτερο δρόμο που πρέπει να ακολουθήσουν, θα κουτσουρέψουν εν τέλει τις ίδιες τις δυνάμεις του ελληνισμού. Η αντιπαράθεση μεταξύ του Ξάνθου και του Καποδίστρια θα επανεμφανιστεί σε όλη τη διάρκεια του 19ου αι., ενώ η κεντρική γραμμή του νέου μορφώματος θα ήταν υποχρεωτικά η ενίσχυση του έθνους-κράτους ως του πυρήνα της εθνικής ολοκλήρωσης, οι μεγαλέμποροι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και εν μέρει το Πατριαρχείο θα επενδύουν και πάλι στην ανάπτυξη του ελληνισμού στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας· στρατηγική που θα οδηγήσει με τον Ίωνα Δραγούμη ακόμα και στην πρόταση της ελληνο-τουρκικής ομοσπονδίας και στην αντιπαράθεση με τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Πρὸς τὸν Μακαριώτατον καὶ Θεοπρόβλητον Μητροπολίτην
τῆς Νήσου Κύπρου Κύριον Κύριον Κυπριανὸν προσκυνητῶς.
Εἰς Κύπρον.

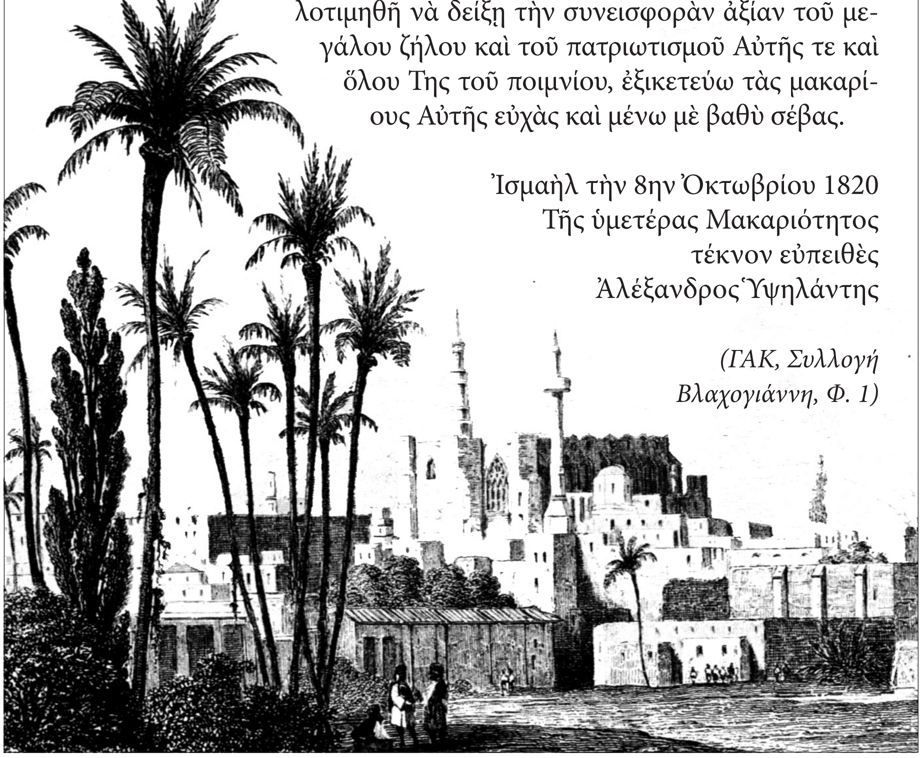
Μακαριώτατε καὶ φιλογενέστατε Δεσπότα.

Ὁ φιλογενέστατος κύριος Δημήτριος Ὕπατρος μὲ ἐβεβαίωσε περὶ τῆς γενναίας συνεισφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἡ ὑμετέρα Μακαριότης ὑπεσχέθη πρὸς αὐτὸν διὰ τὸ Σχολεῖον τῆς Πελοποννήσου. Ὅθεν ὡς Γενικὸς Ἔφορος τοῦ Σχολείου τούτου κρίνω χρέος μου ἀπαραίτητον νὰ εὐχαριστήσω τὴν ὑμετέραν Μακαριότητα καὶ νὰ τὴν εἰδοποιήσω ὅτι ἡ ἔναρξις τοῦ Σχολείου ἐγγίζει. Διὰ τοῦτο λοιπὸν στέλλω ἐξεπίτηδες τὸν κύριον Ἀντώνιον Πελοπίδαν, ἄνδρα ἐνάρετον, φιλογενῆ καὶ πάσης πίστεως ἄξιον διὰ νὰ τὴν βεβαιώσῃ καὶ διὰ ζώσης φωνῆς τὴν ὅσον οὔπω ἀνέγερσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου καταστήματος. Ἂς ταχύνῃ λοιπὸν ἡ ὑμετέρα Μακαριότης νὰ ἐμβάσῃ τόσον τῆς ὑμετέρας Μακαριότητος τὰς συνεισφοράς, ὅσον καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ὁμογενῶν, εἴτε χρηματικαὶ εἶναι εἴτε εἰς ζωοτροφίας, πρὸς τὸν ἐν Παλαιᾷ Πάτρᾳ τῆς Πελοποννήσου κύριον Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον, συντροφεύουσα αὐτὰς ἢ μὲ ἄνθρωπόν της ἐπίτηδες ἢ μὲ τὸν κομιστὴν τοῦ παρόντος μου.

Ὢν δὲ εὔελπις ὅτι ἡ ὑμετέρα Μακαριότης θέλει φιλοτιμηθῇ νὰ δείξῃ τὴν συνεισφορὰν ἀξίαν τοῦ μεγάλου ζήλου καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ Αὐτῆς τε καὶ ὅλου Της τοῦ ποιμνίου, ἐξικετεύω τὰς μακαρίους Αὐτῆς εὐχὰς καὶ μένω μὲ βαθὺ σέβας.

Ἰσμαὴλ τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 1820
Τῆς ὑμετέρας Μακαριότητος
τέκνον εὐπειθὲς
Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης

(ΓΑΚ, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φ. 1)

Το ναυτικό και ο ρόλος της Αγγλίας

Τῷ κυρίῳ Δημητρίῳ Θέμελη.

Γενναῖοι πλοίαρχοι τῆς Ἑλλάδος. Συμπατριῶται. Πρὸς σᾶς ἀποτείνει ἡ Ἑλλάς, ἡ δυστυχὴς ἡμῶν Μήτηρ καὶ Πατρὶς τὴν φωνὴν της. Περικυκλωμένη πανταχόθεν ἀπὸ παντοῖα δεινά, εἰς σᾶς ἐπιστηρίζει τὴν ἄγκυραν τῶν ἐλπίδων της καὶ ἀπὸ σᾶς μόνον προσμένει μικρὰν ἐλάφρωσιν τῶν δυστυχιῶν της. Ἡ ἰδικὴ σας γενναιότης διετήρησεν ἕως τὴν σήμερον τὸ ἐθνικὸν ἐκεῖνο φρόνημα, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξέ ποτε τοὺς προπάτορας μας Ἕλληνας ὑπερτέρους πάντων τῶν ἐθνῶν. Ἡ ἰδικὴ σας ἀφοβία καὶ εὐτολμία ἀπεκατέστησε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα σεβαστὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Καὶ τὰ εἰσέτι ζωντανὰ κατορθώματα σας ἀπέδειξαν τρανότατα, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὄχι μόνον δὲν ἐξαλείφθη ἀπὸ τὸν κώδικα τῶν ἐθνῶν, ὡς πολλοὶ τὸ νομίζουσι, ἀλλ' ὅτι μάλιστα, ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς φιλοπατρίας, τὸ ὁποῖον ἐδόξασε τοὺς προπάτοράς του καὶ τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀθανασίας, καταφρονεῖ τοὺς μεγαλωτάτους κινδύνους καὶ τρέχει μὲ γιγαντιαία βήματα εἰς τὸ αὐτὸ στάδιον μιμούμενον τάς ἀρετὰς ἐκείνων.

Ἀλλ' ἐνῷ τῆς Εὐρώπης ὅλης αἱ φιλάνθρωποι διοικήσεις, ὅσαι θεωροῦσι τὴν ἄθικτον ἱερότητα τῶν ἐθνικῶν δικαιωμάτων ὡς τὴν μόνην βάσιν τῆς εὐδαιμονίας παντὸς ἔθνους, μας δίδουσι καθημερινὼς σημεῖα προφανέστατα τῆς μεγάλης των χαρᾶς διὰ τὰς προόδους τῆς πατρίδος μας, ἡ Ἀγγλία, ἡ φιλοδέσποτος ἐκείνη καὶ μισάνθρωπος, ἡ εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν φίλαυτος δύναμις, ἀγωνίζεται μὲ παντοίους τρόπους, ὄχι μόνον εἰς τὸν εὐροούντα δρόμον τῶν εὐτυχῶν προόδων μας νὰ βάλη μυρία ἐμπόδια, ἀλλὰ καὶ ἐντελῆ ἐξολοθρευμὸν νὰ μᾶς ἐπιφέρῃ. Οἱ σκοποὶ τῆς ἀξιομισήτου ταύτης Διοικήσεως εἶναι ν' ἀποκτήσῃ τελείαν θαλασσοκρατίαν, νὰ ἁρπάξῃ τῆς Εὐρώπης τὸ ἐμπόριον ὅλον, κ' ἐπομένως, καταπτωχύνουσα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, νὰ λάβῃ αὐτὴ ὑπεροχὴν καὶ ὡς ἀπὸ θρόνου ὑψηλοῦ νὰ διατάσσῃ τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν. Πρὸς τοῦτο δὲ τὸ τέλος δεν ἠσχύνθη μέχρι τοῦδε νὰ μεταχειρισθῇ καὶ αὐτὰς τὰς αἰσχροτάτας ἀδικίας. Κατεπάτησε συνθήκας, διέρρηξε φιλικοὺς δεσμούς, καὶ διὰ νὰ μὴ μακρολόγῳ εἰς τὰ παρελθόντα, ρίψατε ὀλίγα τινὰ βλέμματα εἰς τὴν γειτονεύουσαν Ἑπτάνησον, καὶ θέλετε ἰδεῖ ἐκεῖ σεσωρευμένα ὅσα εἰς ἄλλα μέρη μοναδικῶς ἔπραξαν κακά. Παρατηρήσατε μὲ προσοχὴν τὰ κινήματα τῶν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Μάλταν, καὶ θέλετε ἰδεῖ ὅτι καταγίνονται νὰ συστήσωσιν εἰς τὴν Μεσόγειον Θάλασσαν ἀκλόνητον δυναστείαν, νὰ οἰκειοποιηθῶσι τὸ ἐμπόριον τῶν ἀνατολικῶν αὐτῆς μερῶν ἢ τοῦ Λεβάντε καὶ νὰ διασπείρωσι πανταχοῦ δυστυχίαν καὶ ταλαιπωρίαν. Καὶ ποῖος θέλει δυνηθῇ ν' ἀντισταθῇ εἰς τοὺς ὀλεθρίους τῶν τούτους σκοπούς; Τοῦτο μᾶς ἐβεβαίωσε πρὸ χρόνων αὐτὴ ἡ Αὐλὴ τῆς Λόνδρας. Αὐτὴ, ὅταν εἶδεν ἀναζωογονούμενον τὸ ἐμπόριον τῶν Γραικῶν, ἐπρόβαλεν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Βουλήν, ὅτι ὁ δαυλὸς ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ὅλα τὰ ἔθνη ἐνόμιζαν σβησμένον καὶ καταπαραχωμένον εἰς τὴν στάκτην, ἤρχισε νὰ ἀναδίδῃ σπινθῆρας λαμπροὺς κ' ἐπαπειλοῦντας πυρκαϊὰν μεγάλην. Αὐτὴ καὶ τώρα θεωρεῖ τὸν ἐπαυξάνοντα ἀριθμὸν τῶν ἐμπορικῶν ἡμῶν πλοίων μὲ ὄμματα ζηλότυπα καὶ φθονερά. Γνωρίζει, ὅτι ἀπὸ σᾶς ἠμποροῦν

νὰ γεννηθῶσι πάλιν ἐκεῖνοι οἱ λαμπροὶ ἥρωες τῆς Σαλαμῖνος, οἱ ὁποῖοι μὲ μικρότατον ἀριθμὸν πλοιαρίων ἐξωλόθρευσαν τοὺς πολυαρίθμους στόλους τῶν βαρβάρων τοὺς κατακαλύψαντας τὰς θαλάσσας τῆς Ἑλλάδος καὶ προβλέπει τέλος πάντων, ὅτι ἀπὸ σᾶς μόνον ἠμπορεῖ ποτὲ νὰ ἐμποδισθῇ εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς μυσαροὺς καὶ φθοροποιοὺς σκοποὺς της.

Οἱ ἀδίκως καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης ἁρπαγέντες στόλοι τῆς Δανίας, τῆς Ὀλλανδίας καὶ Ἰσπανίας, ἂς μᾶς διδάξωσι λοιπὸν τί πρέπει νὰ προσμένωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὴν Αὐλὴν ταύτην. Τὰ προοίμια τῶν ἐπιβούλων καὶ δολίων αὐτῆς σχεδίων τὰ βλέπομεν ἤδη μὲ χρώματα ζωηρότατα εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Ναί, ὦ Ἕλληνες πλοίαρχοι. Ἐν καιρῷ τῆς βαθυτάτης εἰρήνης, χωρὶς νὰ σεβασθῶσι συνθήκας καὶ ὅρκους, θέλουσι προσπαθήσει νὰ ἁρπάξωσι, νὰ κατακαύσωσιν, ἢ ὑπὸ διαφόρους προφάσεις νὰ δημεύσωσι τὰ πλοῖα σας καί, ἐπιφέροντες οὕτως εἰς τὸ Γένος μας τὴν καιριωτάτην ταύτην πληγήν, νὰ μας στερήσωσιν ὅλους τοὺς τρόπους τῆς βιομηχανίας καὶ να μᾶς ἀφήσωσι κληρονομίαν τὴν αἰώνιον δουλείαν καὶ ἐλεεινότητα.

Ἂς μὴν ὑποφέρωμεν, ὦ θαλασσοπόροι Γραικοί, νὰ γίνωμεν κατανάλωμα τῆς ἀχορταγίας τοῦ ἀγγλικοῦ δεσποτισμοῦ. Ἂς μὴν ὑποφέρωμεν νὰ μᾶς καταντήσωσιν, ὥστε νὰ εἴμεθα ἀναγκασμένοι νὰ ὑποταζώμεθα εἰς τοὺς δουλικοὺς αὐτῆς νόμους μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἀπολαύωμεν ἐλεεινὴν καὶ ἄτιμον ὕπαρξιν, ἀρεστὴν εἰς μόνα τὰ ἀνδράποδα. Ἀλλ᾽ ἂς πάρωμεν τὰ ἀναγκαία μέτρα διὰ νὰ ἀποκρούσωμεν τὸν ἐπαπειλοῦντα ἡμᾶς κίνδυνον καὶ νὰ ἀποπνίξωμεν τοὺς ὀλεθρίους τῆς Ἀγγλίας σκοποὺς εἰς αὐτὴν των τὴν γένεσιν. Μέτρα δὲ ἀσφαλέστατα νὰ μᾶς διδάξῃ ἄλλος δὲν εἶναι ἱκανός, εἰμὴ τὰ παθήματα τῶν μέχρι τοῦδε καταστρεφθεισῶν ἐπικρατειῶν. Ἂς μὴ προσμένωμεν ὅσον νὰ πέσωσι καὶ ἐπὶ τάς κεφαλὰς ἡμῶν τὰ αὐτὰ δυστυχήματα, ἀλλ᾽ ἂς ἑνωθῶμεν μὲ τὸν ἱερὸν τῆς ὁμονοίας δεσμόν, καὶ ἂς ἀποδείξωμεν ἐνώπιον τοῦ κόσμου ὅλου, ὅτι ἀκριβὰ πληρώνει τὴν τόλμην τοῦ ὅστις αὐθαδιάσῃ νὰ ταράξῃ τὴν ἡσυχίαν μας. Ναί, φίλτατοι ὁμογενεῖς. Ἡ ὁμόνοια εἶναι ἡ μόνη ζωογόνος ψυχή, ἡ μόνη ἀκαταμάχητος δύναμις ὅποιας δήποτε κοινωνίας. Ἂν οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐφρόντιζαν νὰ φυλάξῃ ἕκαστος τὴν μερικὴν του πατρίδα, τὴν νῆσον του, ἢ τὸ ἄτομόν του μόνον, βέβαια ἤθελαν ἐξολοθρευθῆ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους καὶ οὔτε κἂν τὸ ὄνομα των ἤθελεν ὀνομάζεσθαι σήμερον. Ἀλλ᾽ ἡ κοινὴ αὐτῶν ὁμόνοια, ἡ ἑκούσιος ἀπόφασις νὰ θυσιάσωσι τὰ μερικὰ συμφέροντα τῶν ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας, τοὺς ἐβοήθησε νὰ καταστρέψωσι τὰ ἀναρίθμητα πλήθη τῶν βαρβάρων καὶ νὰ ἀναγκάσωσι τὸν Ξερξην νὰ φύγῃ ἀγνώριστος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλο ζωντανὸν παράδειγμα· κοιτάξετε τὴν Γενόην, κοιτάξετε τὴν Βενετίαν, ἐκείνας τὰς πάλαι ποτὲ λαμπράς, ἰσχυρὰς καὶ θαλασσοκράτορας δυνάμεις. Κοιτάξετε τώρα εἰς ποίαν κατάστασιν κατήντησαν. Καὶ διατί; Διότι εἰς τὰ ἐνδόμυχα αὐτῶν εἶχεν ἐνθρονισθῆ ἡ ἐπικατάρατος διχόνοια, ἡ τρομερά· καὶ ἀγρία ἐκείνη ἐρινύς, ἥτις ἀνηλεῶς κατασπαράττει ὁλόκληρα ἔθνη. Τὰ μέλη ὅλων τούτων τῶν κοινωνιῶν εἶχαν διαμερισθῆ ἀπὸ ἰδιαιτέρας ἐχθροπαθείας εἰς φατρίας, κανεὶς δὲν ἐφρόντιζε διὰ τὸ κοινὸν καλόν, ὅλοι δὲ ἔχαιρον ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις τῶν ὁμογενῶν καὶ συμπατριωτῶν των καὶ τοιουτοτρόπως καταφανισθέντες ἕνας κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐξησθένησαν διόλου καὶ ἔγιναν ἕρμαιον τοῦ τυχόντος.

Ὑδριῶται, Σπετζιῶται, Ψαριανοὶ καὶ πάντες οἱ πλοίαρχοι τῆς Ἑλλάδος. Ὁ κίνδυνος εἶναι ἐγγύς, ὁ ἐξολοθρευμὸς σας ἀπαραίτητος, ἂν δὲν προλάβητε νὰ ἑτοιμασθῆτε. Τὰ πρὸς τὴν πατρίδα ἱερὰ χρέη μας παρακινοῦσι νὰ σᾶς τὸ προειδοποιήσω καὶ νὰ σᾶς προβάλω τὴν γνώμην μου. Ἀκούσατέ την. Βάλετέ την εἰς πρᾶξιν καὶ σᾶς ὁρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τῆς πολυπαθοῦς πατρίδος μας ὅτι ἡ σωτηρία σας εἶναι βεβαιοτάτη.

Ἀφ᾽ ἧς ὥρας ἀναγνώσετε τὸ πάρον, προσπαθήσατε νὰ ἐφοδιάζητε τὰ καράβιά σας, μικρὰ εἴτε μεγάλα, μὲ ὅσα δύνασθε πολεμικὰ ἐφόδια, ἤγουν παρούτι, κανόνια, βόλια κ.τ.λ.

Ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, ἂν καὶ ἐπικρατῇ εἰς ὅλα τὰ μέρη εἰρήνη, προσέχετε ὅμως νὰ μὴν κάμνετε μηδὲ τὰ παραμικρὰ ταξίδια μεμονωμένοι, ἀλλὰ πάντοτε συνενωμένοι, ὀκτὼ ἢ δέκα καράβια μαζί, ὥστε, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, νὰ ἠμπορῆτε νὰ ἀντισταθῆτε εἰς τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ μὴ γίνητε θήραμα εὐάλωτον.

Ἕκαστος πλοίαρχος ἂς νομίζῃ εἰς τὸ ἑξῆς χρέος τοῦ ἱερώτατον τὸ νὰ εἶναι πᾶσαν στιγμὴν ἕτοιμος νὰ τρέχῃ εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων ὁμογενῶν του, εἴτε εἰς λιμένας, εἴτε εἰς ἀνοικτὸν πέλαγος, διότι ἀλλέως μέλλει νὰ ἐγκαλῆται ἐνώπιον τοῦ ἱερωτάτου κριτηρίου τῆς ὁλοκληρίας τοῦ ἔθνους ὡς ἄτιμος προδότης τῆς πατρίδος.

Ἐὰν λοιπόν, φίλτατοι ὁμογενεῖς, ἐγκολπωθῆτε τὴν ὁμόνοιαν, ἐὰν θυσιάσητε τὰ μερικὰ συμφέροντα σας καὶ ρίψητε εἰς τελείαν λησμονησίαν πᾶσαν ἐχθροπάθειαν καὶ μνησικακίαν, ἐὰν τέλος πάντων ἀκολουθήσητε τοὺς ἀνωτέρω κανόνας, ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ προστάτου τῆς δικαιοσύνης, θέλετε δυνηθῇ νὰ διαρρήξητε μὲ μεγάλην εὐκολίαν τὰ τεχνικῶς ἐξυφασμένα μηχανουργήματα τῶν ἐχθρῶν σας, θέλετε στέψει τὰς κεφαλάς σας μὲ τοὺς ἀμαράντους στεφάνους τῆς εὐκλείας καὶ τὰ ὀνόματα σας θέλουσι ἐγχαραχθῆ μὲ χρυσᾶ γράμματα εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀθανασίας. Ἐὰν δὲ τις ἐξ ὑμῶν θελήσῃ νὰ πράξῃ τὸ ἐναντίον, ἐκεῖνος θέλει ἐπισύρει εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ ὅλων του τῶν οἰκείων τὰς τρομερωτάτας κατάρας τῶν ὁμογενῶν του. Μακαρία, ὦ Ἑλλάς, ἐὰν τὰ πιστὰ σου τέκνα ἀκούσωσι τὴν φωνήν σου ταύτην.

Τὸ πάρον μου ἐσφραγίσθη καὶ ἐδόθη ἐν Ἰσμαηλίῳ τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1820.

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης (Τ. Σ.)

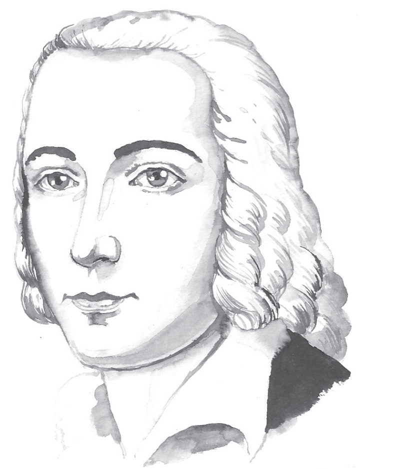
*(Συλλογή Δημ. Θέμελη
ΓΑ Κ, Κ. 45 δ)*

Φρήντριχ Χαίλντερλιν

Υπερίων

ο ανθελληνικός παροξυσμός ενός Γερμανού διανοουμένου και μεταφραστή παραπλανά τον Χαίλντερλιν

Ο Φρήντριχ Χαίλντερλιν ο μεγάλος Γερμανός συγγραφέας έγραψε σε ηλικία 24 ετών το μεγάλο του πεζό αριστούργημα ***Υπερίων, ή ο ερημίτης στην Ελλάδα****, το οποίο έχει ως κεντρικό ήρωα έναν ομώνυμο Έλληνα που επιστρέφει στην Ελλάδα και συμμετέχει στα Ορλωφικά, την πρώτη ελληνική Επανάσταση του 1770. Αυτό το βιβλίο, που συνέβαλε τόσο στον ευρωπαϊκό φιλελληνισμό, όσο και εν μέρει στον ανθελληνισμό, έμεινε για πολύ καιρό αμετάφραστο στα ελληνικά, έως ότου ο* ***Λαυρέντιος Γκεμερέϋ****, ένας σημαντικός διανοούμενος αυστριακής καταγωγής, πραγματοποίησε μια υπέροχη μετάφραση του έργου, την οποία έχουν επιμεληθεί ο Δήμος Μαυρομμάτης και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος και εξέδωσαν οι εκδόσεις Ηριδανός. Στο επίμετρο του βιβλίου ο Γκεμερέϋ, προσπαθώντας να εξηγήσει την μακρά απουσία ενός τόσο σημαντικού και φιλελληνικής αφετηρίας έργου από την ελληνική γραμματεία, προέβη σε μια σχετική έρευνα, μέρος της οποίας παραθέτουμε ακολούθως.*
Άρδην

Δύο έργα σημάδεψαν βασικά τη φαντασία του Χαίλντερλιν για το ελληνικό τοπίο και τον πληροφόρησαν για τα ιστορικά γεγονότα του 1770: Richard Chandler: *Travels in Asia Minor and Greece; or an account of a tour, made at the expense of the society of dilettanti,* Oxford 1775/76, και Choiseul-Gouffier: *Voyage Pittoresque de la Grece*, Paris 1782 και 1809. Τα πρώτα τεύχη αυτού του έργου χρησίμευαν στον Χαίλντερλιν (σε μια γερμανική μετάφραση από τον Heinrich August Ottokar Reichard) σαν πηγή.

Το ζήτημα των πηγών από τις όποιες ο Χαίλντερλιν άντλησε για να δημιουργήσει αυτό πού νόμιζε μία ζωντανή εικόνα του ελληνικού τοπίου καθώς και της ιστορικής πραγματικότητας σχετικά με τα «Ορλωφικά», για τον Έλληνα αναγνώστη έχει μία ειδική σημασία. Φαίνεται ότι ή δυσμενής παρουσίαση των γεγονότων κατά την πολιορκία του Μυστρά ήταν η βασική αίτια να μη μεταφραστεί ο *Υπερίων* ως τώρα. Αυτό μπορεί να κατανοηθεί εύκολα αν λάβουμε υπόψη την ανθελληνική επίδραση του Φαλλμεράυερ στον 19ο αιώνα: όλοι όσοι γνώρισαν το αριστούργημα του Χαίλντερλιν αναγκαστικά σκόνταψαν πάνω στη σκληρή καταδίκη των Ελλήνων αγωνιστών στα «Ορλωφικά» ως «ληστών και δολοφόνων» και ακόμα «ανάξιων δειλών».

Σήμερα η μελέτη των πηγών μας δίνει τη δυνατότητα να καταλάβουμε αυτή την τοποθέτηση των γεγονότων: ο Χαίλντερλιν έπεσε θύμα του Γερμανού μεταφραστή του βιβλίου του Choiseul-Gouffier, που με φανερό ανθελληνικό μένος αλλοίωσε το γαλλικό κείμενο σε βαθμό άνευ προηγουμένου.

Παρακάτω δίνουμε σε παράλληλες στήλες τη μετάφραση του γαλλικού πρότυπου και της γερμανικής μετάφρασης του Reichard:

Λ. Γκεμερέϋ, Φρ. Χαίλντερλιν, ***Υπερίων***, σσ. 290-291

[*Ο Γκεμερέϋ παραθέτει αριστερά το γαλλικό κείμενο με την ελληνική μετάφραση και δεξιά το γερμανικό κείμενο με την ελληνική μετάφραση. Παραθέτουμε αποσπάσματα από την ελληνική μετάφραση των δύο κειμένων, που αξίζει κανείς να δει στο σύνολό τους στις σελίδες 292-304, του βιβλίου,* ***Άρδην***]

γαλλικό πρωτότυπο

καὶ τὰ περίχωρα, ὅπως καὶ ὅλος ὁ Μοριάς, ἦταν ἀφανισμένα ἀπὸ τὶς ὀρδὲς τῶν Ἀλβανῶν ποὺ εἶχε καλέσει ὁ Σουλτάνος στὴ διάρκεια τοῦ τελευταίου πολέμου γιὰ νὰ ἀποκρούσουν τοὺς Ρώσους καὶ νὰ ὑποτάξουν τοὺς ἐξεγερμένους Ἕλληνες. Καὶ ἀφοῦ ἔγινε εἰρήνη ἀρνήθηκαν νὰ γυρίσουν στὰ βουνά τους καὶ ἀπαιτοῦσαν νὰ πληρωθοῦν μὲ τοὺς φόρους ποὺ θὰ δίνει μέσα σ' ἕνα χρόνο ὁ Μοριάς, ὅπως τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ ἡ τούρκικη Διοίκηση καλώντας τους νὰ λεηλατήσουν τὴν πιὸ ὄμορφη ἐπαρχία τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἂς ρίξουμε μιὰ σύντομη ματιὰ στὴν ἐκστρατεία τῶν Ρώσων, ποὺ οἱ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειές της θὰ ἀποτελέσουν μέρος ἑνὸς μεγάλου ἔργου ποὺ θὰ γράψει γιὰ τὴν αἰωνιότητα ἕνας Συγγραφέας ἄξιος νὰ εἶχε γράψει στὶς εὐτυχισμένες μέρες τῆς Ἑλλάδας.

γερμανική μετάφραση

καὶ τὰ περίχωρα, ὅπως καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάδα, εἶχαν γίνει λεία τῶν ἀλβανικῶν ὀρδῶν, ποὺ εἶχε καλέσει ὁ Σουλτάνος στὴ διάρκεια τοῦ τελευταίου πολέμου, γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Ρώσους καὶ νὰ ὑποδουλώσουν τοὺς ἀνυπότακτους Ἕλληνες, ποὺ ὅμως, ἀφοῦ ἔγινε εἰρήνη, ἀρνήθηκαν νὰ γυρίσουν στὰ βουνά τους, ἀξιώνοντας ἀκριβὴ πληρωμὴ ἀπὸ τὸ Σουλτάνο γιὰ τὴ συμπαράστασή τους στὴν καταστροφή. **Οἱ ξεπεσμένοι, κι ἀπ' τὴ μακρόχρονη σκλαβιὰ ἐκφυλισμένοι Ἕλληνες, οὔτε κὰν τολμοῦσαν νὰ ἀμυνθοῦν ἐνάντια σ' αὐτὴν τὴ χούφτα ληστῶν καὶ ἄφηναν νὰ τοὺς σφάζουν σὰν τὰ πρόβατα ποὺ προορίζονται γιὰ σφαγή. Ἀλλὰ ἡ ἀφήγηση τῆς πολιορκίας τῆς Κορώνης καὶ τῆς ἐκστρατείας στὸ Μοριὰ θὰ δείξει ἀκόμα καλύτερα τὴ δειλία τους.**

γαλλικό πρωτότυπο

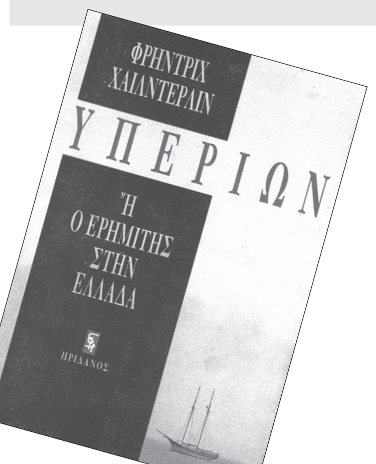
Ἡ πόλη τοῦ Ναυαρίνου παραδόθηκε μετὰ ἀπὸ ἔξι μέρες πολιορκία σὲ ἕνα σῶμα Μανιατῶν ὑπὸ τὶς διαταγὲς μερικῶν Ρώσων. Αὐτοὶ μόλις ἀποβιβάστηκαν στὸν κόλπο τῆς Κορώνης εἶχαν σχηματίσει δύο σώματα ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐξεγερμένους Ἕλληνες μὲ τὰ ἐπιβλητικὰ ὀνόματα τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Λεγεώνας τῆς Σπάρτης. Ἐνῶ ἡ τελευταία διέτρεχε τὴ δυτικὴ ἀκτὴ καὶ κάποια μέρη τῆς ἐνδοχώρας προχωρώντας πρὸς τὴν Ἀρκαδία καὶ τὴν Πάτρα, ἡ ἄλλη εἶχε βαδίσει μέσα ἀπὸ τὸν Ταΰγετο πρὸς τὸν Μυστρά. Ἡ πόλη αὐτὴ εἶχε μόλις παραδοθεῖ καὶ ἐνῶ εἶχε γίνει συμφωνία ἡ φρουρὰ ποὺ εἶχε καταφύγει στὸ Κάστρο νὰ μπορεῖ νὰ βγεῖ καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ ἐλεύθερα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, μιὰ ὁμάδα Ὀρεινῶν σκαρφάλωσε στὸ Κάστρο ἀπὸ τὴν ἀντίθετη μεριὰ τῆς πόλης καὶ καταδίωξε τοὺς Τούρκους ποὺ κατέφυγαν γιὰ προστασία στοὺς προεστοὺς τῆς πόλης καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Λεγεώνας. Ἔγιναν δεκτοὶ μέσα στὴν Ἐπισκοπή, ἕνα χῶρο περιτειχισμένο ὅπου ζήτησαν νὰ παραμείνουν γιὰ νὰ μὴ διακινδυνέψουν διασχίζοντας τὴν ὕπαιθρο.

Ὁ κόμης Ἀλέξης Ὀρλώφ, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἔχει τὴν ἀρχηγία ὅλων τῶν ρωσικῶν δυνάμεων, ἔφτασε ἐπιτέλους στὴν ἀκτή. Εἶχε ορίσει τόπο διαμονῆς του τὸ Ναυαρίνο, εἶχε μετατρέψει τὸ κεντρικὸ τζαμὶ σὲ ἐκκλησία καὶ ἔπαιρνε νέα μέτρα γιὰ τὴν κατάκτηση ὁλόκληρης τῆς Πελοποννήσου. Μαθαίνοντας ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Λεγεώνα εἶχε καταλάβει τό Μυστρά, ἔστειλε διαταγὴ νά βαδίσει πρὸς τὴν Τριπολιτσὰ γιὰ νὰ τὴν καταλάβει. Εἶχε κιόλας περικυκλώσει τὸ Κάστρο ὅταν μιὰ πολυάριθμη ὁμάδα ἔφιππων Ἀλβανῶν ἔπεσε ξαφνικὰ πάνω στοὺς πολιορκητὲς ποὺ ὑποχωρώντας μπροστὰ στὴν πρώτη φρίκη καὶ τὸν τρόμο, ποὺ ἔρχονται πάντα πρὶν ἀπὸ τοὺς πολεμιστὲς αὐτούς, ἔφυγαν στὰ βουνὰ καὶ ἐγκατέλειψαν τοὺς Ρώσους ποὺ τοὺς ὁδηγοῦσαν.

γερμανική μετάφραση

Ἡ πόλη Ναυαρίνο παραδόθηκε μετὰ ἀπὸ ἔξι μέρες πολιορκία σὲ ἕνα σῶμα Μανιατῶν ὑπὸ τὶς διαταγὲς σαράντα Ρώσων ἀξιωματικῶν, ποὺ χωρὶς καθυστέρηση ξεκίνησαν πρὸς τὸ Μυστρά, ποὺ βρίσκεται ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία Σπάρτη. Τὴν κατέλαβαν μὲ συνθηκολόγηση. **Ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ ληστές, ποὺ ὁ χαμὸς μιᾶς τόσο πλούσιας λεηλασίας, τοῦ μοναδικοῦ σκοποῦ τῶν ἡρωικῶν τους ἐκστρατειῶν, τοὺς ἐνόχλησε, ξεχύθηκαν στὴν πόλη, παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν Ρώσων, σκότωσαν ὅλους τοὺς κατοίκους, τοὺς συμπολίτες τους, τοὺς φίλους τους, τοὺς συγγενεῖς τους κατὰ χιλιάδες καὶ ἀνανέωσαν ἐκεῖνες τὶς σκηνὲς τῆς ἀποστροφῆς καὶ τῆς φρίκης, μὲ τὶς ὁποῖες τὰ χρονικὰ τοῦ κόσμου δυστυχῶς εἶναι γεμάτα. Φρικαλεότητες ποὺ δὲ θὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ τὰ πιὸ ἐχθρικὰ καὶ ἐξαγριωμένα ἔθνη, εἶχαν διαπράξει ἄνθρωποι ἐνάντια σ᾽ ἀνθρώπους ποὺ τοὺς εἶδε ὁ ἴδιος οὐρανὸς νὰ γεννιοῦνται καί, πράγμα ποὺ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἔκτακτο, ἄνθρωποι προκατειλημμένοι, ποὺ φαίνονταν νὰ ἦταν ἑνωμένοι ἀπὸ τὸ δεσμὸ τῆς ἴδιας θρησκείας, ποὺ συχνὰ εἶναι πιὸ ἰσχυρὸς ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸ δεσμὸ τῆς ἴδιας τῆς φύσης.**

Αὐτὸ τὸ στίφος τῶν βαρβάρων, μεγαλώνοντας κάθε μέρα μὲ καινούργια μπουλούκια ἀπὸ τὰ βουνά, ποὺ ἔσπευδαν νὰ μοιρασθοῦν τὴν αἱματοχυσία καὶ τὴ λεία, ἦταν ἕτοιμο νὰ κυριεύσει τὴν Τριπολιτσά. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης συγκρατήθηκαν ἀπὸ τοὺς λίγους Τούρκους ποὺ ἦταν ὀχυρωμένοι στὸ ἄθλιο κάστρο. **500 ἔφιπποι Ἀλβανοὶ ἐμφανίστηκαν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, καὶ οἱ 1.500 Ἕλληνες τράπηκαν σὲ φυγὴ πρὸς τὰ βουνά τους καὶ ἐγκατέλειψαν τοὺς σαράντα Ρώσους.**

Από τα κείμενα, αποδεικνύεται η ανθελληνική διάθεση του Γερμανού μεταφραστή που φαίνεται να είχε ξαφνιάσει ακόμα και τον Χαίλντερλιν, πού δεν ακολουθεί στην απόδοση των γεγονότων της Τριπολιτσάς τους αριθμούς πού δίνει ο Reichard.

Γιατί όμως δεν έλεγξε ο Χαίλντερλιν τα κείμενα; Κατ᾽ αρχή, φαίνεται να μην είχε δώσει και τόση σημασία στην «ιστορική αλήθεια» του μυθιστορήματος του: αυτό το συναρπαστικό ντοκουμέντο του ενθουσιασμού και της απόλυτης αποτυχίας φαίνεται να μη νοιαζότανε πολύ για την εξακρίβωση των γεγονότων. Ίσως μπορεί ακόμα να ανακαλύψει κανείς στην παρουσίαση της απογοήτευσης του *Υπερίωνα* μετά από τις «φρικαλεότητες» στο Μυστρά την απογοήτευση του ίδιου του Χαίλντερλιν μετά από την εξέλιξη της Γαλλικής Επανάστασης πού οδηγήθηκε στην τρομοκρατία, και έτσι του ήταν ίσως ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη η παρουσίαση των γεγονότος από τον Reichard για να συνδέσει μ᾽ αυτή συμβολικά τα συναισθήματά του.

Όπως και να έχει το πράγμα, παραμένει λυπηρό πώς δεν είχε μεταφραστεί ως τώρα ο *Υπερίων*, πού, σε σχεδόν αφάνταστο βαθμό, έχει επηρεάσει τη γερμανική λογοτεχνία του 20ου αι. Το ποιητικό έργο του Χαίλντερλιν ανακαλύφτηκε στο τέλος του 19ου αι., και κάτω από την επίδραση του ανδρωθήκαν οι μεγάλοι ποιητές των Γερμανών Ρίλκε, Γκεόργκε, Μπεν, καθώς και οι συγγραφείς Μαν, Χέσσε και πολλοί άλλοι, ενώ όλες οι γενιές από το 1900 ως το Β΄ Παγκ. Πόλεμο είχαν τον *Υπερίωνα* για Βίβλο τους. (Εγώ, προσωπικά, ξέρω Γερμανούς διανοούμενους πού, εικοσάχρονοι στρατιώτες τότε, ξεκίνησαν το 1941 για τον πόλεμο παίρνοντας μαζί τους μονάχα τον *Υπερίωνα* του Χαίλντερλιν).

Μολονότι είναι κατανοητό πώς ύστερα από την άσχημη εμπειρία του ανθελληνισμού του Φαλλμεράυερ δεν το βρήκαν σκόπιμο οι γνώστες της γερμανικής λογοτεχνίας να μεταφράσουν τον *Υπερίωνα*, έτσι έκλεισαν μία απ᾽ τις πιο σπουδαίες προσβάσεις όχι μόνο στη σύγχρονη γερμανική ποίηση, αλλά και γενικά στο πνεύμα των Γερμανών διανοουμένων αυτού του αιώνα. (Ως τον Μπρεχτ, πού, λ.χ., από τη μετάφραση του Χαίλντερλιν είχε κάνει τη διασκευή του της *Αντιγόνης* του Σοφοκλή!)

Για τον Έλληνα αναγνώστη έχει μία ειδική σημασία ότι ο παράξενος ανθελληνισμός με τον όποιο παρουσιάζονται τα «Ορλωφικά» του 1770, μολονότι δεν παίζουν και τόσο μεγάλο ρόλο στο βιβλίο, σίγουρα συνέβαλε σε ένα μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση μιας υποσυνείδητης δυσπιστίας απέναντι στους Έλληνες σε όλες τις γενιές πού είχαν τον *Υπερίωνα* ως βασική πνευματική τροφή.

Λ. Γκεμερέυ, Χαίλντερλιν, ***Υπερίων***, σσ. 305-306

γαλλικό πρωτότυπο

Ἡ μικρὴ ἐπιμονὴ καὶ ἐπιτυχία τῆς ἐπίθεσης αὐτῆς μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ μικρὸ ἀριθμὸ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ποὺ ἀκολουθοῦσε τὸν κόμη Ὀρλὼφ καὶ κυρίως στὴν ἀμοιβαία δυσαρέσκεια Ρώσων καὶ Ἑλλήνων ποὺ ὑπερτίμησαν καὶ οἱ δύο τὰ μέσα ποὺ διέθεταν. Οἱ Μανιάτες, μόλις ἔφτασε ἡ μικρὴ ναυτικὴ δύναμη τῶν Ρώσων, βλέποντας νὰ διαψεύδεται ἡ προσδοκία τους γιατὶ δὲν πῆραν τὴ βοήθεια σὲ ὅπλα καὶ ἐφόδια ποὺ τοὺς ἦταν ἀπαραίτητη, μόνο λίγοι πῆραν τὰ ὅπλα ἐνῶ οἱ περισσότεροι, μὴν ἐλπίζοντας πιὰ σὲ μιὰ ἐπιτυχία τῆς ἐκστρατείας καὶ ἀπογοητευμένοι ἐξάλλου γιατὶ φοβόντουσαν πὼς δὲν ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἐλευθερία τους, τὸ μόνο ποὺ εἶχαν στὸ μυαλό τους ἦταν νὰ λεηλατήσουν καὶ νὰ πάρουν πίσω τὴ λεία στὰ βουνά τους.

Ὁ κόμης Ὀρλὼφ συνέχισε ἐντούτοις τὴν πολιορκία μὲ μερικὲς ἑκατοντάδες Σκλαβούνους, Μανιάτες καὶ Ἕλληνες. Ἐνισχύθηκε ἀπὸ ἕνα πολεμικὸ πλοῖο τῶν 74, ἕνα καράβι ἀγγλικὸ καὶ μιὰ γαλιότα βομβαρδιστική,

Ὁ πρίγκιπας Ντολγκουρούκι, ἐπικεφαλῆς 500 ἀντρῶν, ἔκανε νὰ ὑποχωρήσει γιὰ νὰ μπεῖ στὸ Ναυαρίνο· μόνο οἱ μάρτυρες ἔλειψαν γιὰ νὰ ἐκτιμήσουν τὴ δράση του. Ὅλες οἱ ἱκανότητες ποὺ οἱ Ρῶσοι ἔδειξαν στὸν πόλεμο αὐτὸ δὲν μπόρεσαν νὰ ξεπεράσουν τὰ ἐμπόδια ποὺ πολλαπλασιάστηκαν ἀπὸ τὴν ἀπειθαρχία τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὴν λίγη ἐμπιστοσύνη ποὺ μπόρεσαν νὰ τοὺς ἐμπνεύσουν καὶ ἀπὸ τὴν ἀδυναμία ποὺ βρέθηκαν νὰ ἐκπληρώσουν τὶς ὑποσχέσεις ποὺ ὤθησαν τοὺς Ἕλληνες νὰ πάρουν μιὰ ἀπόφαση γιὰ ἐξέγερση, γιὰ τὴν ὁποία τιμωρήθηκαν τόσο σκληρά.

γερμανική μετάφραση

Τὴν ἀποτυχία αὐτῆς τῆς ἐπίθεσης μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποδώσει ἀποκλειστικὰ στοὺς Ἕλληνες καὶ στὶς κάθε λογῆς βιαιοπραγίες τους, ποὺ ἀνάγκασαν τελικὰ τὸν κόμη Ὀρλὼφ νὰ τοὺς ἀπολύσει καὶ νὰ τοὺς διώξει σὰν ληστὲς ποὺ δὲν ἦρθαν νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἐλευθερία ἀλλὰ γιὰ νὰ ληστέψουν τοὺς δικούς τους. Συνέχισε τὴν πολιορκία μόνο μὲ τοὺς Ρώσους του καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση ἑνὸς πλοίου μὲ 74 κανόνια, ἑνὸς ἀγγλικοῦ καραβιοῦ καὶ μιᾶς βομβαρδιστικῆς γαλιότας,

Ὁ πρίγκιπας Ντολγκουρούκι, ἐπικεφαλῆς 500 ἀντρῶν, ἔκανε μιὰ ὑποχώρηση γιὰ νὰ μπεῖ στὸ Ναυαρίνο, μόνο γνῶστες τῆς τέχνης λείπανε σὰν μάρτυρες γιὰ νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἀξία τῆς δράσης του. **Ἀλλὰ ὅλη ἡ γενναιότητα τῶν Ρώσων σὲ ὁλόκληρο αὐτὸ τὸν πόλεμο πῆγε χαμένη ἐξαιτίας τῆς ἀπίστευτης δειλίας τῶν Ἑλλήνων. Ἦταν ὅμως οἱ ἴδιοι τὰ πρῶτα θύματα καὶ πλήρωσαν ἀρκετὰ ἀκριβὰ τὴν ἀπερίσκεπτη ἀνταρσία τους καὶ τὸν ἐνθουσιασμό, μὲ τὸν ὁποῖο δέχθηκαν τοὺς νέους ἀφεντάδες τους, ποὺ ἴσως σὲ λίγο νὰ τοὺς εἶχαν κάνει νὰ ξαναεπιθυμοῦν τοὺς παλιούς. Γιατὶ πῶς θὰ μποροῦσε ὁ δοῦλος μιᾶς τόσο ἀδύνατης καὶ κλονισμένης ἐξουσίας, ὅπως εἶναι ἡ Ὀθωμανική, νὰ βρεῖ ἐλάφρυνση κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία ἑνὸς ἐξίσου δεσποτικοῦ κράτους, ποὺ μόνο ἡ νιότη του, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ λεχθεῖ αὐτό, τοῦ δίνει μιὰ δύναμη τὴν ὁποία τὸ ἄλλο κράτος ἔχει χάσει;**

Ο μεταφραστής και διαστρεβλωτής του κειμένου του Choisseul-Gouffier, ήταν ο Heinrich August Ottokar Reichard, (1751-1828) συγγραφέας, δημοσιογράφος διευθυντής του δουκικού θεάτρου, ανώτατος υπάλληλος και διπλωμάτης στην υπηρεσία του δούκα της Σαξωνίας-Γκότα, του οποίου χρημάτισε υπεύθυνος πολέμου και μυστικοσύμβουλος. Είναι γνωστός κυρίως για την έκδοση των ταξιδιωτικών Οδηγών της Ευρώπης. Μετά από τα ταξίδια του στη Γερμανία, την Ελβετία, την Ιταλία, την Γαλλία και την Ελλάδα, δημοσίευσε τον πρώτο ταξιδιωτικό οδηγό του το 1784 στη Λειψία. Ο Ράιχαρτ ήταν ένας από τους γνωστότερους Γερμανούς διανοουμένους της εποχής του και οι οδηγοί του συνεχίζουν να εκδίδονται μέχρι σήμερα σε αρκετές γλώσσες. (σημ. *Άρδην*)

Όπως όλοι οι Ευρωπαίοι μεγάλωσα και 'γω με την διδασκαλία ότι ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός γεννήθηκε στην Ελλάδα, ότι εμείς, οι πολιτισμένοι του κόσμου είμαστε οι απόγονοι όλων αυτών των θαυμάσιων ανθρώπων όπως ο Περικλής, ο Σωκράτης, ο Πλάτων, ο Φειδίας και χίλιοι δυο άλλοι. Και μάθαμε να λέμε «Δημοκρατία» και «πολιτική» και «οικονομία» και «θέατρο» και «ποίηση» και χίλιες δυο άλλες Ελληνικές λέξεις, και ποτέ δάσκαλος δεν μας είπε ότι είναι περίεργο πώς οι πολιτισμένοι λαοί, όπως οι Γερμανοί και οι Γάλλοι, δεν βρήκαν στις τόσο πλούσιες γλώσσες τους λέξεις για να εκφράσουν τις πιο βασικές δημιουργίες του ανθρώπινου πνεύματος: είμαστε οι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων και τέρμα. Και δεν βρέθηκε δάσκαλος που να μας πει ότι μολονότι εμείς είμαστε οι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων, υπάρχουν κάποιοι φτωχοί συγγενείς που λέγονται Έλληνες και ίσως νάναι και αυτοί απόγονοι των «δικών» μας αρχαίων προγόνων.

» Έτσι μεγάλωσα. Ύστερα, πριν δεκαπέντε χρόνια, αποφάσισα να κάνω και εγώ ένα ταξίδι –προσκύνημα– στην πατρίδα του πολιτισμού «μου». Και ξεκίνησα για την Ελλάδα.

» Ήταν, όπως είπα, πριν δεκαπέντε χρόνια: ένα ωραίο πρωί του Ιουνίου, ξεμπαρκάρισα στην Ηγουμενίτσα, αρχή του προσκυνήματος.

» Με εντυπωσίασε το τοπίο, τρελλάθηκα με τα βουνά της Ηπείρου, με τα Γιάννενα, έμεινα με ανοιχτό στόμα στη Δωδώνη και νόμισα ότι άρχιζα να νοιώθω την Ελλάδα. Αλλά πριν φθάσω στην Πελοπόννησο και στην Αττική ξέχασα τοπία και αρχαιότητες, γιατί στο Αγρίνιο έπαθα το πρώτο «κοινωνιολογικό σοκ»:

» Ήταν απογευματάκι όταν έφτασα στην πλατεία του Αγρινίου, μόλις είχε τελειώσει η «σιέστα», ήδη ανοίγανε τα καφενεία και απο-

Λαυρέντιος Γκέμερεϋ:

ένας «πολιτισμικός πρόσφυγας»

φάσισα να πιω ένα καφέ. Σταμάτησα το αυτοκίνητο και βγήκα, κάθισα σε ένα τραπέζι και παράγγειλα. Αυτή τη στιγμή σηκώνεται από ένα άλλο τραπέζι ο μοναδικός άλλος πελάτης και έρχεται κοντά μου, κάθεται στο τραπέζι μου και αρχίζει να μου μιλάει. Δεν ήξερα τότε ακόμα ελληνικά και με το λεξικό που είχα στην τσέπη μου και με μερικές αγγλικές λέξεις που ήξερε ο συνομιλητής μου, σιγά-σιγά κατάλαβα τι θέλει ο άνθρωπος. Ήθελε να με γνωρίσει. Με ρώτησε από πού είμαι, τι δουλειά κάνω, αν είμαι παντρεμένος, αν ζουν οι γονείς μου και άλλα. Μου είπε ότι ο ίδιος είναι καπνεργάτης. Και τότε έπαθα το σοκ: Πώς γινόταν αυτό; Πώς είναι δυνατόν ένας εργάτης να μιλάει ελεύθερα με έναν αντιπρόσωπο της αστικής τάξης; Πώς μπορεί να ενδιαφέρεται χωρίς συμφέρον –γιατί ήξερε και αυτός, όπως εγώ, ότι ποτέ στη ζωή μας δεν θα ξαναϊδωθούμε– για κάποιον που θα έπρεπε ή να μισεί ή να φοβάται ή, τουλάχιστον, να νοιώθει απέναντί του ένα τέτοιο σύμπλεγμα κατωτερότητας, που να μην του έρθει ποτέ η επιθυμία να του μιλήσει. Γιατί σε μας, στις ευρωπαϊκές χώρες, αυτές είναι οι σχέσεις μεταξύ των τάξεων…»

* * *

Αυτό το κοινωνιολογικό και πολιτισμικό σοκ ήταν η αφορμή για να παραμείνει τελικά μόνιμα στην Ελλάδα ο Αυστριακός Λαυρέντιος Γκέμερεϋ. Το απόσπασμα που παραθέτουμε ανήκει στην εισαγωγή του αξιοσημείωτου βιβλίου του *Η δύση της Δύσης. Η απομυθοποίηση της Ευρώπης και ο Ελληνισμός*, που κυκλοφόρησε το 1977 και βρίσκεται ακόμη στα βιβλιοπωλεία.

Στο βιβλίο αυτό ο Λαυρέντιος Γκέμερεϋ επιχειρεί να αναλύσει τον ζώντα ελληνικό πολιτισμό σε αντιπαράθεση προς τον αστικό και ορθολογικό πολιτισμό της Δύσης. Φθάνοντας στην Ελλάδα ο ίδιος, –διευθυντής τότε του «Διεθνούς Πολιτιστικού Κέντρου» της Βιέννης με σπουδές Θεολογίας, Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας, αλλά και ιερέας του Ρωμαιοκαθολικού δόγματος–, άρχισε να μελετά την ελληνική πραγματικότητα για να διαμορφώσει μια πολιτισμική και ιστορική εικόνα ολότελα διαφορετική από κείνη που του είχαν μεταδώσει οι σπουδές του.

Εντυπωσιάζεται με τη διαπίστωση ότι οι Έλληνες δεν παραδέχονται ταξικές διακρίσεις και γοητεύεται από τις ιδιορρυθμίες της ελληνικής νοοτροπίας: τον αυθορμητισμό, τη μόνιμη τάση προς το στιγμιαίο, την περιφρόνηση και απόρριψη κάθε οργανωμένης καταπίεσης, την έλλειψη κάθε συστήματος, δηλαδή μ' αυτό που, με κάποια περιφρόνηση, ονομάζεται «Ρωμηοσύνη». Τον συγκλονίζει η διαπίστωση ότι στην Ελλάδα δεν λειτουργεί κανένα σύστημα, όχι γιατί ο Έλληνας είναι υποανάπτυκτος όπως διατείνονται οι Ευρωπαίοι, αλλά γιατί ο Έλληνας αφήνει πάντα περιθώρια για το απρόβλεπτο και αποδέχεται το ανορθολογικό. Διαπιστώνει με ικανοποίηση ότι η «ελληνική ανθρωπιά» δεν είναι ηθική στάση επιβεβλημένη από κυριαρχικές μορφές, αλλά μια αναρχική διακύμανση ανάμεσα στα ατομικά και στα κοινωνικά συμφέροντα. Αποκτά πλέον τη βεβαιότητα ότι στην Ελλάδα βρήκε την παρουσία του αυτόνομου υποκειμένου, το οποίο στη Δύση δεν είναι εφικτό, παρά μόνο σαν αντικείμενο. Θέλει με το βιβλίο του να βοηθήσει τους Έλληνες να δουν τον, εξιδανικευμένο γι' αυτούς, ευρωπαϊκό πολιτισμό με πιο κριτικό μάτι και εύχεται να γλυτώσουν οι Έλληνες από τον εξευρωπαϊσμό, που τόσο επιθυμούν.

Ο Λαυρέντιος Γκέμερεϋ, που είχε γεννηθεί το 1931 στο Γκρατς της Αυστρίας, πέθανε πριν λίγα χρόνια στην Αθήνα. Κατά την διάρκεια της παραμονής του στην Ελλάδα δήλωνε, κατά την δική του έκφραση, «πολιτισμικός πρόσφυγας».

Πηγή: www.antibaro.gr

Ο Χαίλντερλιν για τους Γερμανούς

Έτσι βρέθηκα ανάμεσα στους Γερμανούς. Δεν αξίωσα πολλά και ήμουνα έτοιμος να βρω ακόμα, λιγότερα. Ταπεινά ήρθα, σαν τον άπατρι, τυφλό Οιδίποδα στην πύλη της Αθήνας, όπου τον δέχθηκε το άλσος των θεών και όπου αντάμωσε όμορφες ψυχές.

Πόσο αλλιώτικα έγινε με μένα!

Βάρβαροι ανέκαθεν, έγιναν πιο βάρβαροι με την επιμέλεια και την επιστήμη και ακόμα με την ίδια τη θρησκεία, βαθύτατα ανίκανοι για κάθε θεϊκό αίσθημα, χαλασμένοι ως το μεδούλι, ανίκανοι για την ευτυχία των ιερών χαρίτων, επιρρεπείς στην υπερβολή και την πενιχρότητα, προσβλητικοί για κάθε αγνή ψυχή, αναίσθητοι και χωρίς αρμονία σαν τα θρύψαλα ενός πεταγμένου αγγείου [...].

Είναι σκληρός λόγος, και όμως τον λέω, επειδή είναι η αλήθεια: δεν μπορώ να φανταστώ άλλο λαό τόσο διχασμένο σαν τους Γερμανούς. Βλέπεις χειροτέχνες, αλλά όχι ανθρώπους, φιλοσόφους, αλλά όχι ανθρώπους, ιερείς, αλλά όχι ανθρώπους, αφέντες και δούλους, νέους και ηλικιωμένους, αλλά όχι ανθρώπους – δεν είναι αυτό σαν πεδίο μάχης, όπου ανάκατα βρίσκονται κατακερματισμένα χέρια και μπράτσα και κάθε μέλος, ενώ το ζωντανό αίμα χυμένο χάνεται στην άμμο; [...]

Δεν ξέρω ποιά κακιά γλώσσα είπε κάποτε ότι οι αρετές των αρχαίων δεν είναι παρά λαμπερά λάθη. Αλλά ακόμα και τα λάθη τους αρετές είναι, γιατί εκεί ζούσε ακόμα ένα παιδικό, ωραίο πνεύμα, και τίποτα απ᾽ ό,τι κάνανε δεν ήταν καμωμένο χωρίς ψυχή. Οι αρετές των Γερμανών όμως δεν είναι παρά λαμπερό κακό. Δεν είναι παρά καταναγκαστικά έργα δειλού φόβου, δουλικού μόχθου, αποσπασμένα από μια ρημαγμένη καρδιά, και αφήνουν απαρηγόρητη κάθε αγνή ψυχή, που της αρέσει να τρέφεται με την ομορφιά, και που, χαϊδεμένη απ᾽ την ιερή αρμονία των ευγενικότερων κράσεων, δεν αντέχει την κραυγαλέα κακοφωνία στη νεκρή τάξη αυτών των ανθρώπων.

Εγώ στο λέω: δεν υπάρχει ασύλητο ιερό, που να μην ατιμάζεται σαν άχρηστο πράγμα απ᾽ αυτόν το λαό, και εκείνο που ακόμα και στους άγριους συνήθως κρατιέται σε θεϊκή αθωότητα, το ασκούν, αυτοί οι υπολογιστικοί στα πάντα βάρβαροι, όπως ασκούμε κάποιο επάγγελμα, και ούτε μπορούν αλλιώς, γιατί όταν ένα ανθρώπινο πλάσμα γυμνάστηκε κάποτε σαν ζώο, θα υπηρετεί το σκοπό του, θα αναζητάει το κέρδος, και δεν θα ενθουσιάζεται πια, θεός φυλάξοι! παραμένει ακούνητος και όταν γιορτάζει και όταν αγαπάει και όταν προσεύχεται, ακόμα κι όταν η χαρούμενη γιορτή της άνοιξης, αυτή η εξιλαστήρια εποχή του κόσμου, απαλύνει τις έγνοιες, χαρίζοντας την αγνότητα στην ένοχη καρδιά, όταν μεθυσμένος από τις ζεστές ακτίνες του ήλιου ο δούλος χαρούμενος ξεχνάει τα δεσμά του, και ήρεμος από τον ένθεο αιθέρα ο μισάνθρωπος γίνεται ειρηνικός σαν τα παιδιά – όταν ακόμα και η κάμπια αποχτά φτερά και τα γονίδια σμαριάζουν. –

Ό Γερμανός ακόμα και τότε παραμένει στην ειδικότητά του και δεν γνοιάζεται ούτε καν για τον καιρό!

Αλλά εσύ κρίνεις, ιερή Φύση! Γιατί αν ήταν οι άνθρωποι αυτοί τουλάχιστον μετριόφρονες, αν δεν κάνανε τον εαυτό τους νόμο για τους καλύτερους ανάμεσά τους! αν έστω δεν βλασφημούσαν ό,τι οι ίδιοι δεν είναι, κι ας βλασφημούσαν επιτέλους, αρκεί να μη χλεύαζαν το θείο! – [...]

Αχ! Ξέρετε να σκοτώνετε, μα όχι να ζωοδοτείτε, εκτός αν το κάνει η αγάπη, που δεν έρχεται από σας, που δεν την έχετε εφεύρει εσείς. Εσείς φροντίζετε και μελετάτε πώς να αποδράσετε μπροστά στη Μοίρα και δεν καταλαβαίνετε ότι τα παιδαριώδη τεχνάσματα δεν σας βοηθάνε σε τίποτα. Ωστόσο, αθώο πορεύεται πάνω το αστέρι. Εσείς ατιμάζετε, σπαράζετε τη μακρόθυμη Φύση που σας ανέχεται, αλλά αυτή πάντα ζει σε ατέλειωτη νιότη και δεν μπορείτε να διώξετε το φθινόπωρό της και την άνοιξή της, τον αιθέρα της, αυτόν δεν μπορείτε να τον χαλάσετε.

Ω, δεν μπορεί παρά να είναι θεϊκή η φύση αφού εσείς ξέρετε να την καταστρέφετε, και όμως αυτή δεν γερνάει, και παρά την ύπαρξή σας μένει όμορφη η ομορφιά! [...]

Όλα είναι ατελή στον κόσμο, είναι το βιολί των Γερμανών. Αν έλεγε κάνεις σ᾽ αυτούς τους θεομίσητους πως είναι όλα τους ατελή, επειδή δεν αφήνουν τίποτα ασύλητο, τίποτα αγνό και τίποτα το ιερό άθικτο με τα άξεστά τους χέρια, αν τους έλεγε πως δεν ευδοκιμεί τίποτα κοντά τους, επειδή δεν σέβονται τη ρίζα κάθε ευδοκίμησης, τη θεία Φύση, πώς η ζωή κοντά τους είναι σαχλή, φορτωμένη με έγνοιες και παραγεμισμένη με ψυχρό βουβό διχασμό, επειδή περιφρονούν το Πνεύμα, που στην ανθρώπινη πράξη φέρνει δύναμη και ευγένεια, στον πόνο χάρη και αγάπη και την αδελφοσύνη στις πόλεις και τα σπίτια.

Γι᾽ αυτό φοβούνται και το θάνατο τόσο πολύ και υποφέρουν για χάρη της χαμοζωής τους κάθε αίσχος, και δεν γνωρίζουν τίποτα ανώτερο από την ψευτοδουλειά πού έχουν σκαρώσει.

… όπου ένας λαός αγαπάει την ομορφιά, τιμάει τους καλλιτέχνες του, τη μεγαλοφυΐα, εκεί πνέει σαν τον άνεμο της ζωής ένα καθολικό πνεύμα, εκεί ανοίγεται η ντροπαλή αίσθηση, η αλαζονεία λιώνει και όλες οι καρδιές γίνονται μεγάλες και ευλαβικές και ήρωες γεννάει ο ενθουσιασμός. Πλάι σε τέτοιο λαό είναι η πατρίδα όλων των ανθρώπων, και ευχαριστημένος μένει εκεί ο ξένος. Όπου όμως προσβάλλονται με τέτοιο τρόπο η θεία Φύση και οι καλλιτέχνες της, αχ! εκεί έχει εξαφανισθεί η πολυτιμότερη ηδύτητα της ζωής, και θα βρεις κάθε άλλο αστέρι καλύτερο από τη γη. Όλο και πιο άγριοι, ρημαγμένοι γίνονται οι άνθρωποι, που όμως όλοι είχαν γεννηθεί όμορφοι. Το δουλικό φρόνημα μεγαλώνει, και μαζί του η έπαρση, η μέθη με τις έγνοιες μεγαλώνει και με την αφθονία η πείνα και το άγχος για την τροφή. Κατάρα γίνεται η προκοπή κάθε χρονιάς και φεύγουν όλοι οι θεοί.

Κι αλί στον ξένο που οδοιπορεί από αγάπη και φτάνει σ᾽ ένα τέτοιο λαό, και τρισαλί σ᾽ εκείνον, που όπως κι εγώ, καταδιωγμένος από μεγάλο πόνο, ένας ζητιάνος του είδους μου, έρχεται σ᾽ ένα τέτοιο λαό! –

Χαίλντερλιν, *Υπερίων*, σσ. 221-226.

Η «σχολή» της Επανάστασης

Η προώθηση των σχεδίων της Επανάστασης στην τελική φάση της προετοιμασίας της, γίνεται με το πρόσχημα δημιουργίας Σχολής στην Πελοπόννησο και ο Δημήτριος Θέμελης ως απεσταλμένος της Εταιρείας κινείται με συστατικές επιστολές του Αλέξανδρου Υψηλάντη, του μεγάλου δραγουμάνου Νικόλαου Μουρούζη και του πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄.

Άρδην

Φιλογενέστατε κύριε
Δημήτριε Θεμέλη !

Παρά του κυρίου Α. Θερμάνδρου έμαθα τον διά τήν φίλην Πατρίδα κατάπλουν σας και σας εύχομαι από ψυχής ταξίδιον αίσιον. Επειδή δέ τα του Σχολείου πράγματα έλαβαν μορφήν νέαν αποβλέπουσαν επί τα κρείττω, κρίνω αναγκαίον να σας γράψω, διά να ταχύνετε με την ενδεχομένη ν επιμέλειαν την εις τας Κυκλάδας Νήσους συνδρομήν, καταγράφοντες συνδρομητάς τους εκεί πρωτίστους και όσους άλλους διά ζώσης φωνής σας ωμίλησα. Έπειτα λαμβάνοντες τον Κώδικα μαζί σας, να πασχίσετε διά να ενταμώσετε τον κύριον Κωνσταντή Σακελλίου, τον Αρμόδιον και Περραιβόν, να λάβετε απ᾽ αυτούς όσα γράμματα έχουσιν αναγκαία και να είσθε κατά πάντα έτοιμος διά να εξακολουθήσετε τον δρόμον, τον οποίον ο κύριος Α. Θέρμανδρος θέλει σας διορίσει. Τας δε πέντε χιλιάδας γροσίων του λογαριασμού της Σχολής, τας παραλαμβάνετε παρά του κυρίου Γαϊτάνη και κρατείτε καθαρόν λογαριασμόν. Ο γνωστός μου ζήλος, τον όποιον έχετε προς διάδοσιν των φώτων εις τους ομογενείς μας, μ᾽ ενθαρρύνει, να ελπίσω εις την ακριβή εκτέλεσιν των άνω ρηθεισών διαταγών, και εις την ευτυχή αυτών έκβασιν.

Υγιαίνετε
Αλέξανδρος Υψηλάντης

Ο φίλος της Λασσάνης την ασπάζεται.
Κισνεύη την 15 Δεκεμβρίου 1820

(Συλλονή Δημ. Θέμελη – ΓΑΚ, Κ. 45δ)

Τοις τιμίοις τοις τε μπας κοτσαμπασήδαις, προεστώσι, και επιστάταις των εν τη Άσπρη Θαλάσση νήσων και λοιπών περί αυτά μερών και τόπων ημίν προσφιλέσιν, υγιώς.

Τίμιοι κοτζαπασήδες, προεστώτες και επιστάται των εν τη Άσπρη Θαλάσση νήσων και λοιπών περί αυτά μερών και τόπων, την τιμιότητα σας ηδέως προσαγορεύομεν, υγιαίνοντες είητε εν ευημερία και μακροβιότητι. Επειδή ο επιφέρων το παρόν άρχων ισπράβνικος Δημήτριος Θεμελή απέρχεται εις τα μέρη υμών προς αισίαν εκτέλεσιν ιδίων* υποθέσεων, διά τούτο συνιστώντες αυτόν αξιούμεν τη τιμιότητι σας, όπως γνωρίσαντες αυτόν εκ των εξιδιασμένων ημίν ανθρώπων υποδεχθήτε ευνοϊκώς και φιλοφρόνως, και χαριζόμενοι ημίν αυτώ χειρα βοηθείας διά την επικερδή πώλησιν του ούπερ συνεπιφέρει πράγματος και αγοράν άλλων προϊόντων των μερών σας, ου μην αλλά καθοδηγούντες ίνα μη περιπλεχθή τινι ως ανίδεος των αυτού μερών τε και ανθρώπων, και συντρέχοντες εις άλλας ωφελίμους υποθέσεις του. Γνωρίζοντες δε και ημάς όλως ετοίμους εις υπεράσπισιν των τυχουσών υποθέσεών σας γράφετε ημίν αμοιβαίως εξαιτούμενοι την συνδρομήν ημών εις τά ενόντα. Ποιήσατε τοίνυν ως αξιούμεν υμίν, και επί τοσούτον ευτυχούντες υγιαίνετε.

αωκα᾽ Ιαν. ζ᾽
από Διβανχανέ

Της τιμιότητός σας όλος
Νικόλαος Μουρούζης

(Συλλογή Δημ. Θέμελη – ΓΑΚ, Κ. 45δ)

Γρηγόριος, ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης, και Οικουμενικός Πατριάρχης

Οι εν ταις νήσοις του Αιγαίου πελάγους αρχιερατικώς προϊστάμενοι, και κατά πάροδον εντυγχάνοντες τω την παρούσαν πατριαρχική ν ημών επιστολήν συνεπιφερομένω ιερώτατοι Μητροπολίται και υπέρτιμοι και Θεοφιλέστατοι Αρχιεπίσκοποι τε και Επίσκοποι, εν Αγίω Πνεύματι αγαπητοί αδελφοί και συλλειτουργοί και τιμιώτατοι προεστώτες και πρόκριτοι των μερών τούτων, χάρις είη υμίν και ειρήνη παρά Θεού. Επειδή ό κομιστής της παρούσης ήμών ευγενέστατος άρχων ισπράβνικος κύριος Δημήτριος Θέμελης έρχεται εις τα αυτόθι επί διευθετήσει ιδίων τινών χρηματικών υποθέσεων καθώς περί τούτων πληροφορείσθε και εκ του συνεπιφερομένου γράμματος της περιβλέπτου Εκλαμπρότητός του. Έστι δε ο ανήρ χαρακτήρος τιμίου, αξιοπίστου και αξίου υποδοχής και περιποιήσεως, διά τούτο γράφοντες συνιστώμεν αυτόν πάσιν υμίν προτρεπόμενοι όπως, ελθόντα συν Θεώ, δεξιωθήτε κατά το εικός και περιποιηθήτε αναλόγως, συντελούντες το κατά δύναμιν εις τας διευθετήσεις των υποθέσεων του, ώστε να καταστήσετε υπόχρεων την Ευγενείαν του και διαπρύσιον επαινέτην σας, όπερ αντιστρέφει προδήλως εις ωφέλειαν υμών. Των γάρ αγαθών έργων αι χάριτες, ως ο σοφός λόγος αποφαίνεται, επαναστρέφουσιν επί τους ποιούντας. Η δε του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος είη πάσιν υμίν.

ᾳωκα΄ Ιανουαρίου ι΄
Ο Κωνσταντινουπόλεως
εν Χριστώ αδελφός και ευχέτης

(Συλλογή Α. Μάμουκα – ΓΑΚ, Κ. 80, Φ. 82)

Φρήντριχ
Χαίλντερλιν

Υπερίων

ο ανθελληνικός παροξυσμός ενός Γερμανού διανοουμένου και μεταφραστή παραπλανά τον Χαίλντερλιν

Δύο έργα σημάδεψαν βασικά τη φαντασία του Χαίλντερλιν για το ελληνικό τοπίο και τον πληροφόρησαν για τα ιστορικά γεγονότα του 1770: Richard Chandler: *Travels in Asia Minor and Greece; or an account of a tour, made at the expense of the society of dilettanti,* Oxford 1775/76, και Choiseul-Gouffier: *Voyage Pittoresque de la Grece*, Paris 1782 και 1809. Τα πρώτα τεύχη αυτού του έργου χρησίμευαν στον Χαίλντερλιν (σε μια γερμανική μετάφραση από τον Heinrich August Ottokar Reichard) σαν πηγή.

Το ζήτημα των πηγών από τις όποιες ο Χαίλντερλιν άντλησε για να δημιουργήσει αυτό πού νόμιζε μία ζωντανή εικόνα του ελληνικού τοπίου καθώς και της ιστορικής πραγματικότητας σχετικά με τα «Ορλωφικά», για τον Έλληνα αναγνώστη έχει μία ειδική σημασία. Φαίνεται ότι ή δυσμενής παρουσίαση των γεγονότων κατά την πολιορκία του Μυστρά ήταν η βασική αίτια να μη μεταφραστεί ο *Υπερίων* ως τώρα. Αυτό μπορεί να κατανοηθεί εύκολα αν λάβουμε υπόψη την ανθελληνική επίδραση του Φαλλμεράυερ στον 19ο αιώνα: όλοι όσοι γνώρισαν το αριστούργημα του Χαίλντερλιν αναγκαστικά σκόνταψαν πάνω στη σκληρή καταδίκη των Ελλήνων αγωνιστών στα «Ορλωφικά» ως «ληστών και δολοφόνων» και ακόμα «ανάξιων δειλών».

Σήμερα η μελέτη των πηγών μας δίνει τη δυνατότητα να καταλάβουμε αυτή την τοποθέτηση των γεγονότων: ο Χαίλντερλιν έπεσε θύμα του Γερμανού μεταφραστή του βιβλίου του Choiseul-Gouffier, που με φανερό ανθελληνικό μένος αλλοίωσε το γαλλικό κείμενο σε βαθμό άνευ προηγουμένου.

Παρακάτω δίνουμε σε παράλληλες στήλες τη μετάφραση του γαλλικού πρότυπου και της γερμανικής μετάφρασης του Reichard:

Λ. Γκεμερέϋ, Φρ. Χαίλντερλιν, ***Υπερίων***, σσ. 290-291

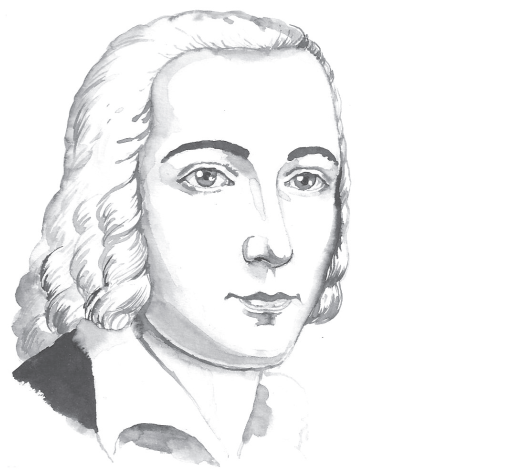
[*Ο Γκεμερέϋ παραθέτει αριστερά το γαλλικό κείμενο με την ελληνική μετάφραση και δεξιά το γερμανικό κείμενο με την ελληνική μετάφραση. Παραθέτουμε αποσπάσματα από την ελληνική μετάφραση των δύο κειμένων, που αξίζει κανείς να δει στο σύνολό τους στις σελίδες 292-304, του βιβλίου,* ***Άρδην***]

γαλλικό πρωτότυπο

καὶ τὰ περίχωρα, ὅπως καὶ ὅλος ὁ Μοριάς, ἦταν ἀφανισμένα ἀπὸ τὶς ὀρδὲς τῶν Ἀλβανῶν πoὺ εἶχε καλέσει ὁ Σουλτάνος στὴ διάρκεια τοῦ τελευταίου πολέμου γιὰ νὰ ἀποκρούσουν τοὺς Ρώσους καὶ νὰ ὑποτάξουν τοὺς ἐξεγερμένους Ἕλληνες. Καὶ ἀφοῦ ἔγινε εἰρήνη ἀρνήθηκαν νὰ γυρίσουν στὰ βουνά τους καὶ ἀπαιτοῦσαν νὰ πληρωθοῦν μὲ τοὺς φόρους πoὺ θὰ δίνει μέσα σ' ἕνα χρόνο ὁ Μοριάς, ὅπως τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ ἡ τούρκικη Διοίκηση καλώντας τους νὰ λεηλατήσουν τὴν πιὸ ὅμορφη ἐπαρχία τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἂς ρίξουμε μιὰ σύντομη ματιὰ στὴν ἐκστρατεία τῶν Ρώσων, πoὺ οἱ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειές της θὰ ἀποτελέσουν μέρος ἑνὸς μεγάλου ἔργου πoὺ θὰ γράψει γιὰ τὴν αἰωνιότητα ἕνας Συγγραφέας ἄξιος νὰ εἶχε γράψει στὶς εὐτυχισμένες μέρες τῆς Ἑλλάδας.

γερμανική μετάφραση

καὶ τὰ περίχωρα, ὅπως καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάδα, εἶχαν γίνει λεία τῶν ἀλβανικῶν ὀρδῶν, πoὺ εἶχε καλέσει ὁ Σουλτάνος στὴ διάρκεια τοῦ τελευταίου πολέμου, γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Ρώσους καὶ νὰ ὑποδουλώσουν τοὺς ἀνυπότακτους Ἕλληνες, πoὺ ὅμως, ἀφοῦ ἔγινε εἰρήνη, ἀρνήθηκαν νὰ γυρίσουν στὰ βουνά τους, ἀξιώνοντας ἀκριβὴ πληρωμὴ ἀπὸ τὸ Σουλτάνο γιὰ τὴ συμπαράστασή τους στὴν καταστροφή. **Οἱ ξεπεσμένοι, κι ἀπ' τὴ μακρόχρονη σκλαβιὰ ἐκφυλισμένοι Ἕλληνες, οὔτε κὰν τολμοῦσαν νὰ ἀμυνθοῦν ἐνάντια σ' αὐτὴν τὴ χούφτα ληστῶν καὶ ἄφηναν νὰ τοὺς σφάζουν σὰν τὰ πρόβατα πoὺ προορίζονται γιὰ σφαγή. Ἀλλὰ ἡ ἀφήγηση τῆς πολιορκίας τῆς Κορώνης καὶ τῆς ἐκστρατείας στὸ Μοριὰ θὰ δείξει ἀκόμα καλύτερα τὴ δειλία τους.**

*Ο Φρήντριχ Χαίλντερλιν ο μεγάλος Γερμανός συγγραφέας έγραψε σε ηλικία 24 ετών το μεγάλο του πεζό αριστούργημα **Υπερίων, ή ο ερημίτης στην Ελλάδα**, το οποίο έχει ως κεντρικό ήρωα έναν ομώνυμο Έλληνα που επιστρέφει στην Ελλάδα και συμμετέχει στα Ορλωφικά, την πρώτη ελληνική Επανάσταση του 1770. Αυτό το βιβλίο, που συνέβαλε τόσο στον ευρωπαϊκό φιλελληνισμό, όσο και εν μέρει στον ανθελληνισμό, έμεινε για πολύ καιρό αμετάφραστο στα ελληνικά, έως ότου ο **Λαυρέντιος Γκεμερέϋ**, ένας σημαντικός διανοούμενος αυστριακής καταγωγής, πραγματοποίησε μια υπέροχη μετάφραση του έργου, την οποία έχουν επιμεληθεί ο Δήμος Μαυρομμάτης και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος και εξέδωσαν οι εκδόσεις Ηριδανός. Στο επίμετρο του βιβλίου ο Γκεμερέϋ, προσπαθώντας να εξηγήσει την μακρά απουσία ενός τόσο σημαντικού και φιλελληνικής αφετηρίας έργου από την ελληνική γραμματεία, προέβη σε μια σχετική έρευνα, μέρος της οποίας παραθέτουμε ακολούθως.*
Άρδην

γαλλικό πρωτότυπο

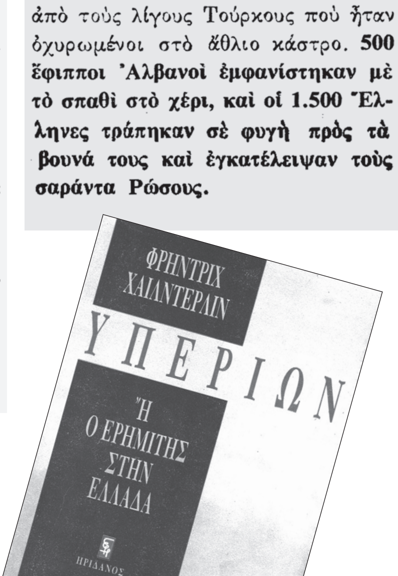
Ἡ πόλη τοῦ Ναυαρίνου παραδόθηκε μετὰ ἀπὸ ἕξι μέρες πολιορκία σὲ ἕνα σῶμα Μανιατῶν ὑπὸ τὶς διαταγὲς μερικῶν Ρώσων. Αὐτοὶ μόλις ἀποβιβάστηκαν στὸν κόλπο τῆς Κορώνης εἶχαν σχηματίσει δύο σώματα ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐξεγερμένους Ἕλληνες μὲ τὰ ἐπιβλητικὰ ὀνόματα τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Λεγεώνας τῆς Σπάρτης. Ἐνῶ ἡ τελευταία διέτρεχε τὴ δυτικὴ ἀκτὴ καὶ κάποια μέρη τῆς ἐνδοχώρας προχωρώντας πρὸς τὴν Ἀρκαδία καὶ τὴν Πάτρα, ἡ ἄλλη εἶχε βαδίσει μέσα ἀπὸ τὸν Ταΰγετο πρὸς τὸν Μυστρά. Ἡ πόλη αὐτὴ εἶχε μόλις παραδοθεῖ καὶ ἐνῶ εἶχε γίνει συμφωνία ἡ φρουρὰ ποὺ εἶχε καταφύγει στὸ Κάστρο νὰ μπορεῖ νὰ βγεῖ καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ ἐλεύθερα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, μιὰ ὁμάδα Ὀρεινῶν σκαρφάλωσε στὸ Κάστρο ἀπὸ τὴν ἀντίθετη μεριὰ τῆς πόλης καὶ καταδίωξε τοὺς Τούρκους ποὺ κατέφυγαν γιὰ προστασία στοὺς προεστοὺς τῆς πόλης καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Λεγεώνας. Ἔγιναν δεκτοὶ μέσα στὴν Ἐπισκοπή, ἕνα χῶρο περιτειχισμένο ὅπου ζήτησαν νὰ παραμείνουν γιὰ νὰ μὴ διακινδυνέψουν διασχίζοντας τὴν ὕπαιθρο.

Ὁ κόμης Ἀλέξης Ὀρλώφ, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἔχει τὴν ἀρχηγία ὅλων τῶν ρωσικῶν δυνάμεων, ἔφτασε ἐπιτέλους στὴν ἀκτή. Εἶχε ὁρίσει τόπο διαμονῆς του τὸ Ναυαρίνο, εἶχε μετατρέψει τὸ κεντρικὸ τζαμὶ σὲ ἐκκλησία καὶ ἔπαιρνε νέα μέτρα γιὰ τὴν κατάκτηση ὁλόκληρης τῆς Πελοποννήσου. Μαθαίνοντας ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Λεγεώνα εἶχε καταλάβει τό Μυστρά, ἔστειλε διαταγὴ νά βαδίσει πρὸς τὴν Τριπολιτσὰ γιὰ νὰ τὴν καταλάβει. Εἶχε κιόλας περικυκλώσει τὸ Κάστρο ὅταν μιὰ πολυάριθμη ὁμάδα ἔφιππων Ἀλβανῶν ἔπεσε ξαφνικὰ πάνω στοὺς πολιορκητὲς ποὺ ὑποχωρώντας μπροστὰ στὴν πρώτη φρίκη καὶ τὸν τρόμο, ποὺ ἔρχονται πάντα πρὶν ἀπὸ τοὺς πολεμιστὲς αὐτούς, ἔφυγαν στὰ βουνὰ καὶ ἐγκατέλειψαν τοὺς Ρώσους ποὺ τοὺς ὁδηγοῦσαν.

γερμανική μετάφραση

Ἡ πόλη Ναυαρίνο **παραδόθηκε μετὰ ἀπὸ ἕξι μέρες πολιορκία σὲ ἕνα σῶμα Μανιατῶν ὑπὸ τὶς διαταγὲς σαράντα Ρώσων ἀξιωματικῶν,** ποὺ χωρὶς καθυστέρηση ξεκίνησαν πρὸς τὸ Μυστρά, ποὺ βρίσκεται ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία Σπάρτη. Τὴν κατέλαβαν μὲ συνθηκολόγηση. **Ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ ληστές, ποὺ ὁ χαμὸς μιᾶς τόσο πλούσιας λεηλασίας, τοῦ μοναδικοῦ σκοποῦ τῶν ἡρωικῶν τους ἐκστρατειῶν, τοὺς ἐνόχλησε, ξεχύθηκαν στὴν πόλη, παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν Ρώσων, σκότωσαν ὅλους τοὺς κατοίκους, τοὺς συμπολίτες τους, τοὺς φίλους τους, τοὺς συγγενεῖς τους κατὰ χιλιάδες καὶ ἀνανέωσαν ἐκεῖνες τὶς σκηνὲς τῆς ἀποστροφῆς καὶ τῆς φρίκης, μὲ τὶς ὁποῖες τὰ χρονικὰ τοῦ κόσμου δυστυχῶς εἶναι γεμάτα. Φρικαλεότητες ποὺ δὲ θὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ τὰ πιὸ ἐχθρικὰ καὶ ἐξαγριωμένα ἔθνη, εἶχαν διαπράξει ἄνθρωποι ἐνάντια σ' ἀνθρώπους ποὺ τοὺς εἶδε ὁ ἴδιος οὐρανὸς νὰ γεννιοῦνται καί, πράγμα ποὺ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἔκτακτο, ἄνθρωποι προκατειλημμένοι, ποὺ φαίνονταν νὰ ἦταν ἑνωμένοι ἀπὸ τὸ δεσμὸ τῆς ἴδιας θρησκείας, ποὺ συχνὰ εἶναι πιὸ ἰσχυρὸς ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸ δεσμὸ τῆς ἴδιας τῆς φύσης.**

Αὐτὸ τὸ στίφος τῶν βαρβάρων, μεγαλώνοντας κάθε μέρα μὲ καινούργια μπουλούκια ἀπὸ τὰ βουνά, ποὺ ἔσπευδαν νὰ μοιρασθοῦν τὴν αἱματοχυσία καὶ τὴ λεία, ἦταν ἕτοιμο νὰ κυριεύσει τὴν Τριπολιτσά. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης συγκρατήθηκαν ἀπὸ τοὺς λίγους Τούρκους ποὺ ἦταν ὀχυρωμένοι στὸ ἄθλιο κάστρο. **500 ἔφιπποι Ἀλβανοὶ ἐμφανίστηκαν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, καὶ οἱ 1.500 Ἕλληνες τράπηκαν σὲ φυγὴ πρὸς τὰ βουνά τους καὶ ἐγκατέλειψαν τοὺς σαράντα Ρώσους.**

Από τα κείμενα, αποδεικνύεται η ανθελληνική διάθεση του Γερμανού μεταφραστή που φαίνεται να είχε ξαφνιάσει ακόμα και τον Χαίλντερλιν, πού δεν ακολουθεί στην απόδοση των γεγονότων της Τριπολιτσάς τους αριθμούς πού δίνει ο Reichard.

Γιατί όμως δεν έλεγξε ο Χαίλντερλιν τα κείμενα; Κατ' αρχή, φαίνεται να μην είχε δώσει και τόση σημασία στην «ιστορική αλήθεια» του μυθιστορήματος του: αυτό το συναρπαστικό ντοκουμέντο του ενθουσιασμού και της απόλυτης αποτυχίας φαίνεται να μη νοιαζότανε πολύ για την εξακρίβωση των γεγονότων. Ίσως μπορεί ακόμα να ανακαλύψει κανείς στην παρουσίαση της απογοήτευσης του *Υπερίωνα* μετά από τις «φρικαλεότητες» στο Μυστρά την απογοήτευση του ίδιου του Χαίλντερλιν μετά από την εξέλιξη της Γαλλικής Επανάστασης πού οδηγήθηκε στην τρομοκρατία, και έτσι του ήταν ίσως ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη η παρουσίαση των γεγονότος από τον Reichard για να συνδέσει μ' αυτή συμβολικά τα συναισθήματά του.

Όπως και να έχει το πράγμα, παραμένει λυπηρό πώς δεν είχε μεταφραστεί ως τώρα ο *Υπερίων*, πού, σε σχεδόν αφάνταστο βαθμό, έχει επηρεάσει τη γερμανική λογοτεχνία του 20ου αι. Το ποιητικό έργο του Χαίλντερλιν ανακαλύφτηκε στο τέλος του 19ου αι., και κάτω από την επίδραση του ανδρωθήκαν οι μεγάλοι ποιητές των Γερμανών Ρίλκε, Γκεόργκε, Μπεν, καθώς και οι συγγραφείς Μαν, Χέσσε και πολλοί άλλοι, ενώ όλες οι γενιές από το 1900 ως το Β΄ Παγκ. Πόλεμο είχαν τον *Υπερίωνα* για Βίβλο τους. (Εγώ, προσωπικά, ξέρω Γερμανούς διανοούμενους πού, εικοσάχρονοι στρατιώτες τότε, ξεκίνησαν το 1941 για τον πόλεμο παίρνοντας μαζί τους μονάχα τον *Υπερίωνα* του Χαίλντερλιν).

Μολονότι είναι κατανοητό πώς ύστερα από την άσχημη εμπειρία του ανθελληνισμού του Φαλλμεράυερ δεν το βρήκαν σκόπιμο οι γνώστες της γερμανικής λογοτεχνίας να μεταφράσουν τον *Υπερίωνα*, έτσι έκλεισαν μία απ' τις πιο σπουδαίες προσβάσεις όχι μόνο στη σύγχρονη γερμανική ποίηση, αλλά και γενικά στο πνεύμα των Γερμανών διανοουμένων αυτού του αιώνα. (Ως τον Μπρεχτ, πού, λ.χ., από τη μετάφραση του Χαίλντερλιν είχε κάνει τη διασκευή του της *Αντιγόνης* του Σοφοκλή!)

Για τον Έλληνα αναγνώστη έχει μία ειδική σημασία ότι ο παράξενος ανθελληνισμός με τον όποιο παρουσιάζονται τα «Ορλωφικά» του 1770, μολονότι δεν παίζουν και τόσο μεγάλο ρόλο στο βιβλίο, σίγουρα συνέβαλε σε ένα μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση μιας υποσυνείδητης δυσπιστίας απέναντι στους Έλληνες σε όλες τις γενιές πού είχαν τον *Υπερίωνα* ως βασική πνευματική τροφή.

Λ. Γκεμερέυ, Χαίλντερλιν, ***Υπερίων***, σσ. 305-306

Infamy and revolt

Πολλές δεκαετίες πριν την εμφάνιση της *Φιλικής Εταιρείας*, μαρτυρούνται απόπειρες των Ελλήνων για τη σύσταση επαναστατικών οργανώσεων, με σκοπό την απελευθέρωση της Ελλάδας. Το 1732, ο Μυτιληναίος κληρικός Σεραφείμ Μυτιληναίος (Πωγωνάτος)[1], σε ανάκρισή του στη Ρωσία, υποστήριξε πως, πριν από το 1700, ήδη είχε δημιουργηθεί μυστική εταιρεεταφερθεί το 1818 στο πληθυσμιακό, οικονομικό, πολιτικό και εκκλησιαστικό κέντρο του ελληνισμού, την Κωνσταντινούπολη.

Η ισχυροποίηση αυτού του πόλου εκφράζει και τη μετατόπιση του κέντρου βάρους του παροικιακού ελληνισμού, από τη δυτική, προς την κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Σύμφωνα με το πρώτο υπόμνημα του Καποδίστρια προς τον τσάρο, το 1811, στη Ρωσία ζούσαν ήδη 45.000 Έλληνες και στην

[1] Βλ G. Episov, μετφρ. Κ. Παλαιολόγος «Ο Έλλην κληρικός Σεραφείμ», *Παρνασσός* 4(1880) σσ. 28-51· Γιώργος Βαλέτας, «Σεραφείμ Μυτιληναίος. Πρόδρομος της Εθνεγερσίας και του Διαφωτισμού», *Αιολικά Γράμματα* 1 (1971) σσ. 226-235· Στυλιανός Μπαϊρακτάρης, *Σεραφείμ Μυτιληναίος, ο λησμονημένος πρωτοπόρος (1670 - 1735)*, Αθήνα 1973, Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, «Η «Σοσιετά των Γραικών» στην αυτοκρατορία των Αψβούργων, 1720» *Δωδώνη 3* (1974), σσ. 153-170· Κυριάκος Κ. Παπουλίδης, *Το πολιτικό και θρησκευτικό κίνημα του Ιεροεθνισμού και οι πρωτοπόροι του: Σεραφείμ ο Μυτιληναίος ci. 1667-ci. 1735,* Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2008.

Εδώ καλόν θα ήτον να είχαμεν εν τίτλον

Φιλογενέστατε κύριε
Δημήτριε Θεμέλη !

Παρά του κυρίου Α. Θερμάνδρου έμαθα τον διά τήν φίλην Πατρίδα κατάπλουν σας και σας εύχομαι από ψυχής ταξίδιον αίσιον. Επειδή δέ τα του Σχολείου πράγματα έλαβαν μορφήν νέαν αποβλέπουσαν επί τα κρείττω, κρίνω αναγκαίον να σας γράψω, διά να ταχύνετε με την ενδεχομένη ν επιμέλειαν την εις τας Κυκλάδας Νήσους συνδρομήν, καταγράφοντες συνδρομητάς τους εκεί πρωτίστους και όσους άλλους διά ζώσης φωνής σας ωμίλησα. Έπειτα λαμβάνοντες τον Κώδικα μαζί σας, να πασχίσετε διά να ενταμώσετε τον κύριον Κωνσταντή Σακελλίου, τον Αρμόδιον και Περραιβόν, να λάβετε απ᾽ αυτούς όσα γράμματα έχουσιν αναγκαία και να είσθε κατά πάντα έτοιμος διά να εξακολουθήσετε τον δρόμον, τον οποίον ο κύριος Α. Θέρμανδρος θέλει σας διορίσει. Τας δε πέντε χιλιάδας γροσίων του λογαριασμού της Σχολής, τας παραλαμβάνετε παρά του κυρίου Γαϊτάνη και κρατείτε καθαρόν λογαριασμόν. Ο γνωστός μου ζήλος, τον όποιον έχετε προς διάδοσιν των φώτων εις τους ομογενείς μας, μ᾽ ενθαρρύνει, να ελπίσω εις την ακριβή εκτέλεσιν των άνω ρηθεισών διαταγών, και εις την ευτυχή αυτών έκβασιν.

Ύγιανίετε
Αλέξανδρος Ύψηλάντης

Ο φίλος της Λασσάνης την ασπάζεται.
Κισνεύη την 15 Δεκεμβρίου 1820

(Συλλονή Δημ. Θέμελη – ΓΑΚ, Κ. 45δ)

Τοις τιμίοις τοις τε μπας κοτσαμπασήδαις, προεστώσι, και επιστάταις των εν τη Άσπρη Θαλάσση νήσων και λοιπών περί αυτά μερών και τόπων ημίν προσφιλέσιν, υγιώς.

Τίμιοι κοτζαπασήδες, προεστώτες και επιστάται των εν τη Άσπρη Θαλάσση νήσων και λοιπών περί αυτά μερών και τόπων, την τιμιότητα σας ηδέως προσαγορεύομεν, υγιαίνοντες είητε εν ευημερία και μακροβιότητι. Επειδή ο επιφέρων το παρόν άρχων ισπράβνικος Δημήτριος Θεμελή απέρχεται εις τα μέρη υμών προς αισίαν εκτέλεσιν ιδίων* υποθέσεων, διά τούτο συνιστώντες αυτόν αξιούμεν τη τιμιότητι σας, όπως γνωρίσαντες αυτόν εκ των εξιδιασμένων ημίν ανθρώπων υποδεχθήτε ευνοϊκώς και φιλοφρόνως, και χαριζόμενοι ημίν αυτώ χειρα βοηθείας διά την επικερδή πώλησιν του ούπερ συνεπιφέρει πράγματος και αγοράν άλλων προϊόντων των μερών σας, ου μην αλλά καθοδηγούντες ίνα μη περιπλεχθή τινι ως ανίδεος των αυτού μερών τε και ανθρώπων, και συντρέχοντες εις άλλας ωφελίμους υποθέσεις του. Γνωρίζοντες δε και ημάς όλως ετοίμους εις υπεράσπισιν των τυχουσών υποθέσεών σας γράφετε ημίν αμοιβαίως εξαιτούμενοι την συνδρομήν ημών εις τά ενόντα. Ποιήσατε τοίνυν ως αξιούμεν υμίν, και επί τοσούτον ευτυχούντες υγιαίνετε.

αωκα᾽ Ιαν. ζ᾽
από Διβανχανέ

Της τιμιότητός σας όλος
Νικόλαος Μουρούζης

(Συλλογή Δημ. Θέμελη – ΓΑΚ, Κ. 45δ)

Γρηγόριος, ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης, και Οικουμενικός Πατριάρχης

Οι εν ταις νήσοις του Αιγαίου πελάγους αρχιερατικώς προϊστάμενοι, και κατά πάροδον εντυγχάνοντες τω την παρούσαν πατριαρχική ν ημών επιστολήν συνεπιφερομένω ιερώτατοι Μητροπολίται και υπέρτιμοι και Θεοφιλέστατοι Αρχιεπίσκοποι τε και Επίσκοποι, εν Αγίω Πνεύματι αγαπητοί αδελφοί και συλλειτουργοί και τιμιώτατοι προεστώτες και πρόκριτοι των μερών τούτων, χάρις είη υμίν και ειρήνη παρά Θεού. Επειδή ό κομιστής της παρούσης ήμών ευγενέστατος άρχων ισπράβνικος κύριος Δημήτριος Θέμελης έρχεται εις τα αυτόθι επί διευθετήσει ιδίων τινών χρηματικών υποθέσεων καθώς περί τούτων πληροφορείσθε και εκ του συνεπιφερομένου γράμματος της περιβλέπτου Εκλαμπρότητός του. Έστι δε ο ανήρ χαρακτήρος τιμίου, αξιοπίστου και αξίου υποδοχής και περιποιήσεως, διά τούτο γράφοντες συνιστώμεν αυτόν πάσιν υμίν προτρεπόμενοι όπως, ελθόντα συν Θεώ, δεξιωθήτε κατά το εικός και περιποιηθήτε αναλόγως, συντελούντες το κατά δύναμιν εις τας διευθετήσεις των υποθέσεων του, ώστε να καταστήσετε υπόχρεων την Ευγενείαν του και διαπρύσιον επαινέτην σας, όπερ αντιστρέφει προδήλως εις ωφέλειαν υμών. Των γάρ αγαθών έργων αι χάριτες, ως ο σοφός λόγος αποφαίνεται, επαναστρέφουσιν επί τους ποιούντας. Η δε του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος είη πάσιν υμίν.

ᾳωκα΄ Ιανουαρίου ι΄
Ο Κωνσταντινουπόλεως
εν Χριστώ αδελφός και ευχέτης

(Συλλογή Α. Μάμουκα – ΓΑΚ, Κ. 80, Φ. 82)

Η «σχολή» της Επανάστασης

Η προώθηση των σχεδίων της Επανάστασης στην τελική φάση της προετοιμασίας της, γίνεται με το πρόσχημα δημιουργίας Σχολής στην Πελοπόννησο και ο Δημήτριος Θέμελης ως απεσταλμένος της Εταιρείας κινείται με συστατικές επιστολές του Αλέξανδριου Υψηλάντη, του μεγάλου δραγουμάνου Νικολαου Μουρούζη και του πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄.

Άρδην

Φιλογενέστατε κύριε
Δημήτριε Θεμέλη !

Παρά του κυρίου Α. Θερμάνδρου έμαθα τον διά τήν φίλην Πατρίδα κατάπλουν σας και σας εύχομαι από ψυχής ταξίδιον αίσιον. Επειδή δέ τα του Σχολείου πράγματα έλαβαν μορφήν νέαν αποβλέπουσαν επί τα κρείττω, κρίνω αναγκαίον να σας γράψω, διά να ταχύνετε με την ενδεχομένη ν επιμέλειαν την εις τας Κυκλάδας Νήσους συνδρομήν, καταγράφοντες συνδρομητάς τους εκεί πρωτίστους και όσους άλλους διά ζώσης φωνής σας ωμίλησα. Έπειτα λαμβάνοντες τον Κώδικα μαζί σας, να πασχίσετε διά να ενταμώσετε τον κύριον Κωνσταντή Σακελλίου, τον Αρμόδιον και Περραιβόν, να λάβετε απ᾽ αυτούς όσα γράμματα έχουσιν αναγκαία και να είσθε κατά πάντα έτοιμος διά να εξακολουθήσετε τον δρόμον, τον οποίον ο κύριος Α. Θέρμανδρος θέλει σας διορίσει. Τας δε πέντε χιλιάδας γροσίων του λογαριασμού της Σχολής, τας παραλαμβάνετε παρά του κυρίου Γαϊτάνη και κρατείτε καθαρόν λογαριασμόν. Ο γνωστός μου ζήλος, τον όποιον έχετε προς διάδοσιν των φώτων εις τους ομογενείς μας, μ᾽ ενθαρρύνει, να ελπίσω εις την ακριβή εκτέλεσιν των άνω ρηθεισών διαταγών, και εις την ευτυχή αυτών έκβασιν.

Υγιαίνετε
Αλέξανδρος Υψηλάντης

Ο φίλος της Λασσάνης την ασπάζεται.
Κισνεύη την 15 Δεκεμβρίου 1820

Τοις τιμίοις τοις τε μπας κοτσαμπασήδαις, προεστώσι, και επιστάταις των εν τη Άσπρη Θαλάσση νήσων και λοιπών περί αυτά μερών και τόπων ημίν προσφιλέσιν, υγιώς.

Τίμιοι κοτζαπασήδες, προεστώτες και επιστάται των εν τη Άσπρη Θαλάσση νήσων και λοιπών περί αυτά μερών και τόπων, την τιμιότητα σας ηδέως προσαγορεύομεν, υγιαίνοντες είητε εν ευημερία και μακροβιότητι. Επειδή ο επιφέρων το παρόν άρχων ισπράβνικος Δημήτριος Θεμελή απέρχεται εις τα μέρη υμών προς αισίαν εκτέλεσιν ιδίων* υποθέσεων, διά τούτο συνιστώντες αυτόν αξιούμεν τη τιμιότητι σας, όπως γνωρίσαντες αυτόν εκ των εξιδιασμένων ημίν ανθρώπων υποδεχθήτε ευνοϊκώς και φιλοφρόνως, και χαριζόμενοι ημίν αυτώ χειρα βοηθείας διά την επικερδή πώλησιν του ούπερ συνεπιφέρει πράγματος και αγοράν άλλων προϊόντων των μερών σας, ου μην αλλά καθοδηγούντες ίνα μη περιπλεχθή τινι ως ανίδεος των αυτού μερών τε και ανθρώπων, και συντρέχοντες εις άλλας ωφελίμους υποθέσεις του. Γνωρίζοντες δε και ημάς όλως ετοίμους εις υπεράσπισιν των τυχουσών υποθέσεών σας γράφετε ημίν αμοιβαίως εξαιτούμενοι την συνδρομήν ημών εις τά ενόντα. Ποιήσατε τοίνυν ως αξιούμεν υμίν, και επί τοσούτον ευτυχούντες υγιαίνετε.

αωκα᾽ Ιαν. ζ᾽
από Διβανχανέ

Της τιμιότητός σας όλος
Νικόλαος Μουρούζης

Γρηγόριος, ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος
Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης,
και Οικουμενικός Πατριάρχης

Οι εν ταις νήσοις του Αιγαίου πελάγους αρχιερατικώς προϊστάμενοι, και κατά πάροδον εντυγχάνοντες τω την παρούσαν πατριαρχική ν ημών επιστολήν συνεπιφερομένω ιερώτατοι Μητροπολίται και υπέρτιμοι και Θεοφιλέστατοι Αρχιεπίσκοποι τε και Επίσκοποι, εν Αγίω Πνεύματι αγαπητοί αδελφοί και συλλειτουργοί και τιμιώτατοι προεστώτες και πρόκριτοι των μερών τούτων, χάρις είη υμίν και ειρήνη παρά Θεού. Επειδή ό κομιστής της παρούσης ήμών ευγενέστατος άρχων ισπράβνικος κύριος Δημήτριος Θέμελης έρχεται εις τα αυτόθι επί διευθετήσει ιδίων τινών χρηματικών υποθέσεων καθώς περί τούτων πληροφορείσθε και εκ του συνεπιφερομένου γράμματος της περιβλέπτου Εκλαμπρότητός του. Έστι δε ο ανήρ χαρακτήρος τιμίου, αξιοπίστου και αξίου υποδοχής και περιποιήσεως, διά τούτο γράφοντες συνιστώμεν αυτόν πάσιν υμίν προτρεπόμενοι όπως, ελθόντα συν Θεώ, δεξιωθήτε κατά το εικός και περιποιηθήτε αναλόγως, συντελούντες το κατά δύναμιν εις τας διευθετήσεις των υποθέσεων του, ώστε να καταστήσετε υπόχρεων την Ευγενείαν του και διαπρύσιον επαινέτην σας, όπερ αντιστρέφει προδήλως εις ωφέλειαν υμών. Των γάρ αγαθών έργων αι χάριτες, ως ο σοφός λόγος αποφαίνεται, επαναστρέφουσιν επί τους ποιούντας. Η δε του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος είη πάσιν υμίν.

ᾳωκα΄ Ιανουαρίου ι΄
Ο Κωνσταντινουπόλεως
εν Χριστώ αδελφός και ευχέτης

Η κατήχηση των Φιλικών

Ὁ σκοπὸς

Ἡ Ἑταιρεία συνίσταται ἀπὸ καθ᾽ αὑτὸ Γραικοὺς φιλοπατρίδας καὶ ὀνομάζεται Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν.

Ὁ σκοπὸς αὐτῶν εἶναι ἡ καλυτέρευσις τοῦ ἰδίου ἔθνους καί, ἂν ὁ Θεὸς τὸ συγχωρήσῃ, ἡ ἐλευθερία των.

Μετὰ τὴν συνήθη ἐξομολόγησιν καὶ κατήχησιν ὁ ὡρκωμένος προσήλυτος ἂς ὀνομάζεται Ἱερεὺς τῶν Φιλικῶν.

(Γενικά Αρχεία του Κράτους, Συλλογή Ρήγα Παλαμήδη)

Μέρος Αον

Ἀφοῦ γνωρίσῃς ἕνα Γραικόν, ὅτι εἶναι βέβαιος καὶ θερμὸς ἐραστὴς τῆς πατρίδος καὶ καλὸς ἄνθρωπος· ὅτι δὲν εἶναι μέλος εἰς καμμίαν ἄλλην ἑταιρείαν μυστικήν, ὁποία καὶ ἂν εἶναι· ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ κατηχηθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν μας ὄχι ἀπὸ ἁπλῆν περιέργειαν, ἀλλ᾽ ἀπὸ καθαρὸν πατριωτισμόν, τότε τοῦ δίδεις τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θέλεις τὸν δεχθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν· καὶ πρῶτον τὸν κάμνεις ἀδελφοποιτὸν μὲ τὸ Εὐαγγέλιον.

Βον. Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας τὸν πηγαίνεις εἰς ἕνα ἱερέα λέγοντάς του, ὅτι θέλεις να ὁρκίσῃς τὸν παρόντα ἄνθρωπον, ἂν ἴσως ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑπόσχεται καὶ λέγει διὰ μίαν γνωστὴν ὑπόθεσιν εἶναι ἀληθινά. Ἔπειτα κατὰ μέρος (διὰ νὰ μὴν ἀκούσῃ ὁ ἱερεὺς) τοῦ λέγεις τὸν ὅρκον καὶ αὐτὸς τὸν ἐπαναλαμβάνει τρεῖς φορὲς φωνῇ χαμηλοτέρᾳ, ἔπειτα τὸν ἐρωτᾷς δυνατώτερα, διὰ νὰ ἀκούσῃ καὶ ὁ ἱερεύς, ὁ ὁποῖος λέγει εἰς τὸν ὁρκιζόμενον: αὐτὰ τὰ ὁποῖα εἶπες εἰς τὸν φίλον σου εἶναι ἀληθινά; Αὐτὸς θέλει ἀποκριθῆ: ναί, εἶναι καὶ θέλουν εἶσθαι ἀληθινὰ· καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειάν των ὁρκίζομαι εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ τότε τὸν βάζεις καὶ κάμνει τὸν ὅρκον κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν νόμον.

Εἰς τοὺς ἔξω τῆς Γραικίας εὑρισκομένους εἶναι συγχωρημένον νὰ γένῃ αὐτὸς ὁ ὅρκος καὶ εἰς ἱερέα τίμιον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἂν ἴσως δεν εἶναι ἱερεὺς ὀρθόδοξος.

Γον. Ὕστερα ἀπὸ τὸν ὅρκον, τὸν παίρνεις εἰς ἀπόκρυφον μέρος καὶ τοῦ κάμνεις τὴν διωρισμένην ἐξομολόγησιν μὲ ἀκρίβειαν:

αον τοῦ λέγεις, ἂν εἶναι ἀρκετὰ δυνατὸς να βαστάξῃ τὸ μυστικὸν μὲ τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς του, διότι αὐτὰ τὰ ὁποῖα μέλλει νὰ μάθῃ, εἶναι πράγματα ἱερὰ καὶ ἀξιοσέβαστα εἰς τάς φιλογενεῖς καρδίας, καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρέμαται ἡ τύχη τοῦ ἰδίου ἔθνους, καὶ ὅτι ἀφ᾽ οὗ ἔμβῃ εἰς ταύτην τὴν Ἑταιρείαν, πρέπει νὰ λάβῃ τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν, τὸν θάνατον μ᾽ ὅλα τὰ σκληρὰ βάσανά του καὶ κατὰ περίστασιν ἠμπορεῖ να φονεύσῃ ἕνα παραβάτην τῆς Ἑταιρείας, ἂς εἶναι καὶ ὁ πλησιέστερος συγγενὴς του.

Δον. Τέλος πάντων νὰ στοχασθῇ ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι δεσμοὶ καὶ ὑποχρεώσεις, ὁποὺ ἔχει εἰς τὸν κόσμον εἶναι πλέον οὐδὲν ἔμπροσθεν τοῦ δεσμοῦ τῆς Ἑταιρείας· καὶ ἂν ἴσως δὲν αἰσθάνεται ἀρκετὴν δύναμιν καὶ ἀπόφασιν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, να παραιτηθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ γένῃ μέλος τῆς Ἑταιρείας.

Εον. Τοῦ ἐξηγεῖς τὸν σκοπόν σου, λέγοντας, ὅτι αὔριον θέλετε ἀνταμωθῆ διὰ νὰ τοῦ εἰπῇς μερικὰ ἀκόμη καὶ νὰ μὴν ἀλησμονήσῃ νὰ προμηθευθῇ μὲ ἕνα μικρὸν κίτρινον κεράκι. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸν ἐρωτᾷς καὶ αὐτὰς τὰς ἑξῆς ἐννέα ἐρωτήσεις:

αον. Πῶς ζῇς καὶ πόθεν ὁ πόρος τῆς ζωῆς σου;

βον. Τί συγγενεῖς ἔχεις; ποίου ἐπαγγέλματος καὶ ποίας καταστάσεως;

γον. Ἐσυγχίσθης ποτὲ μὲ κανέναν ἢ συγγενῆ, ἢ φίλον, ἢ ἄλλον τινά;

δον. Ἐφιλιώθης μὲ αὐτοὺς καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο;

εον. Εἶσαι ὑπανδρευμένος; ἔχεις κλίσιν νὰ ὑπανδρευθῇς;

στον. Ἔχεις ἔρωτᾳ; εἶχες ποτέ σου; ἀπέρασε; καὶ ἀπὸ τί καιρόν;

ζον. Σὲ ἀκολουθεῖ καμμία μεγάλη ζημία, ἢ μεταβολὴ καταστάσεως;

ηον. Εἶσαι εὐχαριστημένος εἰς τὸ ἐπάγγελμά σου καὶ τί ἐπιθυμεῖς περισσότερον;

θον. Ἔχεις κανένα φίλον πιστὸν καὶ ποῖος εἶναι;

Τέλος, πῶς ἔχεις σκοπὸν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ζήσῃς ;

Μέρος Βον

Μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας ἐν καιρῷ νυκτὸς σιωπώντας πηγαίνετε εἰς ἀσφαλὲς μέρος· καὶ πρῶτον βάζεις ἐπάνω εἰς μίαν τράπεζαν μίαν εἰκόνα, ἐπάνω τῆς ὁποίας ἀφήνει ὁ κατηχούμενος τὸ κεράκι του. Αὐτὸ τὸ κεράκι σημαίνει τὴν θυσίαν τῆς ἑκατόμβης, ὁποὺ ἕκαστος χρεωστεῖ εἰς τὴν ὑπὲρ πατρίδος καλὴν προειδοποίησιν. Αὐτὸ τὸ κεράκι εἶναι ὁ μόνος μάρτυς, τὸ ὁποῖον ἡ δυστυχισμένη πατρὶς μᾶς δίδει διὰ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἐλευθερίας της, καὶ ζητοῦσα παρὰ τῶν ἰδίων της τέκνων παραμυθίαν τῆς σκλαβιᾶς της.

Καὶ τούτου γενομένου τοῦ λέγεις, ἂν ἴσως δὲν στοχάζεσαι τὸν ἑαυτὸν σου ἀρκετὰ δυνατόν, διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ μυστήριον, ἔχει ἀκόμη καιρὸν νὰ στοχασθῇ καὶ να παραιτηθῇ τοῦ δεσμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἤδη ἐμβαίνει, διότι μόνος ὁ θάνατος ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ, ἡ δὲ μετέπειτα μεταμέλειά του εἶναι ἀσυγχώρητος.

Μετὰ ταῦτα γονατίζει μὲ τὸ δέξι μόνον γόνυ κοντὰ εἰς τὴν τράπεζαν καὶ κάμνει τρεῖς φορὲς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ· εἶτα τοῦ δίδεις καὶ ἀσπάζεται μὲ κατάνυξιν τὴν εἰκόνα καὶ βάνοντας τὸ δέξι του χέρι ἐπάνω εἰς αὐτὴν ἀνοικτόν, ἀνάπτει τὸ κεράκι του, σβήνων κάθε ἄλλο φῶς.

Τότε, ἔχοντος ἐκείνου τὸ κερὶ ἀναμμένον εἰς τὸ ἀριστερὸν του χέρι, τοῦ λέγεις: ἀδελφέ, αὐτὸ τὸ κεράκι εἶναι ὁ μόνος μάρτυς, τὸν ὁποῖον ἡ δυστυχισμένη πατρὶς μᾶς δίδει δεσμὸν εἰς τὸν ὅρκον τῆς ἐλευθερίας μας· καὶ κάμνοντες ὁμοῦ πάλιν τὸν σταυρὸν τρίς, σὺ μὲν ἀναγιγνώσκεις τοὺς ὅρκους καὶ αὐτὸς ἐξακολουθεῖ μ᾽ ὅλον τὸ ἀνῆκον σέβας εἰς τὴν ἱερότητα καὶ μεγαλειότητα τοῦ πράγματος.

Τελειωθέντων τῶν εἰρημένων, βάζεις τὸ δεξιὸν σου χέρι ἐπάνω εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμόν του καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸν σηκώνεις τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς βαστᾷ ὡσαύτως μὲ τὴν δεξιὰν του καὶ ἐκφωνεῖς τὰ ἀκόλουθα:

Ἐνώπιον τοῦ ἀοράτου καὶ πανταχοῦ παρόντος ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ μόνου αὐτοδικαίου καὶ ἐκδικοῦντος τοὺς παραβάτας καὶ πονηροὺς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καὶ μὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔδωκαν οἱ Μεγάλοι Ἱερεῖς τῶν Ἐλευσινίων, καθιερῶ τὸν δεῖνα ...., ἐκ πατρίδος δεῖνα ...., ἐτῶν τοσούτων ...., ἐπαγγέλματος .... καὶ τὸν δέχομαι διὰ μέλος, ὡς καὶ ἐγὼ ἐδέχθην εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Φιλικῶν.

Μετὰ τὴν παροῦσαν καθιέρωσιν σβήνεται τὸ κεράκι καὶ τὸν παραγγέλλεις να τὸ φυλάττῃ καλῶς, ἐπειδὴ αὐτὸ ἔχει πάντοτε μαζῖ του μάρτυρα τῶν μεθ᾽ ὅρκου ὑποσχέσεών του.

Καὶ τούτου γενομένου ἄρχεται ἐκφωνῶν τοὺς ἑξῆς ὅρκους: